

Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών
Τμήμα Βαλκανικών, Σλαβικών και Ανατολικών Σπουδών
Ανώτατη Διακλαδική Σχολή Πολέμου

Διατμηματικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών στις Διεθνείς Σχέσεις
και Ασφάλεια

*Διπλωματική Εργασία: Η επίδραση της πανδημίας του covid19 στην εθνική
στρατηγική των κρατών*

Ιωάννης Καραμήτρος

Επιβλέπουσα: Φωτεινή Μπέλλου

Δεκέμβριος 2020

«Δηλώνω υπευθύνως ότι όλα τα στοιχεία σε αυτήν την εργασία τα απέκτησα, τα επεξεργάσθηκα και τα παρουσιάζω σύμφωνα με τους κανόνες και τις αρχές της ακαδημαϊκής δεοντολογίας, καθώς και τους νόμους που διέπουν την έρευνα και την πνευματική ιδιοκτησία.

Δηλώνω επίσης υπευθύνως ότι, όπως απαιτείται από αυτούς τους κανόνες, αναφέρομαι και παραπέμπω στις πηγές όλων των στοιχείων που χρησιμοποιώ και τα οποία δεν συνιστούν πρωτότυπη δημιουργία μου».

Ιωάννης Καραμήτρος

Περιεχόμενα

Πρόλογος	σελ. 4
Εισαγωγή	σελ. 5
Κεφάλαιο 1 ^ο : Ιστορική αναδρομή: οι πανδημίες της περιόδου 1900-2009	σελ. 11
1.1 Ισπανική Γρίπη	σελ. 11
1.2 Η πανδημία της ασιατικής γρίπης (H2N2), 1957-1958	σελ. 16
1.3 Η Πανδημία του 2009	σελ. 17
Κεφάλαιο 2 ^ο : Covid-19	σελ. 20
2.1 Ονομασία –συμπτώματα -τρόποι διάδοσης	σελ.20
2.2. Γενικές αρχές διαχείρισης μιας πανδημίας	σελ. 22
2.3.Συνέπειες	σελ. 24
Κεφάλαιο 3 ^ο : Επιπτώσεις του Covid – 19 στον στρατηγικό σχεδιασμό Των κρατών	σελ. 31
3.1. Η πανδημία του Covid – 19 στην Ελλάδα: Το μεταναστατευτικό κύμα του Μαρτίου και οι αλλαγές στην ευρωπαϊκή πολιτική αντιμετώπισής του	σελ. 31
3.2 Η πανδημία του Covid – 19 στις Η.Π.Α.: Εθνικές εκλογές και διεθνείς ισορροπίες	σελ.39
3.3 Η πανδημία του Covid-19 στη Μεγάλη Βρετανία: Οι ατέρμονες συζητήσεις για το Brexit	σελ. 48
3.4 Η πανδημία του Covid-19 στην Γερμανία και την Ιταλία: Ευρωπαϊκή Ένωση σε Βορρά και Νότο	σελ. 59
3.5 Κράτη, Διεθνείς Σχέσεις και Πανδημία	σελ. 73
Συμπεράσματα	σελ. 77
Βιβλιογραφία	σελ. 80

Πρόλογος

Η παρούσα εργασία, ασχολείται και επιχειρεί να προσεγγίσει τον τρόπο με τον οποίο η πρόσφατη πανδημία του Covid – 19, έπληξε τον πλανήτη και επηρέασε τις στρατηγικές και τις σχέσεις μεταξύ των χωρών. Ένα θέμα ευρύ, το οποίο δύσκολα μπορεί να καλυφθεί στα πλαίσια μιας διπλωματικής εργασίας. Ως εκ τούτου, έχουν επιλεγεί μια σειρά από χώρες, Ελλάδα – Ιταλία – Γερμανία – Μεγ. Βρετανία και Η.Π.Α. – με σκοπό να εξεταστεί ο τρόπος που τις επηρέασε η πανδημία από την άνοιξη του 2020 και μετά και πώς ενεπλάκη στην ενορχήστρωση και καθοδήγηση της χάραξης στρατηγικής σε μείζονα θέματα της εξωτερικής ή και εσωτερικής τους πολιτικής.

Επειδή όμως η τελευταία πανδημία, δεν είναι η πρώτη που αντιμετωπίζει ο πλανήτης – και κατά πάσα πιθανότητα ούτε η τελευταία, επιχειρείται μια σύντομη αναφορά σε προηγούμενες πανδημίες, με κυριότερη αυτή της ισπανικής γρίπης στις αρχές του προηγούμενου αιώνα.

Εισαγωγή

«*Events mydear... events*», ήταν η απάντηση του Βρετανού Πρωθυπουργού Χάρολντ Μακ Μίλαν, στα τέλη της δεκαετίας του '50, όταν ρωτήθηκε από έναν δημοσιογράφο, τι είναι εκείνο που μπορεί να κλονίσει μια παντοδύναμη κυβέρνηση. Έτσι και τώρα, η πανδημία του κορονοϊού είναι ένα γεγονός που πέρα από το θάνατο τόσων ανθρώπων ανά την υφήλιο, προκαλεί σοκ στις αγορές, κλονίζει την παγκόσμια οικονομία, με σοβαρές κοινωνικές προεκτάσεις.

Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας (Π.Ο.Υ), με τον όρο πανδημία, περιγράφει το ξέσπασμα μιας ασθένειας που μεταδίδεται σε χώρες και ηπείρους. Κι είναι υπεύθυνος στο να ανακηρύξει μια επιδημία, σε πανδημία εξαιτίας της μεγαλύτερης μεταδοτικότητας και θνητότητας. Ο αριθμός των θυμάτων εξαρτάται από την μεταδοτικότητα της νόσου, τη σοβαρότητα των συμπτωμάτων, την αποτελεσματικότητα των μέτρων πρόληψης κ.α. Ο Π.Ο.Υ ως, οργανισμός έχει καθορίσει και εφαρμόζει ένα σύστημα προειδοποίησης για το ενδεχόμενο πανδημίας το οποίο περιλαμβάνει 6 φάσεις. Κάθε φάση περιγράφει το στάδιο στο οποίο βρίσκεται η νόσος και υποδεικνύει τα μέσα που θα πρέπει να ληφθούν για να αποτραπεί η περαιτέρω εξάπλωσή της. Στην πρώτη φάση εμφανίζεται ένας ιός στα ζώα που δεν έχει μεταδοθεί στον άνθρωπο. Στην δεύτερη φάση ο ιός έχει μεταδοθεί σε μικρό αριθμό ανθρώπων. Στην επόμενη φάση παρατηρούνται μικρές, διάσπαρτες συρροές κρουσμάτων της νόσου σε ανθρώπου. Η μετάδοση οφείλεται στα ζώα. Ενδέχεται να γίνει και από άνθρωπο σε άνθρωπο αλλά δεν μπορεί να προκαλέσει έξαρση της νόσου σε επίπεδο τοπικής κοινότητας. Στην τέταρτη φάση η νόσος μεταδίδεται από άνθρωπο σε άνθρωπο και υπάρχει επιβεβαιωμένη έξαρση σε τοπικό επίπεδο. Στην προτελευταία φάση η νόσος έχει εξαπλωθεί σε περισσότερες από μια χώρες εντός της ίδια υγειονομικής περιφέρειας του Π.Ο.Υ. Στη τελευταία φάση υπάρχει έξαρση της νόσου σε τουλάχιστον μια διαφορετική υγειονομική περιφέρεια.

Ήδη από την δεκαετία του 1990, η απειλή μιας πανδημίας κατείχε εξέχουσα θέση στην διαδικασία λήψης αποφάσεων. Έχοντας ως δεδομένο ότι «ο ιός δεν γνωρίζει σύνορα», ο νέος κίνδυνος που έχει ενσκύψει στην ανθρωπότητα επιβάλλει και νέα μορφή αντιμετώπισης, η οποία κωδικοποιήθηκε βάσει διεθνών κανονισμών υγείας του 2005. Βάσει αυτών, υφίσταται μια διαδικασία ταχείας ανίχνευσης εστιών μόλυνσης και ένα πλέγμα κανόνων συλλογικής δράσης. Αν

λάβουμε ως παράδειγμα την επιδημία του Έμπολα το 2014 – 2015, μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι η ετοιμότητα μιας πανδημίας δεν έγκειται μόνο σε τεχνικά ζητήματα αλλά επίσης πολιτικά και κανονιστικά. Οι κυβερνήσεις έχουν υποχρέωση τόσο έναντι των κρατών τους όσο κι έναντι στην παγκόσμια κοινότητα να θέσουν ένα σύστημα άμεσης ανίχνευσης, αξιολόγησης και ανταπόκρισης στην εμφάνιση μολυσματικών ασθενειών. Ως εκ τούτου, οι κανονισμοί θεσμοθετούν ένα πλέγμα παγκόσμιας συνεργασίας όταν πρόκειται για τον έλεγχο μιας πανδημίας, βάσει της ταχείας ανίχνευσης και ανταπόκρισης¹.

Οι πανδημίες από την αρχαιότητα έως και σήμερα, είχαν σοβαρές επιπτώσεις σε όλους τους τομείς της ανθρώπινης δραστηριότητας. Χαρακτηριστικά αναφέρεται ο λοιμός που έπληξε την Αθήνα του 5^{ου} αιώνα και καθόρισε ως έναν βαθμό την έκβαση του Πελοποννησιακού πολέμου. Η αλλαγή στο παγκόσμιο καθεστώς ασφαλείας ενάντια στις μικροβιακές απειλές σηματοδοτεί τον τρόπο που η ανθρωπότητα αντιμετωπίζει τους νέους κινδύνους και θέτει σε δεύτερη μοίρα διακρίσεις όπως τοπικού και παγκόσμιου, παραδοσιακής ανθρώπινης ασφάλειας και εγχώριας και διεθνούς υγείας². Τίθεται το θέμα της «βιοασφάλειας», την οποία ο Π.Ο.Υ. ορίζει ως «τις αρχές, τεχνολογίες και πρακτικές περιορισμού για την πρόληψη ακούσιας έκθεσης σε παθογόνους παράγοντες και τοξίνες ή της ακούσιας και τυχαίας απελευθέρωσής τους»³. Σε επίπεδο κρατών, ως «βιοασφάλεια» ορίζεται ως οι αρχές, στρατηγική, πολιτικές αποφάσεις και η διαδικασία λήψης αυτών προκειμένου να αντιμετωπιστούν αποτελεσματικά οι βιολογικές απειλές. Μια αποτελεσματική βιοασφάλεια στον 21^ο αιώνα, επαφίεται και εξαρτάται από τις Τεχνολογίες Πληροφορικής και Επικοινωνιών, οι οποίες συλλέγουν ψηφιακές πληροφορίες σε παγκόσμιο επίπεδο, από τις οποίες όλος ο πλανήτης αντλεί δεδομένα για ανάλυση, τα οποία αφορούν τις βιολογικές απειλές, στη διαδικασία λήψης αποφάσεων για την Βιοάμυνα και την δυνατότητα πρόβλεψης της πορείας της πανδημίας μέσω της Τεχνητής Νοημοσύνης⁴. Η βιοπολιτική αναφέρεται σε πολιτικές στρατηγικές που στοχεύουν στο «άτομο – ως – είδος». Πρόκειται για την προσπάθεια ρύθμισης

¹ K. Bjørkdahl and B. Carlsen (eds.), *Pandemics, Publics, and Politics*, https://doi.org/10.1007/978-981-13-2802-2_5, σελ. 59 – 60.

² Ο.π., σελ. 60.

³ *Laboratory Biosafety manual*, WHO (2004).

⁴ Σύμφωνα με τον Διεθνολόγος – Οικονομολόγος και Επίκουρος Καθηγητής «Παγκόσμιας Πολιτικής Οικονομίας και Νέων Τεχνολογιών – Βιοασφάλειας» στο Πανεπιστήμιο Μακεδονίας και Associate Fellow at the Johns Hopkins University, **Αθανάσιος Η. Μποζίνης**.

βιολογικών περιστατικών σε επίπεδο πληθυσμού, όπως η μείωση του ποσοστού θνησιμότητας, η αύξηση του προσδόκιμου ζωής, η μείωση νοσηρότητας κ.ο.κ. Για πληρέστερο έλεγχο των συλλογικών δυναμικών του πληθυσμού, οι ευρωπαϊκές κοινωνίες ακολουθούν ένα σύστημα στατιστικής παρακολούθησης, από τον 18^ο αιώνα που γεννήθηκε η βιοπολιτική, η οποία συνέπεσε ιστορικά με την τεράστια δημογραφική έκρηξη. Ο Foucault συνοπτικά όρισε την βιοπολιτική διάσταση της βιοδύναμης, ως «η προσπάθεια που ξεκίνησε στην Ευρώπη του δέκατου όγδοου αιώνα, για τον εξορθολογισμό των προβλημάτων που παρουσιάστηκαν στην άσκηση κυβερνητικής εξουσίας επάνω σε μια ομάδα ζώντων ανθρώπων, οι οποίοι ορίζονται ως πληθυσμός»⁵.

Έτσι και η πανδημία του νέου κορωνοϊού που αντιμετωπίζει η ανθρωπότητα μέσα στο 2020, είναι μια υγειονομική κρίση που έχει φέρει στα πρόθυρα της κατάρρευσης συστήματα υγείας, τις οικονομίες σε φάση βαθιάς ύφεσης, λόγω των μέτρων περιορισμού της πανδημίας, αλλά και τις εθνικές Στρατηγικές των κρατών υπό αναθεώρηση και σε συνεχή δοκιμασία. Η πανδημία έχει επισημάνει ένα επιπλέον κόστος της παγκοσμιοποίησης: από την πλευρά των αγαθών, οι μεγάλες αλυσίδες εφοδιασμού κρίσιμων υλικών και εξοπλισμού διακόπηκαν καθώς η πανδημία έπληξε διαφορετικές χώρες σε διαφορετικές χρονικές στιγμές και οι κυβερνήσεις άρχισαν να προσπαθούν να εξασφαλίσουν προϊόντα που χρειάζονται για να σώσουν ζωές. Τα εγχώρια αποθέματα εξαντλήθηκαν γρήγορα, οι εισαγωγές δυσκόλεψαν και η κατάσταση επιδεινώθηκε περαιτέρω καθώς 54 χώρες επέβαλαν απαγορεύσεις εξαγωγής. Ταυτόχρονα, από την πλευρά των υπηρεσιών, υπήρξε άνοδος για την παροχή υπηρεσιών και αγορών μέσω του Διαδικτύου - ενώ οι μεταφορές και ο τουρισμός καταστράφηκαν. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι ένα από τα προφανή διδάγματα που πρέπει να πάρουν οι κυβερνήσεις από την εμπειρία, είναι η ανάγκη για αυξημένη ανθεκτικότητα που σημαίνει ασφαλέστερη πρόσβαση σε αξιόπιστες πηγές εφοδιασμού για βασικά προϊόντα που μπορεί να χρειαστούν για την αντιμετώπιση μιας μελλοντικής πανδημίας⁶.

⁵ Stefan Elbe, Aids, Security, Biopolitics, in: International Relations ,2005 SAGE Publications (London, Thousand Oaks, CA and New Delhi), Vol 19(4), σελ. 406[DOI: 10.1177/0047117805058532] (Ημερομηνία πρόσβασης 4/12/20)

⁶ Dr. Constantine Michalopoulos, **EU Trade Policy after the virus: Some preliminary considerations**, ΕΛΙΑΜΕΠ, σελ. 1.

Σε επίπεδο κρατών και διακρατικών σχέσεων, τα πράγματα γίνονται ακόμη πιο πολύπλοκα. Εάν συγκεκριμένα κράτη μπορούν να κατηγορηθούν για μεγάλες καταστροφές, τότε μπορεί να προκληθούν σημαντικές εξελίξεις αλλά οι συνδέσεις μεταξύ τους δεν είναι πάντα εμφανείς, όπως είχε συμβεί με τα κρούσματα χολέρας στην κεντρική Ευρώπη τον 19^ο αιώνα που συνέπεσαν με τις μεγάλες επαναστάσεις, οι επιδημίες δεν συνυπολογίστηκαν ισάξια με τις συνέπειες των επαναστατικών αναταραχών και τις κυβερνητικές πράξεις που σχετίζονταν με αυτές. Υπό μια άλλη οπτική, η ισπανική γρίπη ενδεχομένως να οδήγησε στις πράξεις που θεμελίωσαν την ανεξαρτησία της Ινδίας το 1947. Ο Γκάντι κατόρθωσε να βρει τους υποστηρικτές που του έλειπαν, αφού οι άνθρωποι που ήρθαν αντιμέτωποι με το θέμα της πανδημίας, ήταν μαχητές, υποστηρικτές της ανεξαρτησίας που είχαν ήδη αφουγκραστεί τον τρόπο να μάχονται για έναν κοινό στόχο. Αν και η σύνδεση μεταξύ των δυο έχει αμφισβητηθεί, παραμένει μια μεθυστική σκέψη⁷.

Εκτός από τις επαναστάσεις όμως, η πανδημία είναι μια αφορμή να ξεδιπλωθεί μια νέα μορφή διπλωματίας σε περιόδους υγειονομικής κρίσης. Η διπλωματία της υγείας δεν είναι καινούρια, παρά έχει τις ρίζες της στον 19^ο αιώνα. Μεταξύ του 1851 και του 1909, εξαιτίας των επιδημιών της χολέρας και της πανώλης, έλαβαν χώρα δέκα συναντήσεις που οδήγησαν σε διεθνείς συμφωνίες για την αντιμετώπιση και τον έλεγχο των ασθενειών. Επεκτάθηκαν πολύ μετά τους δυο παγκόσμιους πολέμους, αλλά τα τελευταία χρόνια έχει γίνει μια πραγματική επανάσταση εξαιτίας των πολλών νέων παραγόντων που εισήχθησαν στον τομέα της υγείας. Αυτό συνέβη εξαιτίας της αντίληψης ότι τα κράτη και οι κυβερνήσεις δεν μπορούν να αντιμετωπίσουν διασυνοριακά ζητήματα, προβλήματα υγείας που έχουν τις ρίζες τους σε ένα κράτος αλλά μπορούν να προκαλέσουν προβλήματα και σε γειτονικά, αλλά και τον τρόπο να βρεθούν οι πηγές ώστε να αντιμετωπιστούν τα προβλήματα. Η ανάγκη όμως προέκυψε και από την αδυναμία παγκόσμιων οργανισμών, όπως ο Π.Ο.Υ. να αντιμετωπίσουν κάποια ζητήματα εξαιτίας έλλειψης εξουσίας σε κάποια κράτη αλλά και προβλήματα προϋπολογισμού⁸.

⁷ Adam Roberts, *Pandemics and Politics*, , *Survival: Global Politics and Strategy* October-November 2020, The international institution for strategic studies, σελ. 23 – 24.

⁸ Ana B. Amaya, *Multi – level health governance and health diplomacy, Regional dimensions*, διαθέσιμο στο: <https://doi.org/10.3167/reco.2019.090107> (Ημερομηνία πρόσβασης 2 Δεκεμβρίου 2020)

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι οι επιχειρήσεις ανακούφισης σε δύσκολες μέρες μπορούν να έχουν κρίσιμα και θετικά αποτελέσματα τόσο για την υγεία όσο και για τους πολιτικούς στόχους. Η Κούβα αποτελεί ίσως το πιο λαμπρό παράδειγμα, καθώς οι προσπάθειές της για τη συνεισφορά κατά του Έμπολα θεωρήθηκαν «εντυπωσιακές» από τον πρώην υπουργό Εξωτερικών των ΗΠΑ Τζον Κέρι. Η δήλωση του Κέρι ώθησε τον Πρόεδρο Κάστρο να πει ότι «η Κούβα είναι πρόθυμη να συνεργαστεί με όλα τα έθνη, συμπεριλαμβανομένων των ΗΠΑ, στον αγώνα κατά του Έμπολα». Οι δηλώσεις αυτές δημοσιοποιήθηκαν το 2014, σε μια εποχή που οι δυο χώρες δεν είναι αποκαταστήσεις τις διπλωματικές τους σχέσεις. Σε μια εποχή παγκόσμιας αβεβαιότητας, η διπλωματία της υγείας μπορεί να αποτελέσει ευκαιρία για την δημιουργία νέων αφηγημάτων φίλων και εχθρών, θυμάτων και διωκτών, βοηθών και αντιπάλων. Η υγειονομική διπλωματία δεν στοχεύει στη μετατροπή των εθνικών ελίτ σε συνεργάτες, αλλά στη νίκη των καρδιών και του μυαλού του ξένου κοινού, παρόμοια με αυτά που προσπαθούν να κάνουν άλλες υποομάδες εξωτερικής πολιτικής μέσω της μη παραδοσιακής διπλωματίας, όπως είναι η δημόσια διπλωματία, η πολιτιστική διπλωματία κλπ⁹. Μια κρίση μπορεί εν δυνάμει να εκφραστεί κι ως προοπτική, μια ανθρωπιστική καταστροφή ή οι δυνητικές συνέπειες ενός πλήγματος, μπορεί να λειτουργήσουν με τέτοιο τρόπο ώστε να αποφέρουν θετικό αντίκτυπο¹⁰.

Σε επίπεδο διεθνών σχέσεων, η εσωτερική και εξωτερική πολιτική των κρατών συνδιαλέγονται. Αυτό σημαίνει ότι σε οποιαδήποτε έκτακτη ανάγκη, συμπεριλαμβανομένης μιας υγειονομικής κρίσης, οφείλουμε πρώτα να κατανοήσουμε το ευρύτερο εγχώριο και διεθνές πολιτικό περιβάλλον, αφού δεν μπορεί να ενταχθεί στην κατηγορία της «κοινής λογικής» ή γνώσης που έχει αποκτηθεί από προηγούμενη εμπειρία. εγχώρια και διεθνώς σε καθημερινή βάση, καθώς κυβερνήσεις και μη κυβερνητικοί φορείς αντιδρούν διαφορετικά σε νέα γεγονότα. Κάθε νέα κατάσταση, στο πλαίσιο που μας απασχολεί, κάθε νέα υγειονομική κρίση ή πανδημία, οφείλουμε να το αντιμετωπίζουμε ως μοναδικό και ξεχωριστό αφού κάθε κράτος έχει

⁹ Domenico Valenza, The Irresistible Rise of Health Diplomacy: Why Narratives Matter in the Time of COVID-19, στο: <https://cris.unu.edu/health-diplomacy-narratives>, (Ημερομηνία πρόσβασης 2 Δεκεμβρίου 2020)

¹⁰ Μερσίλεια Αναστασιάδου & Μηνάς Λυριστής, Η διπλωματία της επιδημίας και οι τάσεις επαναπροσδιορισμού των κρατικών αφηγημάτων, <http://www.foreignaffairs.gr/articles/72964/mersileia-anastasiadou-kai-minas-lyristis/i-diplomatia-tis-pandimias%E2%80%A6?page=show> (ημερομηνία πρόσβασης 4/12/20)

διαφορετικές δυναμικές προτεραιότητες, πολιτική ατζέντα, συνθήκες και προϋποθέσεις που μπορεί να επηρεάσουν την ανταπόκρισή του σε μια νέα κατάσταση έκτακτης ανάγκης. Ως εκ τούτου, κάθε νέα πρόκληση για διεθνή συνεργασία μπορεί να αντιμετωπιστεί πολύ διαφορετικά από την μια στην άλλη χρονιά. Άρα, η παρακολούθηση των διεθνών διπλωματικών καταστάσεων που εμπλέκονται στις σχέσεις μεταξύ των κρατών και ενδέχεται να περιορίσουν ή να βελτιώσουν την συνεργασία μεταξύ των κρατών σε μια κρίση, είναι ιδιαίτερα σημαντικό για την μελέτη και διαχείριση μιας υγειονομικής κρίσης. Οι διεθνείς σχέσεις μπορούν να ρίξουν φως στα σημεία που μπορεί να υπάρξει κατανόηση και συνεργασία μεταξύ των κρατών και αντίστοιχα, δυσκολίες¹¹.

Σύμφωνα με τον Π.Ο.Υ. «η πολιτική πρέπει να μπει καραντίνα, η πολιτική και ο κομματισμός έχουν δυσχεράνει τις καταστάσεις. Αυτό που προέχει, είναι επιστημονικές λύσεις και αλληλεγγύη». Η αλήθεια είναι όμως ότι απαιτούνται και πολιτικές επιλογές και λύσεις για την επίτευξη διεθνούς συνεργασίας και αλληλεγγύης¹². Ήδη από την έναρξη της τρέχουσας πανδημίας του Covid-19, εμφανίστηκαν ιδιότυπες μορφές διπλωματίας, όπως «διπλωματία της επιδημίας», «διπλωματία της μάσκας», ή πιο εξειδικευμένα όπως «face mask diplomacy», συμπεριλήφθησαν στην διπλωματική ορολογία κρατικών πρακτικών ήπιας άσκησης εξωτερικής πολιτικής¹³.

¹¹ Sara E. Davies, Clare Wenham, Why the Covid-19 response needs international Relations, *International Affairs*, Vol. 96, Issue 5, September 2020, σελ. 1237 – 8. (ημερομηνία πρόσβασης 4/12/2020)

¹² Στο ίδιο, σελ. 1228.

¹³ Μερσίλεια Αναστασιάδου & Μηνάς Λυριστής, Η διπλωματία της επιδημίας και οι τάσεις επαναπροσδιορισμού των κρατικών αφηγημάτων, <http://www.foreignaffairs.gr/articles/72964/mersileia-anastasiadou-kai-minas-lyristis/i-diplomatia-tis-pandimias%E2%80%A6?page=show> (ημερομηνία πρόσβασης 4/12/20)

Κεφάλαιο 1^ο: Ιστορική αναδρομή: οι πανδημίες της περιόδου 1900-2009

1.1 Ισπανική Γρίπη

Αν και η έκφραση «η ασθένεια δεν γνωρίζει σύνορα» συχνά χρησιμοποιείται για να εντοπίσει μια σύγχρονη ευπάθεια στον μικροβιακό κόσμο η απειλή που συνιστούν οι μολυσματικές ασθένειες, δεν είναι καινούρια ούτε καινούριες είναι οι προσπάθειες της διεθνής κοινότητας να ελέγξουν την εξάπλωση μιας νόσου. Παραδείγματα διεθνούς συνεργασίας είχαμε από τα τέλη του δευτέρου μισού του 19^{ου} αιώνα¹⁴, με πιο χαρακτηριστικό το παράδειγμα της ισπανικής γρίπης στις αρχές του 20^{ου}.

Με τον όρο γενικά γρίπη αναφερόμαστε σε μια μεταδοτική νόσο με υψηλά ποσοστά νοσηρότητας. Έτσι και η ισπανική γρίπη που ξεκίνησε την άνοιξη του 1918, είχε τα παραπάνω χαρακτηριστικά καθώς μεταδόθηκε πολύ γρήγορα σε ολόκληρο τον πλανήτη και εξελίχθηκε σε πανδημία. Το αρχικό κύμα της νόσου ακολούθησαν άλλα δύο, το φθινόπωρο του 1918 και την άνοιξη του 1919. Ο αριθμός των νεκρών δεν μπορεί να υπολογιστεί με ακρίβεια. Σύμφωνα με τις επικρατέστερες εκτιμήσεις οι νεκροί ήταν τουλάχιστον 20 εκατομμύρια ενώ το πιθανότερο είναι ότι προσέγγισαν τα 50 εκατομμύρια¹⁵. Υπολογίζεται ότι έως και μισό δισεκατομμύριο άτομα προσβλήθηκαν από τη νόσο¹⁶. Οι αναπτυγμένες χώρες δεν διέθεταν καλά οργανωμένα συστήματα τήρησης ιατρικών αρχείων ενώ στις χώρες του τρίτου κόσμου η κατάσταση ήταν πολύ χειρότερη. Σε κάθε περίπτωση, θεωρείται ότι η εν λόγω πανδημία του 1918-1919 υπήρξε η πιο θανατηφόρα, σε απόλυτους αριθμούς, στην ιστορία της ανθρωπότητας. Διήρκεσε γύρω στις 46 εβδομάδες και υπολογίζεται ότι σε αυτό το διάστημα η γρίπη αλλά και οι επιπλοκές της, ευθύνονται για το 47% των θανάτων που σημειώθηκαν στις ΗΠΑ. Ολόκληρα χωριά αποδεκατίστηκαν σε χώρες της Αφρικής ενώ το ίδιο συνέβη και σε αρκετές κοινότητες Εσκιμώων στην Αλάσκα. Σύμφωνα με νεότερες εκτιμήσεις, υπήρξαν 20 εκατομμύρια νεκροί μόνο στην Ινδία¹⁷.

¹⁴ K. Björkdahl and B. Carlsen (eds.), *Pandemics, Publics, and Politics*, https://doi.org/10.1007/978-981-13-2802-2_5, σελ. 61.

¹⁵ Byrne, Joseph P. *Encyclopedia of Pestilence, Pandemics, and Plagues*. Τόμος I. Westport, Conn: Greenwood Press, 2008, σελ. 313.

¹⁶ McMillen, Christian W. *Pandemics: A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press, 2016, σελ. 90.

¹⁷ Byrne, Joseph P., ό.π., σελ. 316-317.

Το πρώτο κύμα της πανδημίας έγινε αντιληπτό τον Ιούνιο του 1918 χωρίς να είναι βέβαιο πότε και που ξεκίνησε. Η πιθανότερη εκδοχή είναι ότι πρωτοεμφανίστηκε στην Κεντρική Ασία ως ήπια νόσος των πτηνών ή των χοίρων και εν συνέχεια μεταδόθηκε στον άνθρωπο. Η νόσος εκδηλώθηκε αρχικά με ήπια συμπτώματα αλλά ήταν εξαιρετικά μεταδοτική. Την άνοιξη του 1918, ο ιός μεταλλάχθηκε και έγινε πολύ πιο επικίνδυνος. Η μετάλλαξη αυτή εκτιμάται ότι συνέβη στο Κάνσας των ΗΠΑ όπου και μεταδόθηκε ανάμεσα στους στρατιώτες¹⁸. Οι στρατιώτες μετέφεραν τον ιό όχι μόνο στις ΗΠΑ αλλά και στην Ευρώπη. Οι ΗΠΑ συμμετείχαν στον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο και η ασθένεια εξαπλώθηκε σε όλον τον κόσμο, ακολουθώντας την πορεία των στρατευμάτων: τον Απρίλιο παρουσιάστηκαν τα πρώτα ξεσπάσματα της νόσου στη Δυτική Ευρώπη και στην Κίνα. Η Ινδία επηρεάστηκε τον Μάιο ενώ μέχρι τον Ιούνιο η γρίπη έφτασε στην Βόρεια Ευρώπη, στην νοτιοανατολική Ασία και στην Αυστραλία. Μέχρι το τέλος του καλοκαιριού το πρώτο κύμα είχε κοπάσει και πολλοί πίστεψαν ότι η νόσος είχε ολοκληρώσει τον κύκλο της¹⁹.

Ο ιός χτύπησε με την ίδια ένταση και τις δυο εμπόλεμες πλευρές. Η λεπτομέρεια αυτή δεν έγινε αμέσως αντιληπτή από τους αντιμαχόμενους: και οι δυο παρουσίασαν μια πολύ πιο ήπια εικόνα της νόσου και η κοινή γνώμη άργησε να αντιληφθεί τη σοβαρότητα της κατάστασης. Τα πράγματα άλλαξαν όταν η γρίπη χτύπησε την Ισπανία. Η χώρα της ιβηρικής χερσονήσου δεν συμμετείχε στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και γι' αυτό οι αρχές δεν είχαν κανένα λόγο να αποκρύψουν την πραγματικότητα από τους πολίτες. Σιγά σιγά οι αναφορές για τις εξελίξεις στην Ισπανία έγιναν γνωστές και στην κοινή γνώμη των εμπόλεμων χωρών. Τότε άρχισε να χρησιμοποιείται και ο προσδιορισμός ισπανική για τη νόσο²⁰.

Το πρώτο κύμα της πανδημίας υπήρξε ηπιότερο από τα δυο επόμενα αλλά συνέπεσε χρονικά με μια πολύ κρίσιμη φάση του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου. Οι Γερμανοί στρατιωτικοί ηγέτες είχαν θεωρήσει την άνοιξη του 1918 ως την κατάλληλη εποχή για να εξαπολύσουν μια εκτεταμένη επίθεση στο δυτικό μέτωπο. Τα χρονικά περιθώρια ήταν πολύ στενά: η Ρωσία είχε αποσυρθεί από τον πόλεμο και οι Γερμανοί μπορούσαν να επικεντρωθούν στο δυτικό μέτωπο. Στόχος τους ήταν να

¹⁸ McMillen, Christian W. ό.π., σελ. 90.

¹⁹ Hays, J. N. *Epidemics and Pandemics: Their Impacts on Human History*. Santa Barbara, Calif: ABC-CLIO, 2005, σελ. 385.

²⁰ Phillips, H., & Killingray, D., *The Spanish Influenza Pandemic of 1918-19: New Perspectives*. London: Routledge, 2003, σελ. 101.

επιτύχουν μια αποφασιστική νίκη πριν αναπτυχθούν στην περιοχή τα στρατεύματα που έρχονταν από τις ΗΠΑ. Ο στόχος τους δεν επιτεύχθηκε και σε αυτό συνέβαλε εν μέρει το γεγονός ότι μισό εκατομμύριο Γερμανοί στρατιώτες προσβλήθηκαν από την γρίπη.²¹

Το δεύτερο κύμα της νόσου ήταν εξίσου μεταδοτικό με το πρώτο αλλά είχε πολύ μεγαλύτερη θνητότητα. Ξεκίνησε από τη Γαλλία τον Αύγουστο του 1918 και από εκεί μεταφέρθηκε στις ΗΠΑ αλλά και στις δυτικές ακτές της Αφρικής. Το Σεπτέμβριο είχε διαδοθεί σε όλες τις πολιτείες των ΗΠΑ, στο μεγαλύτερο μέρος της Ευρώπης και στη Δυτική Αφρική. Τον Οκτώβριο η πανδημία είχε επηρεάσει την νότια και νοτιανατολική Ασία. Το Νοέμβριο είχε φτάσει στις πιο απομακρυσμένες περιοχές της Σιβηρίας και στα νησιά του Ειρηνικού. Τον Ιανουάριο του 1919 επηρεάστηκε, για δεύτερη φορά, η Αυστραλία. Η συχνότερη επιπλοκή ήταν η πνευμονία και τα ποσοστά θνητότητας μπορεί να άγγιζαν ακόμη και το 20%. Το τελευταίο κύμα της γρίπης ξεκίνησε στα αρχές του 1919. Είχε σημαντικές ομοιότητες με το δεύτερο αλλά δεν ήταν ούτε τόσο μεταδοτικό ούτε τόσο θανατηφόρο²².

Οι ηλικιωμένοι περνούσαν τη νόσο πιο ελαφρά. Η ανάλυση των δεδομένων δείχνει ότι οι περισσότεροι ασθενείς και νεκροί ήταν άτομα νεαρής και μέσης ηλικίας, που υπό άλλες συνθήκες είχαν μπροστά τους τα πιο παραγωγικά και δημιουργικά τους χρόνια. Φαίνεται ότι η νόσος προκαλούσε υπερβολική αντίδραση στο ισχυρό ανοσοποιητικό σύστημα των νέων: οι πνεύμονες γέμιζαν με υγρό και τελικά οι ασθενείς κατέληγαν. Το γεγονός αυτό σε συνδυασμό με τα εκατομμύρια νεκρούς του πολέμου είχε σοβαρότατες δημογραφικές επιπτώσεις²³.

Η ιατρική επιστήμη προσπάθησε αλλά δεν μπόρεσε να βρει μια αποτελεσματική μέθοδο πρόληψης ή θεραπείας. Οι επαγγελματίες της υγείας πρόσφεραν κυρίως ανακούφιση από τα συμπτώματα και σε αυτό κομβικός ήταν ο ρόλος των νοσοκόμων. Στις περισσότερες χώρες της Ευρώπης και στη Βόρεια Αμερική υπήρχε αυξημένη πίστη στην ιατρική επιστήμη. Εκείνη την εποχή είχε διατυπωθεί η θεωρία περί μικροβίων και πολλοί γιατροί διατύπωναν την βεβαιότητα ότι θα κατόρθωναν να αντιμετωπίσουν τη νόσο. Επιπλέον, πολλοί γιατροί πίστευαν

²¹ Hays, J. N., ό.π., σελ. 385-386.

²² Byrne, Joseph P., ό.π., σελ. 315.

²³ Kupperberg, P., *The Influenza Pandemic of 1918-1919*. New York, NY: Chelsea House Publishers, 2008, σελ. 71-74. Επίσης στο Phillips, H., & Killingray, D., *The Spanish Influenza Pandemic of 1918-19: New Perspectives*. London: Routledge, 2003, σελ. 102 κ.ε.

ότι ο πανικός ευνοούσε την μετάδοση της νόσου. Συνέστησαν ηρεμία και τελικά υποτίμησαν τον κίνδυνο²⁴.

Η αντίληψη αυτή οδήγησε την Αγγλία, μια χώρα με ακμαίο σύστημα δημόσιας υγείας, να περιοριστεί στην υποχρέωση για καλό εξαιρισμό χώρων όπως οι κινηματογράφοι και τα θέατρα. Η πεποίθηση των γιατρών ότι είχαν τα μέσα να προλάβουν ή να θεραπεύσουν τη νόσο είχε ως αποτέλεσμα να διατεθούν περιορισμένοι πόροι για την αντιμετώπιση της πανδημίας. Ο Α Παγκόσμιος πόλεμος είχε περιορίσει τους διαθέσιμους πόρους (υλικούς και σε ανθρώπινο δυναμικό) και είχε επηρεάσει το ηθικό των πολιτών. Η Βρετανία διεξήγαγε ήδη έναν σκληρό πόλεμο στο εξωτερικό δεν ήταν εύκολο να διαχειριστεί και έναν δεύτερο στο εσωτερικό²⁵.

Οι υγειονομικές αρχές των ΗΠΑ υποστήριζαν, πριν την εμφάνιση του δεύτερου πανδημικού κύματος, ότι η ισπανική γρίπη δεν ήταν περισσότερο επικίνδυνη από την συνηθισμένη ετήσια μορφή της νόσου. Όταν η κατάσταση χειροτέρευε λήφθηκαν μέτρα: έκλεισαν όλοι οι χώροι στους οποίους συγκεντρώνονταν πολλά άτομα: θέατρα, κινηματογράφοι, σχολεία, μέσα μαζικής μεταφοράς. Υπήρξε μάλιστα και διανομή масκών, οι οποίες, ωστόσο, δεν προσέφεραν καμία προστασία καθώς ήταν κατασκευασμένες από γάζα. Τα μέτρα δεν ήταν εύκολο να τηρηθούν: οι πολίτες έπρεπε να εργαστούν και οι εργοδότες πίεζαν προς αυτήν την κατεύθυνση. Και φυσικά υπήρχε και ένα ποσοστό των πολιτών που αμφισβητούσε τη βαρύτητα της νόσου και την ανάγκη λήψης μέτρων ακόμα και όταν έγινε φανερό ότι η κατάσταση επιδειωνόταν²⁶.

Οι αρχές της Ιταλίας υποχρέωσαν την *Corriere della serra*, την εφημερίδα με την μεγαλύτερη επιρροή στην χώρα, να σταματήσει τη δημοσίευση άρθρων με θέμα την πανδημία και τις επιπτώσεις της. Τα πρώτα μέτρα λήφθηκαν σε τοπικό επίπεδο όταν άρχισε να γίνεται αντιληπτός ο κίνδυνος²⁷. Αρκετές κυβερνήσεις προχώρησαν στην εφαρμογή του μέτρου της καραντίνας. Ωστόσο, πολύ γρήγορα έγινε αντιληπτό ότι το μέτρο δεν επαρκούσε: η νόσος μεταδιδόταν με πολύ μεγάλη ταχύτητα και σε

²⁴ Kupperberg, P., *ό.π.*, σελ. 71-74.

²⁵ McMillen, *ό.π.*, σελ. 97-98.

²⁶ Crosby, A., *America's Forgotten Pandemic: The Influenza of 1918* (2nd ed.). Cambridge: Cambridge University Press, Cambridge 2003. doi:10.1017/CBO9780511586576, σελ. 45-48. Επίσης στο Byrne, Joseph P., *ό.π.*, σελ. 316.

²⁷ McMillen, *ό.π.*, σελ. 99.

ολόκληρο τον πλανήτη. Η καραντίνα υπήρξε αποτελεσματική μόνο σε λίγες περιοχές που ήταν ούτως ή άλλως απομονωμένες²⁸.

Η γρίπη έφτασε στην Ελλάδα το καλοκαίρι του 1918. Οι πρώτοι θάνατοι σημειώθηκαν στην Αθήνα τον Οκτώβριο, την στιγμή που βρισκόταν σε εξέλιξη το δεύτερο κύμα της γρίπης. Η πανδημία είχε εξασθενήσει μέχρι τον Δεκέμβριο και γι' αυτό δεν χρειάστηκε ιδιαίτερη κινητοποίηση των υγειονομικών αρχών. Η Ελλάδα είχε την τύχη να ανήκει στις χώρες που δεν αντιμετώπισαν το τρίτο κύμα της πανδημίας. Τα περισσότερα θύματα ήταν είτε παιδιά κάτω των πέντε ετών είτε άντρες από δεκαπέντε έως σαράντα ετών, κυρίως αξιωματικοί και στρατιώτες καθώς και άτομα που προέρχονταν από λαϊκές συνοικίες²⁹.

Ο αριθμός των νεκρών ήταν σχετικά μικρός. Άλλωστε το ελληνικό κράτος και οι συμμαχικές δυνάμεις κλήθηκαν να διαχειριστούν μια σοβαρότερη υγειονομική κρίση. Στην Βόρεια Ελλάδα, 55 χιλιάδες στρατιώτες είχαν νοσήσει με ελονοσία. Η λοιμώδης νόσος ήταν τόσο επιθετική ώστε ο αρχηγός των συμμαχικών δυνάμεων ανησυχούσε μήπως τελικά η Στρατιά της Ανατολής αποδυναμωθεί εντελώς λόγω της ασθένειας. Η ισπανική γρίπη ήταν, συγκριτικά, λιγότερο επικίνδυνη³⁰.

Η πανδημία γρίπης της περιόδου 1818-1819 υπήρξε η πιο θανατηφόρα πανδημία γρίπης μέχρι σήμερα. Η γρίπη ήταν και παραμένει μια νόσος συνηθισμένη με εποχιακό χαρακτήρα. Το στέλεχος όμως που εμφανίστηκε εκείνη την περίοδο είχε ορισμένα χαρακτηριστικά που το διαφοροποιούσαν σημαντικά από ότι γνώριζαν οι άνθρωποι της εποχής. Έρευνες που έγιναν τις τελευταίες δεκαετίες αποκάλυψαν ότι η συγκεκριμένη πανδημία οφειλόταν στο στέλεχος H1N1 της γρίπης τύπου Α και ότι χάρη σε μεταλλάξεις που συνέβησαν στη συνέχεια αποτελεί τον πρόγονο όλων των τύπων γρίπης H1N1 και H2N2. Κάποιες από τις πανδημίες που ακολούθησαν οφείλονται στα στελέχη αυτά³¹.

²⁸ Hays, ό.π., σελ. 433.

²⁹ Μπουρνόβα, Ε. Η ισπανική γρίπη στην Αθήνα. 2020. Διαθέσιμο στο <https://www.athenssocialatlas.gr/%CE%AC%CF%81%CE%B8%CF%81%CE%BF/%CE%B7-%CE%B9%CF%83%CF%80%CE%B1%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CE%B3%CF%81%CE%AF%CF%80%CE%B7-%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CE%B1%CE%B8%CE%AE%CE%BD%CE%B1/> (Ημερομηνία πρόσβασης 20 Σεπτεμβρίου 2020).

³⁰ Στο ίδιο.

³¹ McMillen, ό.π., σελ. 94.

1.2 Η πανδημία της ασιατικής γρίπης (H2N2), 1957-1958

Η πανδημία 1957 είναι γνωστή και ως πανδημία της ασιατικής γρίπης. Προκάλεσε, σύμφωνα με τις εκτιμήσεις 1-2 εκατομμύρια θανάτους³². Το πρώτο ξέσπασμα του ιού επισημάνθηκε σε περιοχές της ανατολικής Ασίας τον Φεβρουάριο και πολύ γρήγορα επεκτάθηκε σε χώρες σε όλον τον κόσμο. Το Μάιο σημειώθηκαν τα πρώτα κρούσματα στην Ινδία, στην Ινδονησία και την Αυστραλία. Το καλοκαίρι η πανδημία είχε φτάσει στην Ευρώπη, την Αφρική και την Αμερική. Το φθινόπωρο εμφανίστηκε ένα δεύτερο κύμα της νόσου.

Το 1957 οι συνθήκες ήταν εντελώς διαφορετικές από εκείνες του 1918. Η ιατρική επιστήμη είχε προοδεύσει και ήταν σε θέση να παρασκευάζει εμβόλια για να αντιμετωπίσει τις ετήσιες εξάρσεις της γρίπης. Ωστόσο, οι πρώτες αναφορές για τα χιλιάδες κρούσματα στην Κίνα έφτασαν στην Αμερική και την Ευρώπη μόλις τον Απρίλιο. Μέχρι τότε ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας δεν είχε αντιληφθεί τον κίνδυνο. Πολύ γρήγορα ξεκίνησαν οι διαδικασίες για την Παρασκευή ενός εμβολίου στις ΗΠΑ, με στόχο να προλάβουν την έξαρση του ιού στη χώρα. Το Σεπτέμβριο ο ιός έφτασε στις ΗΠΑ αλλά οι τοπικές αρχές ήταν έτοιμες να διαχειριστούν την κατάσταση. Θύματα υπήρξαν αλλά τα στατιστικά μοντέλα έδειξαν ότι θα ήταν πολύ περισσότερα³³.

Το Ηνωμένο Βασίλειο ακολούθησε διαφορετική στρατηγική. Οι πρώτες περιπτώσεις αναφέρθηκαν στα τέλη Ιουνίου. Τον Αύγουστο είχε ήδη μολυνθεί ένα μεγάλο ποσοστό του πληθυσμού και η μετάδοση του ιού συνεχίστηκε. Κύριο χαρακτηριστικό της νόσου ήταν η υψηλή της μεταδοτικότητα γεγονός που αιφνιδίασε το υγειονομικό προσωπικό. Υπολογίζεται ότι περίπου εννιά εκατομμύρια Βρετανοί είχαν νοσήσει. 14.000 άτομα έχασαν τη ζωή ενώ το κράτος υποχρεώθηκε να καταβάλει δέκα εκατομμύρια λίρες για άδειες ασθένειας. Πολλά εργοστάσια, γραφεία και ορυχεία ανέστειλαν την λειτουργία τους επηρεάζοντας την οικονομία. Το

³² Rogers, K., 1957 flu pandemic. *Encyclopædia Britannica*, 26/03/2020. Διαθέσιμο στο <https://www.britannica.com/event/1957-flu-pandemic> (Ημερομηνία πρόσβασης 29 Σεπτεμβρίου 2020). Επίσης στο CDC, 1957-1958 Pandemic (H2N2 virus), Διαθέσιμο στο <https://www.cdc.gov/flu/pandemic-resources/1957-1958-pandemic.html> (Ημερομηνία πρόσβασης 29 Σεπτεμβρίου 2020).

³³ Little, B. How the 1957 Flu Pandemic Was Stopped Early in Its Path, 6/05/2020. How the 1957 Flu Pandemic Was Stopped Early in Its Path Διαθέσιμο στο <https://www.history.com/news/1957-flu-pandemic-vaccine-hilleman> (Ημερομηνία πρόσβασης 20 Σεπτεμβρίου 2020).

στοιχεία έδειξαν ότι στην Βρετανία η νόσος ήταν ιδιαίτερος μεταδοτική στις ηλικίες 5-39. Μόνο στο Λονδίνο 110.000 παιδιά είχαν συμπτώματα γρίπης³⁴.

Στην Ελλάδα η ασιατική γρίπη σημείωσε έξαρση τον Οκτώβριου του 1957. Το Υπουργείο Παιδείας, ύστερα από προτροπή του Ανώτατου Υγειονομικού Συμβουλίου αποφάσισε την αναστολή της λειτουργίας των σχολείων για 15 ημέρες. Στη συνέχεια ανακοινώθηκε ότι τα φαρμακεία θα λειτουργούσαν επί 24ώρου βάσεως. Αλλα μέτρα δεν θεωρήθηκαν αναγκαία καθώς η νόσος είχε ήπια χαρακτηριστικά. Μόνο 50 ασθενείς χρειάστηκαν εισαγωγή στο νοσοκομείο.

1.3 Η πανδημία του 2009

Στις 11 Ιουνίου 2009, ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας ανακήρυξε σε πανδημία τη νέα γρίπη (H1N1), η οποία πλέον έγινε γνωστή ως «πανδημία (H1N1) 2009». Ο ιός αυτός περιείχε γονίδια από ιούς της γρίπης του χοίρου, των πτηνών και του ανθρώπου, σε συνδυασμό που δεν είχε παρατηρηθεί ποτέ πριν. Αρχικά, υπήρχαν πολύ ανησυχητικές προβλέψεις για την εξέλιξη της πανδημίας. Ευτυχώς, αποδείχτηκε πολύ πιο ήπια³⁵.

Ο ιός A H1N1 εντοπίστηκε για πρώτη φορά στο Μεξικό και μεταδόθηκε γρήγορα, πρώτα στη Βόρεια Αμερική και στην Ευρώπη και στη συνέχεια στις άλλες ηπείρους. Η νόσος εμφάνιζε παρόμοια συμπτώματα με την εποχική γρίπη. Ωστόσο, για ορισμένες ομάδες κινδύνου τα συμπτώματα ήταν σοβαρότερα και μπορούσαν να οδηγήσουν σε νοσηλεία ή και, αναπόφευκτα, στο θάνατο. Αυτές οι ομάδες κινδύνου δεν ήταν ίδιες με τις ομάδες κινδύνου της εποχικής γρίπης. Ομάδες κινδύνου για τη γρίπη A H1N1 ήταν οι έγκυες, τα μικρά παιδιά και τα άτομα με χρόνιες παθήσεις. Η εποχική γρίπη προσβάλλει περισσότερο τον ηλικιωμένο πληθυσμό, καθώς και τα άτομα με χρόνιες παθήσεις (διαβήτη, καρδιοπάθεια, άσθμα)³⁶.

Η πρώτη έξαρση κρουσμάτων του ιού σημειώθηκε την άνοιξη και το καλοκαίρι του 2009. Η μετάδοση του H1N1 έφτασε στο αποκορύφωμά της το φθινόπωρο και μέχρι τις αρχές του χειμώνα ενώ έπεσε σε πολύ χαμηλά επίπεδα στις αρχές του 2020. Το Ευρωπαϊκό Κέντρο πρόληψης και Ελέγχου νόσων (ECDC)

³⁴ Jackson, C., History lessons: the Asian flu pandemic. *The British journal of general practice: the journal of the Royal College of General Practitioners*, (2009) 59(565), σελ. 622–623. <https://doi.org/10.3399/bjgp09X453882>

³⁵ Mcmillen, ό.π., σελ. 100

³⁶ Ελληνική Πνευμονολογική Εταιρεία., ό.π., σελ. 51 κ.ε.

ανέλαβε την παρακολούθηση της πορείας της ασθένειας. Σχεδόν όλα τα κρούσματα γρίπης οφείλονταν στον νέο ιό (H1N1) ενώ το ποσοστό που οφειλόταν σε κάποιον άλλο ιό ήταν πολύ μικρό. Ο προηγούμενος είχε αποδυναμωθεί και μαζί του ελαττώθηκε και η θεραπευτική δράση της ασελταμιβίρης, μια ουσίας που είχε χρησιμοποιηθεί ευρύτατα κατά την πανδημική φάση της νόσου. Ο ιός μεταδιδόταν πολύ εύκολα σε παιδιά ηλικίας έως και 14 ετών. Ωστόσο, η βαριά μορφή της νόσου ήταν συνηθέστερη σε ενήλικες κάτω των 65. Έντεκα κράτη ανέλαβαν να παρακολουθήσουν με ποικίλους τρόπους όλους τους ασθενείς που χρειάστηκε να νοσηλευτούν γιατί εκδήλωσαν οξεία αναπνευστικά συμπτώματα. Όσα αυξανόταν η ηλικία τόσο μειωνόταν το ποσοστό των αναφερόμενων περιστατικών. Η οξεία εκδήλωση της νόσου ήταν συχνότερη σε άντρες πιο προχωρημένης ηλικία που είχαν ένα τουλάχιστον υποκείμενο νόσημα. Ένα ασυνήθιστο χαρακτηριστικό του H1N1 ήταν ότι το 20 % των θανάτων αφορούσε παιδιά και ενήλικες χωρίς κανένα πρόβλημα υγείας, που όμως εμφάνιζαν το σύνδρομο της οξείας αναπνευστικής δυσχέρειας³⁷.

Το καλοκαίρι του 2010 ξεκίνησε η μεταπανδημική φάση του ιού. Τον χειμώνα εκείνης της χρονιάς το πανδημικό στέλεχος μεταδόθηκε σε μεγάλο αριθμό ασθενών. Αρκετοί από αυτούς χρειάστηκαν εισαγωγή στις μονάδες εντατικής θεραπείας. Τα συστήματα υγείας αρκετών χωρών έφτασαν στα όρια της αντοχής τους. Η περίοδος 2010-2011 ήταν περίοδος επιτήρησης. Τα μισά δείγματα από όσα εξετάστηκαν ήταν πανδημικά στελέχη. Ο Π.Ο.Υ εισηγήθηκε εμβολιασμούς με εμβόλιο που αφορούσε μόνο το πανδημικό στέλεχος. Τα κράτη προχώρησαν στους εμβολιασμούς αφού προηγουμένως είχαν καθορίσει τις ομάδες στόχους. Η αποτελεσματικότητα του εμβολίου έναντι του συγκεκριμένου στελέχους ήταν μεγάλη. Ωστόσο ο εμβολιασμός έγινε μετά την ευρεία εξάπλωση του ιού και γι' αυτό δεν παρατηρήθηκε μεγάλη διαφορά στον αριθμό των κρουσμάτων³⁸.

Τον Αύγουστο του 2010 η Φινλανδία και η Σουηδία ανέφεραν πιθανές παρενέργειες του εμβολίου καθώς έφηβοι παρουσίασαν ναρκοληψία μετά τον εμβολιασμό τους. Όλοι τους είχαν δεχτεί το εμβόλιο συγκεκριμένου κατασκευαστή. Ξεκίνησαν μελέτες για να εξακριβωθεί αν πράγματι αίτιο της ναρκοληψίας ήταν το

³⁷ ECDC. Ετήσια επιδημιολογική έκθεση, 2011. Διαθέσιμη στο https://www.ecdc.europa.eu/sites/default/files/media/el/publications/Publications/1111_SUR_Annual_Epidemiological_Report_on_Communicable_Diseases_in_Europe.pdf (Ημερομηνία πρόσβασης 11 Νοεμβρίου 2020).

³⁸ Στο ίδιο.

εμβόλιο. Η πανδημία του 2009 προσέφερε πολύτιμα διδάγματα σχετικά με την αξία της επιδημιολογικής επιτήρησης. Είναι πολύ σημαντικό να ενισχυθεί η επιτήρηση της κοινής ετήσιας γρίπης. Το σύστημα αυτό θα αποτελέσει στη συνέχεια τη βάση για ένα πιο εκτεταμένο σύστημα που θα είναι σε θέση να αντιμετωπίσει καταστάσεις πανδημίας. Επιπλέον, είναι πολύ σημαντική η ενίσχυση της έρευνας της επιδημιολογίας των στελεχών που προκαλούν τις πανδημίες τόσο κατά την πανδημική όσο και κατά την μεταπανδημική φάση. Το 2009 παρατηρήθηκαν αρκετές εξάρσεις της γρίπης των πτηνών σε πτηνά, χωρίς ωστόσο να υπάρχουν κρούσματα σε ανθρώπους που να συνδέονται με την γρίπη των πτηνών³⁹.

³⁹ Στο ίδιο.

Κεφάλαιο 2^ο: Covid-19

2.1 Ονομασία –συμπτώματα -τρόποι διάδοσης

Το Δεκέμβριο του 2019 εμφανίστηκε για πρώτη φορά στην περιοχή Γουχάν της Κίνας και έκτοτε έχει διασπαρθεί σε όλον τον πλανήτη, ο νέος κορωνοϊός (SARS-CoV-2), ενώ η προκαλούμενη ασθένεια ονομάζεται COVID-19. Οι κορωνοϊοί είναι μία ομάδα ρετροϊών που συνήθως προκαλούν αναπνευστικές λοιμώξεις με ποικίλη σοβαρότητα στον άνθρωπο και στα ζώα. Πρόκειται για ένα νέο στέλεχος κορωνοϊού που απομονώθηκε πρώτη φορά τον Δεκέμβριο στον άνθρωπο. Είναι επίσης ο πρώτος κορωνοϊός που προκαλεί πανδημία. Εκτιμάται ότι περίπου το ένα τρίτο των λοιμώξεων ανώτερου αναπνευστικού στον άνθρωπο μπορεί να προκαλείται από κορωνοϊούς⁴⁰. Ο ιός εντοπίστηκε γρήγορα σε μια αγορά και αμέσως ξεκίνησαν αμέσως οι έλεγχοι στα τοπικά αεροδρόμια. Οι επιστήμονες γρήγορα απέκλεισαν τον SARS, τον MERS και τη γρίπη των πτηνών και δήλωσαν ότι υπεύθυνος, είναι ένας νέος κοροναϊός, με το όνομα Covid-19, η μεγαλύτερη υγειονομική απειλή που γνώρισε η ανθρωπότητα από την εποχή της ισπανικής γρίπης⁴¹.

Στις 5 Ιανουαρίου, ο Π.Ο.Υ. σε ανακοίνωσή του, καλούσε σε ετοιμότητα, καθώς 44 κρούσματα «αγνώστου αιτιολογίας» είχαν αναφερθεί με «συμπτώματα που παρέπεμπαν σε πνευμονία», εκ των οποίων τα 11 σε κρίσιμη κατάσταση. Το τι ακολούθησε το έχουμε περισσότερο ή λιγότερο πληροφορηθεί όλοι μας. Ο ιός εξαπλώθηκε στην Ασία και αναφέρθηκαν οι πρώτοι θάνατοι. Στις 20 Ιανουαρίου τα κρούσματα ξεπέρασαν τους 200, ενώ άρχιζε και η γεωγραφική διασπορά τους: επτά εντοπίστηκαν εκτός της επαρχίας Hubei και ένα στη Νότια Κορέα. Η Γαλλία ανέφερε τον πρώτο θάνατο εκτός Κίνας από τον ιό στα μέσα Φεβρουαρίου, ενώ στις αρχές του Μαρτίου ο αριθμός των κρουσμάτων και των θανάτων εκτοξεύτηκε στην Ιταλία. Ολόκληρη η χώρα τέθηκε σε καραντίνα. Ο Πρωθυπουργός της Ιταλίας, Τζουζέπε Κόντε, ανακοίνωσε στις 9 Μαρτίου: *«Δεν θα υπάρχει πια κόκκινη ζώνη ... Ολόκληρη η Ιταλία είναι μια προστατευόμενη ζώνη»*. Οι ευρωπαϊκές χώρες, υπό τον φόβο της

⁴⁰ ΕΕΕΙ. Εγχειρίδιο κατευθυντήριων οδηγιών για τη λειτουργία των ΤΕΠ κατά τη διάρκεια της πανδημίας Covid-19. Διαθέσιμο στο <https://www.otae.gr/egcheiridio-katefthyntirion-odigion-gia-tin-leitourgia-ton-terp/> (Ημερομηνία προσβασης 13 Οκτωβρίου 2020)

⁴¹ (2020) Strategic Policy, Strategic Survey, 120:1, 25-78, DOI: 10.1080/04597230.2020.1835086, σελ. 25.

αύξησης των κρουσμάτων, τέθηκαν σε καραντίνα. Με χιλιάδες κρούσματα του COVID-19 στην Ισπανία, τη Γαλλία και τη Γερμανία, οι ΗΠΑ ανακοίνωσαν απαγόρευση ταξιδιών σε άτομα που προέρχονται από τη ζώνη Σένγκεν προς τη χώρα τους. Στις αρχές Απριλίου και έχοντας κηρυχθεί παγκόσμια πανδημία, ο πλανήτης έχει μπει πλέον σε καραντίνα.

Συνηθέστερα συμπτώματα της νόσου Covid-19 είναι πυρετός, βήχας, εξάντληση, δυσκολία στην αναπνοή, απώλεια της όσφρησης και της γεύσης. Τα συμπτώματα εμφανίζονται έως και 14 μέρες μετά την έκθεση στον ιό. Αν και οι περισσότεροι άνθρωποι παρουσιάζουν ήπια συμπτώματα υπάρχει και ένα μικρό ποσοστό που αναπτύσσει σύνδρομο οξείας αναπνευστικής δυσχέρειας το οποίο μπορεί να οδηγήσει σε πολυοργανική ανεπάρκεια, σηπτικό σοκ και σε σχηματισμό θρόμβων. Ενώ οι περισσότεροι ασθενείς με COVID-19 έχουν νόσο με ήπια συμπτώματα, κάποιοι θα παρουσιάσουν σοβαρή νόσο με ανάγκη για οξυγονοθεραπεία και περίπου ένα 5% θα χρειαστεί νοσηλεία σε ΜΕΘ. Από αυτούς, οι περισσότεροι θα χρειαστούν μηχανική υποστήριξη της αναπνοής. Η πιο συχνή διάγνωση των ασθενών με σοβαρή νόσο είναι η βαριά πνευμονία⁴². Η επιδημία COVID-19 χαρακτηρίστηκε από τον Π.Ο.Υ. ως πανδημία στις 12 Μαρτίου του 2020⁴³.

Οι πανδημίες μεταδίδονται κυρίως μέσα από τις κοινωνικές επαφές και ο Covid-19 δεν αποτελεί εξαίρεση. Η νόσος μεταδίδεται μέσω σταγονιδίων: όταν ο ασθενής βήχει ή φτερνίζεται απελευθερώνονται στον αέρα μολυσμένα σταγονίδια. Στη συνέχεια, άτομα που περνούν από αυτό το σημείο εισπνέουν τα σταγονίδια ή αγγίζουν μολυσμένες με αυτά επιφάνειες και στη συνέχεια ακουμπούν τα χέρια τους στη μύτη, τα μάτια ή το στόμα. Η μετάδοση της νόσου μέσω του αέρα, η μεγάλη πυκνότητα πληθυσμού στις αστικές περιοχές και η ύπαρξη γρήγορων μέσων μεταφορά συμβάλλει στην ραγδαία μετάδοση του ιού. Η μετάδοση είναι επίσης πιθανή κατά τη διάρκεια κλινικών πράξεων και διαδικασιών που παράγουν αερόλυμα (π.χ. διασωλήνωση, τραχειοτομή, κλπ). Επιπλέον, έχει παρατηρηθεί ότι δεν μεταδίδουν όλοι οι άνθρωποι τον ιό με τον ίδιο τρόπο. Υπάρχει μια ομάδα ανθρώπων που λειτουργούν ως υπερμεταδότες.

⁴² Στο ίδιο.

⁴³ WHO. Pandemic Phase description and main actions by phase. Διαθέσιμο στο https://www.who.int/influenza/resources/documents/pandemic_phase_descriptions_and_actions.pdf (Ημερομηνία πρόσβασης 5 Νοεμβρίου 2020)

Συνήθως οι υπερμεταδότες έχουν ένα ή περισσότερα από τα ακόλουθα χαρακτηριστικά : 1) βρίσκονται σε ανοσοκαταστολή, 2) τηρούν πλημμελώς τα μέτρα ατομικής υγιεινής, 3) έρχονται σε επαφή με πολλά άτομα λόγω επαγγελματικών και κοινωνικών υποχρεώσεων (π.χ. εργαζόμενοι στην εστίαση) ή περνούν πολύ χρόνο με ασθενείς και άτομα που ανήκουν σε ευάλωτες ομάδες. Η υπερμετάδοση εξαρτάται ακόμη από τη φύση του μολυσματικού παράγοντα αλλά και από την ύπαρξη ανοσίας της αγέλης. Η υπερμετάδοση εμφανίζεται συχνότερα σε νόσους που έχουν μεγάλη περίοδο επώασης: στο διάστημα αυτό οι φορείς της νόσου είναι ασυμπτωματικοί αλλά μεταδίδουν κανονικά τον ιό. Ο χρόνος επώασης του νέου κορωνοϊού κυμαίνεται από μία έως και δεκατέσσερις ημέρες⁴⁴.

2.2. Γενικές αρχές διαχείρισης μιας πανδημίας

Ο τρόπος διαχείρισης των πανδημιών έχει αλλάξει σημαντικά κατά τις τελευταίες δεκαετίες. Κύρια προϋπόθεση για την αποτελεσματική αντιμετώπιση της πανδημίας είναι ο έγκαιρος προγραμματισμός. Τα υπάρχοντα σχέδια δράσης ξεκινούν με την επιτήρηση της ασθένειας ώστε να μπορούν να προβλεφθούν πιθανές εστίες μετάδοσης. Στη συνέχεια αξιολογείται η επικινδυνότητα του ιού ενώ καταγράφονται οι πόροι που θα χρειαστούν και διαμορφώνεται ένα πλάνο για την κατανομή τους. Οι κύριες μέθοδοι για τον περιορισμό της μετάδοσης της νόσου είναι τέσσερις: ενημέρωση του κοινού, ανάπτυξη εμβολίου και εύρεση θεραπείας, εφαρμογή κανόνων ατομικής υγιεινής και κοινωνική αποστασιοποίηση⁴⁵.

Κατά τη διάρκεια μιας πανδημίας βασικός υγειονομικός στόχος είναι ο ταχύτερος έλεγχος της νόσου. Ο ρόλος των πολιτών είναι κομβικός για την επίτευξη του στόχου. Ωστόσο, έχει παρατηρηθεί ότι οι υγειονομικές αρχές δεν φροντίζουν για την επαρκή ενημέρωση του κοινού για τους κινδύνους που ελλοχεύουν. Στην περίπτωση του νέου κορωνοϊού έχει τονιστεί επανειλημμένα το ζήτημα της ατομικής ευθύνης. Ο πολίτης μπορεί να καταλήξει σε μια συνειδητή επιλογή για την σωστή εφαρμογή των μέτρων μόνο αν είναι σωστά ενημερωμένος. Ο Π.Ο.Υ., συνιστά η πρώτη ενημέρωση για την έξαρση της νόσου να γίνεται νωρίς, ακόμη και αν δεν υπάρχει πλήρης εικόνα για το φαινόμενο. Με τον τρόπο αυτό περιορίζεται η πιθανότητα παραπληροφόρησης της κοινής γνώμης. Στη συνέχεια οι αρχές οφείλουν

⁴⁴ Taylor, S., ό.π., σελ. 8.

⁴⁵ Taylor, S., ό.π., σελ. 15

να ενημερώσουν τους πολίτες για τους τρόπους αυτοπροστασίας. Σε κάθε στάδιο της νόσου θα πρέπει να υπάρχει πλήρης διαφάνεια για να διασφαλιστεί η εμπιστοσύνη των πολιτών. Η έξαρση μιας μεταδοτικής νόσου είναι φυσικό να προκαλεί φόβο, άγχος και ανησυχία. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο είναι λογικό να μην υπάρχει πλήρης ταύτιση της κοινής γνώμης με τις υποδείξεις των αρχών. Ωστόσο, οι αρχές πρέπει να δείξουν ότι κατανοούν τις διαφορετικές αντιλήψεις και τις ανησυχίες των πολιτών. Τέλος, θα πρέπει να αξιολογείται η αποτελεσματικότητα των ενημερωτικών δράσεων ώστε το μήνυμα να ερμηνεύεται με τον σωστό τρόπο και οι πολίτες να εφαρμόζουν τα διάφορα μέτρα. Οι οδηγίες του Π.Ο.Υ., είναι καλά δομημένες αλλά δεν αντιμετωπίζονται ζητήματα που συνδέονται με την ψυχολογία των πολιτών. Αρκετές χώρες τονίζουν τις αρνητικές επιπτώσεις που θα έχει η μη τήρηση των μέτρων. Χρησιμοποιείται η τεχνική της επίκλησης στο συναίσθημα των πολιτών με στόχο την πρόκληση φόβου. Φαίνεται, ωστόσο, ότι η πρακτική αυτή δεν είναι πάντα αποτελεσματική και ενδέχεται να προκαλέσει το ακριβώς αντίθετο αποτέλεσμα. Κάθε άνθρωπος είναι διαφορετικός και δεν αντιδρά με τον ίδιο τρόπο στο ίδιο ερέθισμα. Ορισμένοι αντιδρούν στον φόβο με υπακοή και άλλοι με αντίδραση. Οι ψυχολογικές παράμετροι του θέματος δεν πρέπει να παραβλέπονται καθώς παίζουν καθοριστικό στην επιτυχία ή την αποτυχία των μέτρων που λαμβάνονται⁴⁶.

Δεν υπάρχει μια ενιαία στρατηγική για την αντιμετώπιση της πανδημίας. Η Ευρωπαϊκή επιτροπή είχε καταρτίσει μια κοινή στρατηγική για την αντιμετώπιση της πανδημίας του 2009. Κάθε χώρα της ΕΕ είχε, ωστόσο, καταστρώσει το δικό της σχέδιο δράσης το οποίο στηρίχτηκε, ως ένα βαθμό στους βασικούς άξονες εκείνης της στρατηγικής, που μπορούν να εφαρμοστούν και στην σημερινή συγκυρία. Οι άξονες έχουν διαμορφωθεί ως εξής: Κύριος άξονας είναι αυτός του εμβολιασμού, αρχικά με την κοινή προμήθεια εμβολίων των κρατών – μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Οι συμφωνίες έχουν ήδη κλειστεί και η διανομή τους θα γίνει όταν είναι διαθέσιμα, βάσει στρατηγικών εμβολιασμού ενώ θα σε εξέλιξη βρίσκονται κανονιστικές διατάξεις για την άμεση αδειοδότηση φαρμάκων και εμβολίων. Παράλληλα, υπάρχει υποστηρικτικό πρόγραμμα ενίσχυσης τρίτων χωρών για την καταπολέμηση της πανδημίας καθώς και ενημέρωση του κοινού μέσω των Μ.Μ.Ε., σχετικά με την πανδημία.

⁴⁶ Taylor, S., ό.π., σελ. 15-16, 22.

Φυσικά, το σύνολο των πράξεων αυτών κινούνται στα πλαίσια της υγειονομικής διπλωματίας. Ο Υπάτος Εκπρόσωπος της Ε.Ε. Josep Borrell τόνισε στη δήλωσή του στις 24 Μαρτίου, στην αρχή ακόμη της πανδημίας στην ευρωπαϊκή ήπειρο, την ύπαρξη μιας «παγκόσμιας μάχης αφηγημάτων και ιδιαίτερα «ενός αγώνα για επιρροή μέσω της περιστροφής και της πολιτικής της γενναιοδωρίας». Η αναγνώριση αυτού του παράγοντα υποδηλώνει ότι η καταπολέμηση της πανδημίας – εν προκειμένω του Covid – 19 – δεν αφορά μόνο τη διάσωση ζωών και οικονομιών, αλλά και την οικοδόμηση αφηγημάτων, μετά το πέρας της πανδημίας, που δημιουργούνται και τροφοδοτούνται κατά τη διάρκειά της. Τα ηγεμονικά αφηγήματα αυτά θα προσπαθήσουν να σιγήσουν ή να αρνηθούν την ύπαρξη άλλων, προκειμένου να νομιμοποιήσουν συγκεκριμένες προσπάθειες και να διασφαλίσουν την επιβίωση ενός συγκεκριμένου διεθνούς συστήματος.

Φυσικά, η παροχή βοήθειας μπορεί και σώζει ζωές επομένως και δεν πρέπει να αμφισβητείται η διεθνής γενναιοδωρία αλλά και να αποφεύγονται θεωρίες συνωμοσίας. Αλλά την δεδομένη στιγμή, μάσκες, δοκιμές και αυτοκόλλητα διαμορφώνουν ήδη τον άγνωστο κόσμο μετά το COVID-19. Ας το έχουμε κατά νου όταν όλα αυτά τελειώσουν⁴⁷.

2.3 Συνέπειες

Οι συνέπειες σε οικονομικό και κοινωνικό τομέα, σε εγχώριο και διεθνές επίπεδο υπήρξαν άμεσες, βαθιές και ενδεχομένως με μεγάλη διάρκεια. Μεγάλες οικονομικές και χρηματοοικονομικές δυνάμεις υποχρεώθηκαν να αναστείλουν την λειτουργία σε τεράστιους τομείς τους, δημιουργώντας τις βάσεις για την ταχύτερη και βαθύτερη παγκόσμια οικονομική ύφεση στη σύγχρονη εποχή⁴⁸.

Η πανδημία του κορωνοϊού όπως ήταν φυσικό έθεσε πρωτίστως σε συναγερμό το υγειονομικό σύστημα . Η πίεση που δέχονται οι υγειονομικές δομές προέρχεται όχι μόνο από τον πραγματικό αριθμό των θανάτων ή των ασθενών αλλά κυρίως από την πίεση για νοσηλεία σε Μονάδες Εντατικές Θεραπείας (ΜΕΘ), οι οποίες φυσικά δεν είναι απεριόριστες. Στην πρώτη φάση της πανδημίας υπήρξε

⁴⁷ Domenico Valenza, The Irresistible Rise of Health Diplomacy: Why Narratives Matter in the Time of COVID-19, στο: <https://cris.unu.edu/health-diplomacy-narratives>, (Ημερομηνία πρόσβασης 2 Δεκεμβρίου 2020)

⁴⁸ (2020) Strategic Policy, Strategic Survey, 120:1, 25-78, DOI: 10.1080/04597230.2020.1835086, σελ. 25.

αυξημένη ζήτηση για νοσηλεία και ιατρική περίθαλψη, καθώς και για φάρμακα, συμπεριλαμβανομένων των αντιικών φαρμάκων και των εμβολίων, για μάσκες, γάντια, αντιμικροβιακές ουσίες και άλλα αντίμετρα. Ωστόσο, η περιορισμένη αποθεματική ικανότητα ορισμένων παροχών υπηρεσιών προκάλεσε ελλείψεις ακόμη και στις υπηρεσίες υγείας⁴⁹. Ο ψυχολογικός αντίκτυπος της πανδημίας είναι επίσης μία σοβαρή συνέπεια. Οι τηλεοπτικές εικόνες από τα νοσοκομεία της βόρειας Ιταλίας, τις φάλαγγες των στρατιωτικών οχημάτων που μετέφεραν νεκρούς καθώς και οι σκηνές ταφής σε κλίμα απομονωτισμού, έχουν μείνει ανεξίτηλα γραμμένες στη συλλογική μνήμη, δημιουργώντας συναισθήματα αλληλεγγύης και συμπόνιας για τους λαούς και τις χώρες εκείνες που δοκιμάστηκαν περισσότερο από την πανδημία μέσα στο 2020⁵⁰.

Η πανδημία του κορωνοϊού έπεσε σαν ανεμοστρόβιλος σαρώνοντας την παγκόσμια οικονομία, καθώς κάθε χώρα προσπαθεί να καταπολεμήσει την εξάπλωσή της, με περιοριστικά μέτρα (Lock Down) για να περιορίσει τις επιπτώσεις στην οικονομία. Η μία χώρα μετά την άλλη επέβαλλε περιοριστικά μέτρα για συναθροίσεις που οδηγούν στο προσωρινό κλείσιμο χιλιάδων επιχειρήσεων. Η κατάσταση χειροτέρευσε αισθητά στην Ευρώπη και στην Αμερική. Τα κρούσματα αυξήθηκαν δραματικά, βιομηχανίες έκλεισαν λόγω διακοπής της εφοδιαστικής τους αλυσίδας. Ο φόβος εξάπλωσης του ιού και η καραντίνα που επιβλήθηκε επέφεραν μεγάλο πλήγμα στην εμπιστοσύνη, στην οικονομική δραστηριότητα και στις αγορές.

Οι πρόδρομοι δείκτες προοιωνίζουν έντονες υφεσιακές επιπτώσεις παγκοσμίως. Η Ευρωζώνη, όπου ο ρυθμός ανάπτυξης ήδη επιβραδυνόταν πριν από την πανδημία, πιθανότατα μπαίνει σε φάση συρρίκνωσης. Το 2020 θα καταγραφεί ως η δεύτερη Μεγάλη Υφεση μετά το 2009, όταν το πραγματικό ΑΕΠ της Ευρωζώνης μειώθηκε κατά 4,5%. Υφεση πιο βαθιά από την αντίστοιχη της χρηματοπιστωτικής κρίσης του 2008 θα καταγράψει η παγκόσμια οικονομία, σύμφωνα με το Economist Intelligence Unit, το οποίο διερευνά τις επιπτώσεις του κορωνοϊού διεθνώς και προβλέπει πτώση 2,5% του ΑΕΠ για το 2020.

⁴⁹ Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Πανδημία (H1N1) 2009, σελ. 9. Διαθέσιμο στο <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52009DC0481&from=EL> (Ημερομηνία πρόσβασης 20 Οκτωβρίου 2020).

⁵⁰ Lorenzo Cicchi, Philipp Genschel, et.oth., Η ευρωπαϊκή αλληλεγγύη στην εποχή του Covid – 19, policy brief #133/2020, ΕΛΙΑΜΕΠ, σελ. 3.

Οι κυβερνήσεις στοχεύουν βραχυπρόθεσμα στη στήριξη των επιχειρήσεων και των οικογενειών που πλήττονται από τις οικονομικές επιπτώσεις της πανδημίας με δημοσιονομικά μέτρα. Μέτρα όπως, αναστολή πληρωμής φόρων και εισφορών, οικονομικές ενισχύσεις, επιδοτήσεις μισθοδοσίας και κρατικές εγγυήσεις έχουν ως στόχο την αποφυγή πτώχευσης υγιών επιχειρήσεων και απώλειας θέσεων εργασίας. Σε κάθε περίπτωση, προτεραιότητα των κρατών είναι ο περιορισμός της πανδημίας και η εξασφάλιση πόρων για την περίθαλψη όσων νοσούν. Αυτό απαιτεί δημοσιονομικούς πόρους, αλλά κυρίως επαγρύπνηση και διοικητική επάρκεια. Οι επιπτώσεις στην παγκόσμια οικονομία θα εξαρτηθούν από τη διάρκεια της πανδημίας και την έγκαιρη και στοχευμένη λήψη μέτρων από τις κυβερνήσεις για να μετριάσουν την πτώση της ζήτησης.

Αν και δειλά, η Ευρωπαϊκή Ένωση επιχείρησε να αναλάβει πρωτοβουλίες συντονισμού ώστε να δημιουργηθεί ένα κοινό πλαίσιο αντιμετώπισης της κρίσης αλλά οι κινήσεις που έγιναν από τα κράτη – μέλη (κλείσιμο συνόρων) οδήγησαν στον περιορισμό της ελεύθερης διακίνησης των πολιτών μέσα στα πλαίσια της ζώνης Σένγκεν και την παράλληλη παράλυση της αγοράς. Με δεδομένο ότι τα τελευταία χρόνια η οικονομική ανάπτυξη της ευρωζώνης ήταν φειδωλή, η ύφεση δεν άργησε να φανεί και μαζί με αυτή, οι οικονομικές ανισότητες μεταξύ των κρατών – μελών. Η οικονομική ευρωστία κάποιων χωρών τους έδινε τη δυνατότητα να αντιμετωπίσουν την κρίση λαμβάνοντας γενναία μέτρα ανάπτυξης ενώ στο άλλο άκρο, κάποιες άλλες χώρες βρέθηκαν στην άκρη της αβύσσου, με υπερπλήρη νοσοκομεία και υγειονομικά προβλήματα. Σε πρώτο επίπεδο βρέθηκε το θέμα της ευρωπαϊκής αλληλεγγύης αλλά σε αντίθεση με κρίσεις παρελθόντων ετών, η προσφορά ήταν περιορισμένη. Ο πρώτος ευρωπαϊκός θεσμός που επέδειξε ταχύτητα αντίδρασης, ήταν η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα με στόχο να συγκρατήσει τις αποκλίσεις των επιτοκίων στην Ευρωζώνη ενώ τον Ιούλιο, το Ευρωπαϊκό Ταμείο Ανάκαμψης έλαβε την ιστορική απόφαση για 750 δισεκατομμύρια ευρώ, η πλειοψηφία των οποίων απευθύνεται σε επιχορηγήσεις επιχειρήσεων που επλήγησαν περισσότερο. Λίγο νωρίτερα, είχε προηγηθεί απόφαση χρηματοδότησης των χωρών εκείνων της ευρωζώνης που είχαν ανάγκη από δάνεια με χαμηλό επιτόκιο⁵¹.

⁵¹ Lorenzo Cicchi, ό.π., σελ. 3.

Το κόστος της οικονομικής αβεβαιότητας που συνδέεται με την πανδημία, ιδίως στη δύσκολη τρέχουσα οικονομική κατάσταση, έχει επιβραδύνει την εύθραυστη οικονομική ανάκαμψη. Για τις αναπτυσσόμενες χώρες, ο Π.Ο.Υ., έχει τονίσει ότι θα χρησιμοποιηθούν όλα τα διαθέσιμα μέσα για να αποφευχθούν οι ανισότητες και θα δοθεί στις χώρες αυτές πρόσβαση στα εμβόλια όταν αυτά θα είναι έτοιμα. Με τον τρόπο αυτό θα εξασφαλιστεί ότι οι αναπτυσσόμενες χώρες δεν θα υποστούν δυσανάλογες συνέπειες. Η Παγκόσμια Τράπεζα (World Bank) υποστηρίζει την αλληλεγγύη προς τις χώρες που χρειάζονται βοήθεια και ενέκρινε πρόγραμμα ύψους 12 δισεκατομμυρίων για να αποκτήσουν οι φτωχότερες χώρες πρόσβαση στο εμβόλιο.

Από τη μία πλευρά, τα μέτρα περιορισμού μετακίνησης πληθυσμού, οι ασθένειες και το αρνητικό καταναλωτικό και επιχειρηματικό κλίμα θα καταστείλουν τη ζήτηση, από την άλλη πλευρά, το κλείσιμο εργοστασίων και η αποδιοργάνωση στις εφοδιαστικές αλυσίδες, θα δημιουργήσουν επιπλοκές στην προσφορά. Οι προοπτικές άμεσης ανάκαμψης της παγκόσμιας οικονομίας δείχνουν να δυσχεραίνουν με το κλείσιμο του έτους, εξαιτίας και του δεύτερου κύματος της πανδημίας το οποίο έφερε περισσότερα μέτρα και γενικευμένους περιορισμούς στα περισσότερα κράτη. «Έχουμε δει την κορυφή της ανάκαμψης», δήλωσε ο Χοακίν Φελς, παγκόσμιος οικονομικός σύμβουλος της Pacific Investment Management, στο Bloomberg Television. Ο Φελς εξήγησε πως η λήξη των lockdown και η άρση των περιορισμών του πρώτου κύματος της πανδημίας, οδήγησε σε ανάκαμψη της παγκόσμιας οικονομίας ως ένα σημείο. Το δυσάρεστο νέο είναι ότι έχει ήδη φτάσει στην κορύφωσή της, με αποτέλεσμα η παγκόσμια ανάκαμψη να φθίνει ως το τέλος του 2020. Η ύπαρξη εμβολίου ή αποτελεσματικού θεραπευτικού σχήματος δύναται να περιορίσει αλλά όχι να εξαλείψει τις οικονομικές επιπτώσεις.

Ενδεικτικά αναφέρεται, ότι μετά την πανδημία του 2009 πραγματοποιήθηκαν προβλέψεις για το οικονομικό κόστος της επόμενης πανδημίας γρίπης και υπολογίστηκε ότι η οικονομία των ΗΠΑ θα είχε απώλειες της τάξης των 34 δισεκατομμυρίων δολαρίων⁵².

⁵² Taylor, S., ό.π., σελ. 8.

Η πανδημία του Covid-19 αναμένεται να έχει και σοβαρές κοινωνικές συνέπειες. Υπάρχουν προβλέψεις για μείωση των ποσοστών γεννήσεων. Οι άνθρωποι θα μείνουν άγαμοι για μεγαλύτερο χρονικό διάστημα, ενώ οι προγραμματισμένες εγκυμοσύνες θα μειωθούν ως απάντηση στην παγκόσμια κρίση υγείας καθώς οι άνθρωποι αναβάλλουν το γάμο και τα παιδιά διότι φοβούνται για την εξέλιξη της πανδημίας. Οι πτώσεις στα ποσοστά γεννήσεων θα έχουν σημαντικές επιπτώσεις τόσο στην κοινωνία όσο και στην οικονομία.

Ο κόσμος πήρε πρόσθετες προφυλάξεις και ελαχιστοποίησε τις προσωπικές επαφές με σκοπό την αποφυγή της μόλυνσης. Η εφαρμογή αυστηρών μέτρων κοινωνικής αποστασιοποίησης και η αναστολή λειτουργίας διαφόρων κλάδων προκάλεσε εκτός από την πτώση της ζήτησης σε ορισμένους τομείς της οικονομίας, περιόρισε την διασυνοριακή κινητικότητα προσώπων και αγαθών⁵³. Επίσης παρατηρήθηκε αύξηση των απουσιών από την πλευρά των εργαζομένων που είναι υγιείς⁵⁴.

Υπάρχει όμως και μία διαφορετική οπτική του ζητήματος. Σύμφωνα με την Ύπατη Αρμοστή του Ο.Η.Ε. για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, Μισέλ Μπασελέτ. Η Ύπατη Αρμοστής προχώρησε σε καταγγελία κατά του εκφοβισμού που ασκείται από τις αρχές σε χώρες όπως η Ρωσία και η Κίνα, μέσα στα πλαίσια της πανδημίας αλλά και κατά της άρνησης της πραγματικότητας της σοβαρότητας της υγειονομικής κρίσης, η οποία παρατηρήθηκε σε έντονο βαθμό στις Ηνωμένες Πολιτείες. Κατά την εναρκτήρια ομιλία της στην 44^η Σύνοδο του Συμβουλίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, δήλωσε πως « σε ολόκληρο τον κόσμο, ο Covid-19 εργαλειοποιείται για να περιορισθεί το δικαίωμα των ανθρώπων να εκφράζονται και να συμμετέχουν στη λήψη αποφάσεων που επηρεάζουν τη ζωή τους....Στη Ρωσική Ομοσπονδία, στην Κίνα, στο Κόσσοβο, στη Νικαράγουα και σε πολυάριθμες άλλες χώρες, επισημαίνω αναφορές για απειλές και εκφοβισμό εναντίον δημοσιογράφων, μπλόγκερ και μαχητικών πολιτών, ιδιαίτερα σε τοπικό επίπεδο, με προφανή στόχο να αποθαρρυνθούν οι επικρίσεις των απαντήσεων που έδωσαν οι αρχές στην Covid-19». Δεν παρέλειψε να αναφερθεί και στους αυστηρούς περιορισμούς που επιβλήθηκαν σε χώρες εκτός του δυτικού πολιτισμού, όπως λ.χ. στην Αίγυπτο, σε τομείς όπως η έκφραση, το συνεταιρίζεσθαι

⁵³ Στο ίδιο, σελ. 9-10.

⁵⁴ Στο ίδιο, σελ 10.

και τις ειρηνικές συναθροίσεις αλλά και την αυθαίρετη και σε υπερβολικό βαθμό εφαρμογή των μέτρων κατά της πανδημίας στο Σαλβαδόρ.

Επιπλέον επισήμανε ότι: *«Η λογοκρισία και η ποινικοποίηση του λόγου είναι πιθανό να εξαφανίσουν πληροφορίες κρίσιμης σημασίας και απαραίτητες για την αντιμετώπιση της πανδημίας»*, και παράλληλα απεύθυνε έκκληση να αντιμετωπιστεί η παραπληροφόρηση, τονίζοντας ότι ακόμα και στις Η.Π.Α., μεταξύ άλλων χωρών, όπως η Λευκορωσία και η Βραζιλία, οι δηλώσεις φανέρωναν άρνηση της πραγματικότητας σχετικά με την μετάδοση του ιού ενώ η υφιστάμενη κατάσταση εξαιτίας της πανδημίας του Covid-19 *«ενισχύει τις τοπικές και τις περιφερειακές απειλές εναντίον της ειρήνης. Οι πληθυσμοί κρατών όπου οι υπηρεσίες υγείας και οι βασικές υπηρεσίες έχουν ήδη καταστραφεί από συγκρούσεις και κρίσεις είναι εξαιρετικά ευάλωτες στις πολυδιάστατες ζημιές της πανδημίας»*⁵⁵.

Το ζήτημα της ελευθερίας είναι ένα ζήτημα που έχει αναδείξει και ο πρώην Πρόεδρος της Ελληνικής Δημοκρατίας, Προκόπης Παυλόπουλος στο βιβλίο του με τίτλο: *«Η Πανδημία και το “εμβόλιο”. Στη βαριά σκιά του Επιμηθέα»*. Ο πρώην Πρόεδρος προειδοποιεί για τις *«παρενέργειες συρρίκνωσης της ελευθερίας καθώς και των κάθε είδους δικαιωμάτων... και των ανισοτήτων που οξύνονται λόγω της κρίσης που προκαλεί η πανδημία»*⁵⁶.

Η πανδημία του κορωνοϊού αναμόχλευσε όμως και τις Εθνικές Στρατηγικές των Κρατών. Στην προσπάθειά της, η κάθε χώρα να καταπολεμήσει την εξάπλωση του ιού, λαμβάνει μέτρα για να περιορίσει τις επιπτώσεις στην οικονομία της, θέτοντας σε εφαρμογή επιμέρους στρατηγικές. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η Τουρκία, η οποία προσπάθησε να προσεγγίσει τις ΗΠΑ μέσω της ήπιας ισχύος και της ιατρικής διπλωματίας (προσφέροντας ιατρική βοήθεια), αποσκοπώντας σε οικονομική βοήθεια στην προσπάθειά της να ξεπεράσει τα οικονομικά της προβλήματα. Αλλά και η ίδια η Κίνα η οποία αφού κατόρθωσε πρώτα να περιορίσει - εξαλείψει την εξάπλωση του ιού, επιδόθηκε σε έναν αγώνα προσφοράς ιατρικής βοήθειας προκειμένου να αποκαταστήσει το brand name της, στον κόσμο. Η Κίνα εξάλλου είχε κατηγορηθεί από τον απερχόμενο Πρόεδρο των Η.Π.Α ότι είχε αποκρύψει στοιχεία σχετικά με τον ιό και τις συνέπειες αυτού. Μάλιστα ο Donald

⁵⁵ <https://www.capital.gr/diethni/3464726/oie-epikrinei-tin-apantisi-stin-pandimia-pou-dothike-stin-kina-ti-rosia-kai-tis-ipa> (Ημερομηνία πρόσβασης 29 Νοεμβρίου 2020)

⁵⁶ Πρ. Παυλόπουλος, Η πανδημία και του εμβόλιο, Στην βαριά σκιά του Επιμηθέα, εκδ. Gutenberg, Αθήνα, 2020, σελ. 45.

Trump είχε αποκαλέσει σε μια αποστροφή του λόγου αρκετές φορές τον κορωνοϊό «κινέζικο ίο».

Τέλος ιδιαίτερη αναφορά πρέπει να γίνει και στην μια αναβίωση των θεωριών συνωμοσίας και συνομωσιολογίας που υπόβρισκαν και ανέδειξε ο COVID-19. Δριμείς κατηγορίες από καιροσκόπους πολιτικούς ενάντια στο ιατρικό προσωπικό μέχρι και παράλογες απορρίψεις ιατρικής πραγματικότητας ακόμη και από ορισμένους εκλεγμένους Προέδρους –πρωθυπουργούς. Όλα αυτά δημιούργησαν σύγχυση στον κόσμο και παραπληροφόρηση ειδικά τους πρώτους μήνες εμφάνισης της ασθένειας, με τραγικές συνέπειες σε όσους έπεσαν θύματα της παραπληροφόρησης.

Οι επεκτάσεις αυτών των στρατηγικών αναμένεται ότι δεν θα αφήσουν ανεπηρέαστες την ασφάλεια καθώς και τη σταθερότητα και τη διακυβέρνηση σε παγκόσμιο, περιφερειακό και εθνικό επίπεδο⁵⁷.

⁵⁷ Στο ίδιο, σελ. 10.

Κεφάλαιο 3^ο: Επιπτώσεις του Covid – 19 στον στρατηγικό σχεδιασμό των κρατών

3.1 Η πανδημία του Covid-19 στην Ελλάδα: Το Μεταναστευτικό κύμα του Μαρτίου και οι αλλαγές στην ευρωπαϊκή πολιτική αντιμετώπισής του

Τα πρώτα κρούσματα του νέου κορωνοϊού εμφανίστηκαν στην Ελλάδα στα τέλη Φεβρουαρίου. Οι ασθενείς είχαν ταξιδέψει στο εξωτερικό (Ιταλία, Ισραήλ). Ο πρώτος θάνατος σημειώθηκε στις 12 Μάρτιου. Αμέσως μετά την επιβεβαίωση των πρώτων κρουσμάτων απαγορεύτηκαν όλες οι εορταστικές εκδηλώσεις που συνδέονταν με τις Απόκριες, ενώ δόθηκαν οδηγίες και έγιναν συστάσεις για την υγιεινή των χεριών, την αποφυγή του συνωστισμού και την τήρηση αποστάσεων. Σε αυτό το πρώτο στάδιο της αντιμετώπισης της νόσου επιπλέον μέτρα λαμβάνονταν σε τοπικό επίπεδο εφόσον υπήρχε έξαρση της νόσου⁵⁸.

Ωστόσο, πολύ γρήγορα, ο αριθμός των κρουσμάτων άρχισε να αυξάνεται και στις 10 Μαρτίου η ελληνική κυβέρνηση έλαβε την απόφαση να αναστείλει την λειτουργία όλων των σχολείων και εκπαιδευτικών ιδρυμάτων⁵⁹. Τις αμέσως επόμενες ημέρες έκλεισαν όλα τα καταστήματα υγειονομικού ενδιαφέροντος, τα εμπορικά καταστήματα, οι χώροι άθλησης και τα μουσεία για να ακολουθήσουν τα καταστήματα λιανικού εμπορίου ενώ έκλεισαν και οι χώροι θρησκευτικής λατρείας. Στις 18 Μαρτίου, με κοινή απόφαση όλων των χωρών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αποφασίστηκε να κλείσουν τα εξωτερικά σύνορα των χωρών της ένωσης για όσους ταξιδιώτες δεν ήταν ευρωπαίοι πολίτες για να ακολουθήσει αυστηροποίηση των μέτρων στο εσωτερικό της χώρας με την ανακοίνωση του περιορισμού της κυκλοφορίας στα τέλη του ίδιου μήνα. Επιπλέον, απαγορεύτηκαν πτήσεις από χώρες της ευρωπαϊκής Ένωσης με αυξημένο επιδημιολογικό φορτίο. Η απαγόρευση των πτήσεων επιβλήθηκε σταδιακά σε όλο και περισσότερες χώρες, επιτρέποντας μόνο πτήσεις επαναπατρισμού, υπό συγκεκριμένες συνθήκες⁶⁰.

⁵⁸ ΕΟΔΥ. Εκθέσεις Covid-19 . 2020. Διαθέσιμες στο <https://eody.gov.gr/epidimiologika-statistika-dedomena/ektheseis-covid-19/> (Ημερομηνία πρόσβασης 25 Νοεμβρίου 2020).

⁵⁹ Cnn. Κορωνοϊός: Κλείνουν όλα τα σχολεία και τα πανεπιστήμια της χώρας. 10/03/2020. Διαθέσιμο στο: <https://www.cnn.gr/ellada/story/210695/koronoios-kleinoun-ola-ta-sxoleia-kai-ta-panepistimia-tis-xoras>(Ημερομηνία πρόσβασης 20 Οκτωβρίου 2020)

⁶⁰ IMF, Policy responses to Covid-19. Διαθέσιμο στο: <https://www.imf.org/en/Topics/imf-and-covid19/Policy-Responses-to-COVID-19> (Ημερομηνία πρόσβασης 14 Οκτωβρίου 2020).

Το γενικό απαγορευτικό (Lock Down) κράτησε έως τις 4 Μαΐου, οπότε και ξεκίνησε η σταδιακή άρση των περιοριστικών μέτρων. Στις αρχές Ιουνίου ξεκίνησε και η άρση των απαγορεύσεων που αφορούσαν πτήσεις από το εξωτερικό. Ταξιδιώτες που προέρχονταν από χώρες με υψηλό επιδημιολογικό φορτίο όφειλαν να έχουν μαζί τους έγγραφο που να πιστοποιεί ότι είχαν υποβληθεί σε τεστ για τον κορωνοϊό και το αποτέλεσμα ήταν αρνητικό. Στις πύλες εισόδου της χώρας γίνονταν δειγματοληπτικοί έλεγχοι στους υπόλοιπους ταξιδιώτες⁶¹.

Τα αυστηρά μέτρα του απαγορευτικού της άνοιξης ελήφθησαν για να περιοριστεί η διάδοση του Covid-19 αλλά και για να δοθεί χρόνος στην κυβέρνηση να λάβει μέτρα για την ενίσχυση του συστήματος υγείας ώστε να μην καταρρεύσει. Το φαινόμενο αυτό μπορεί να συμβεί σε περιόδους έξαρσης μιας εξαιρετικά μεταδοτικής ασθένειας, όταν δεν έχει βρεθεί μια αποτελεσματική θεραπεία. Σε αυτές τις συνθήκες οι νοσηλευόμενοι ασθενείς αυξάνονται και το ιατρικό και το νοσηλευτικό προσωπικό εργάζονται εντατικά για να καλύψουν τις αυξανόμενες ανάγκες. Η αδυναμία διαχείρισης του αυξημένου αριθμού ασθενών αυξάνει τις πιθανότητες μετάδοσης της νόσου στο ιατρικό και νοσηλευτικό προσωπικό, αποδυναμώνοντας κι άλλο το σύστημα υγείας. Στο πιο ακραίο σενάριο οι ασθενείς που χρειάζονται φροντίδα ξεπερνούν τις αντοχές του συστήματος με αποτέλεσμα την κατακόρυφη αύξηση των θανάτων⁶².

Τα κρούσματα κορωνοϊού στη χώρα άρχισαν να αυξάνονται σε ανησυχητικό βαθμό από τις αρχές Σεπτεμβρίου. Παράλληλα, άρχισε να ανεβαίνει και ο αριθμός των νοσηλευομένων, σε απλές κλίνες και μονάδες εντατικής θεραπείας, αλλά και των νεκρών. Τον Οκτώβριο η κατάσταση επιδεινώθηκε και άρχισαν να λαμβάνονται αυστηρά περιοριστικά μέτρα σε τοπικό επίπεδο. Η περαιτέρω επιδείνωση της κατάστασης υποχρέωσε την κυβέρνηση να προχωρήσει σε μέτρα σε πανελλαδικό επίπεδο⁶³.

Νέοι περιορισμοί στην κυκλοφορία και στην λειτουργία των επιχειρήσεων άρχισαν να τίθενται στις αρχές Νοεμβρίου. Αρχικά έκλεισαν τα σχολεία της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης για τρεις εβδομάδες και επιβλήθηκε υποχρεωτική

⁶¹ Παλαιολόγος, Γ. Συντονισμένη άρση των περιορισμών, 11/06/2020. Διαθέσιμο στο <https://www.kathimerini.gr/world/1082239/syntonismeni-arsi-ton-periorismon/> (Ημερομηνία πρόσβασης 15 Νοεμβρίου 2020)

⁶² Taylor, S., *The Psychology of Pandemics: Preparing for the Next Global Outbreak of Infectious Disease*, Newcastle upon Tyne, UK: Cambridge Scholars Publishing, 2019, σελ. 7.

⁶³ ΕΟΔΥ. Εκθέσεις Covid-19 . 2020. Διαθέσιμες στο <https://eody.gov.gr/epidimiologika-statistika-dedomena/ektheseis-covid-19/> (Ημερομηνία πρόσβασης 25 Νοεμβρίου 2020).

χρήση μάσκας σε εσωτερικούς και εξωτερικούς χώρους. Καθώς τα κρούσματα αυξάνονταν αποφασίστηκε να εφαρμοστεί δεύτερο καθολικό απαγορευτικό (Lock Down): έκλεισαν τα καταστήματα λιανικής και επιβλήθηκαν περιορισμοί στην κυκλοφορία (ανάλογοι με εκείνους της άνοιξης). Τέλος, έκλεισαν και τα σχολεία της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης⁶⁴. Ο αρχικός σχεδιασμός προέβλεπε σταδιακή άρση των μέτρων από την 1^η Δεκεμβρίου αλλά στα τέλη Νοεμβρίου έγινε φανερό ότι κάτι τέτοιο δεν ήταν εφικτό⁶⁵. Στα τέλη Νοεμβρίου είχαν επιβεβαιωθεί εργαστηριακά σχεδόν 200.000 κρούσματα και οι νεκροί προσέγγιζαν τους 2000. Το πιο ανησυχητικό στοιχείο είναι ότι ο ημερήσιο αριθμός νεκρός προσεγγίζει τους 100 και ο αριθμός των νοσηλευομένων στις μονάδες εντατικής θεραπείας αυξάνεται συνεχώς⁶⁶.

Η πανδημία επηρέασε αρνητικά την ελληνική οικονομία και σύμφωνα με τις προβλέψεις το 2020 θα κλείσει με ύφεση της τάξεως του 10% τουλάχιστον. Ισχυρότατο ήταν το πλήγμα που δέχτηκε η ελληνική τουριστική βιομηχανία. Το 65% των ξενοδοχειακών μονάδων μπορεί να βρεθεί αντιμέτωπο με την χρεωκοπία αν η παρούσα κατάσταση συνεχιστεί. Ωστόσο, δεν είναι μόνο ο τουρισμός που επηρεάστηκε αρνητικά. Οι περισσότεροι κλάδοι της οικονομίας κινούνται πτωτικά ενώ έχει αυξηθεί και το ποσοστό ανεργίας. Η πανδημία βρίσκεται σε εξέλιξη και κανείς δεν μπορεί να προβλέψει τον τελικό απολογισμό για την οικονομική δραστηριότητα. Το δεύτερο καθολικό απαγορευτικό (Lock Down) –αν και προς το παρόν είναι ηπιότερο από το πρώτο – αναμένεται να επιδεινώσει και άλλο την κατάσταση⁶⁷.

Η ελληνική κυβέρνηση έλαβε ήδη από το Μάρτιο σειρά οικονομικών μέτρων για να αντιμετωπίσει τον κορωνοϊό αλλά και τις επιπτώσεις της πανδημίας στην οικονομία. Το αρχικό πακέτο μέτρων υπολογίστηκε στα 24 δισεκατομμύρια, ποσό που αντιστοιχεί στο 14% του ΑΕΠ. Το πακέτο περιείχε μέτρα για την ενίσχυση του υγειονομικού συστήματος, χορήγηση επιδομάτων σε ευπαθείς ομάδες του

⁶⁴ Οδηγός του πολίτη, Κορωνοϊός. Η ΚΥΑ με όλα τα μέτρα για το lockdown Νοεμβρίου, Νοέμβριος 2020. Διαθέσιμο στο <http://www.odigostoupoliti.eu/koronoios-kya-me-ola-ta-metra-gia-to-lockdown-noemvriou/> (Ημερομηνία πρόσβασης 25 Νοεμβρίου 2020)

⁶⁵ ΑΠΕ-ΜΠΕ. Στ. Πέτσας: Παρατείνονται μέχρι και τις 7 Δεκεμβρίου τα περιοριστικά μέτρα. 26/11/2020. Διαθέσιμο στο: <https://www.amna.gr/macedonia/article/509108/St-Petsas-Parateinontai-mechri-kai-tis-7-Dekembriou-ta-perioristika-metra> (Ημερομηνία πρόσβασης 26 Νοεμβρίου 2020)

⁶⁶ ΕΟΔΥ. Εκθέσεις Covid-19 . 2020. Διαθέσιμες στο <https://eody.gov.gr/epidimiologika-statistika-dedomena/ektheseis-covid-19/> (Ημερομηνία πρόσβασης 25 Νοεμβρίου 2020).

⁶⁷ ΟΕΕ, Επιπτώσεις της υγειονομικής κρίσης στην ελληνική οικονομία. Μαΐος 2020. Διαθέσιμο στο <https://oe-e.gr/wp-content/uploads/2020/05/oee-26-5.pdf> (Ημερομηνία πρόσβασης Σεπτεμβρίου 2020).

πληθυσμού, κάλυψη ασφαλιστικών εισφορών στους εργαζομένους των κλάδων που επηρεάστηκαν από την κρίση, παροχή ρευστότητας στις επιχειρήσεις, μείωση του φόρου προστιθέμενης αξίας. Συμπληρωματικά μέτρα ανακοινώθηκαν στις 5 Νοεμβρίου όταν ανακοινώθηκε το δεύτερο απαγορευτικό (Lock Down). Επιπλέον, η Ελλάδα μπορεί να επωφεληθεί από το σχέδιο ανάκαμψης που έχει καταρτίσει η Ευρωπαϊκή Ένωση ⁶⁸.

Παρότι υπάρχουν κάποιοι περιορισμοί ως προς το είδος και το μέγεθος της βοήθειας που μπορεί να λάβει η Ελλάδα από την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, υπάρχει αρκετό περιθώριο βοήθειας, στο οποίο περιλαμβάνεται πρόσθετη ρευστότητα, σταθερού επιτοκίου καταθέσεων και ευνοϊκότεροι όροι για υπάρχουσες στοχευμένες πράξεις μακροπρόθεσμης αναχρηματοδότησης. Ταυτόχρονα υπάρχει σχέδιο επανεπενδύσεων κεφαλαίων στη χώρα μέχρι το τέλος του 2022. Πέραν από τις σημαντικές διευκολύνσεις που παρέχει η ΕΚΤ στο εγχώριο τραπεζικό σύστημα, οι ελληνικές τράπεζες έχουν προχωρήσει σε μορατόριουμ δανειοδότησης νοικοκυριών και εταιρειών έως τα τέλη του 2020⁶⁹.

Η Εθνική Στρατηγική που χάραξε η χώρα μας στα πρώτα στάδια εξάπλωσης του ιού φαίνεται ότι είχε ως στόχο να οδηγήσει τις μολύνσεις σε επίπεδα κοντά στο μηδέν, δίνοντας την δυνατότητα αλλά και το χρόνο στις υγειονομικές Υπηρεσίες να προετοιμαστούν και να οργανωθούν καλύτερα (αυξάνοντας τις κλίνες ΜΕΘ, αξιοποιώντας ιδιωτικές δωρεές, με προμήθειες υγειονομικού υλικού, ενισχύοντας το νοσηλευτικό ανθρώπινο δυναμικό, κλπ). Το υγειονομικό σύστημα της χώρας δεν ήταν κατάλληλα προετοιμασμένο και χρειαζόταν χρόνος προκειμένου να ενισχυθεί. Ένα από τους μεγαλύτερους φόβους ήταν πως μια ανεξέλεγκτη εξάπλωση θα οδηγούσε στην κατάρρευση του συστήματος υγείας. Σε μια τέτοια περίπτωση οι συνέπειες θα ήταν ολέθριες. Η στρατηγική της Ελλάδας στηρίχτηκε στη λογική της αποτροπής της περαιτέρω εξάπλωσης της νόσου εφαρμόζοντας ένα πατερναλιστικό μοντέλο. Τα μέτρα που έλαβε ή ελληνική κυβέρνηση ήταν από τα πλέον αυστηρά αλλά φάνηκε να αποδίδουν: τα κρούσματα μειώθηκαν σημαντικά και ο αριθμός των

⁶⁸ IMF, Policy responses to Covid-19. Διαθέσιμο στο: <https://www.imf.org/en/Topics/imf-and-covid19/Policy-Responses-to-COVID-19> (Ημερομηνία πρόσβασης 14 Οκτωβρίου 2020). Επίσης στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο. COVID-19: η αντίδραση της ΕΕ στις οικονομικές επιπτώσεις της πανδημίας. Διαθέσιμο στο <https://www.consilium.europa.eu/el/policies/coronavirus/covid-19-economy/> (Ημερομηνία πρόσβασης 20 Οκτωβρίου 2020)

⁶⁹ <https://www.imf.org/en/Topics/imf-and-covid19/Policy-Responses-to-COVID-19#G> (Ημερομηνία πρόσβασης 29 Νοεμβρίου 2020).

νεκρών ήταν από τους χαμηλότερους στην Ευρώπη (200 περίπου νεκροί από τον Μάρτιο ως τα τέλη Ιουλίου⁷⁰).

Ο χαμηλός αριθμός κρουσμάτων η κόπωση των πολιτών από τη επιβολή μέτρων και περιορισμών, αλλά κυρίως οι πιέσεις που ασκεί η οικονομία για το άνοιγμα των καταστημάτων εν μέσω τουριστικής περιόδου, οδηγούν την χώρα μας να αλλάξει στρατηγική κάνοντας άρση του lock down, εφαρμόζοντας από τις αρχές καλοκαιριού μια στρατηγική που επιτρέπει ένα ποσοστό μολύνσεων και επιβάλλει αρχικά τοπικούς περιορισμούς μόνο όταν αρχίσει να πιέζεται το σύστημα υγείας.

Η πανδημία όμως επηρέασε εκτός από την οικονομία και τις διεθνείς σχέσεις της χώρας αλλά και τον τρόπο που η χώρα διαχειρίζεται ένα ζήτημα που την ταλανίζει εδώ και μια περίπου δεκαετία: το ζήτημα των προσφυγικών και μεταναστευτικών ροών. Η επίδραση της πανδημίας δεν έχει γίνει πλήρως αισθητή και πιο πιθανό είναι ότι ο Covid – 19 θα εξακολουθήσει να έχει αντίκτυπο τόσο στους μετανάστες όσο και στα κράτη για τα χρόνια που έρχονται.

Στις 29 Ιανουαρίου 2020, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή δημοσίευσε το νέο πρόγραμμα εργασίας. Σύμφωνα με την Πέμπτη προτεραιότητα «Προώθηση του ευρωπαϊκού τρόπου ζωής», η Επιτροπή ανακοίνωσε την πρόθεσή της να ξεκινήσει ένα νέο σύμφωνο για τη μετανάστευση και το άσυλο. Μετά από τις άνευ προηγουμένου εισροές προσφύγων του 2015, η Ευρώπη φαίνεται ότι κινείται σε μια κανονικότητα αναφορικά με τις αφίξεις μεταναστών. Η Ελλάδα παραμένει ένα κρίσιμο σημείο εισόδου όπως μπορεί να δει κανείς και από τους αριθμούς αλλά και από τα γεγονότα στα χερσαία σύνορά της με την Τουρκία⁷¹.

Οι τελευταίες μέρες του Φεβρουαρίου ήταν γεμάτες εξελίξεις για την Ελλάδα, οι οποίες όμως επηρέασαν σε πολύ μεγάλο βαθμό και την Ευρωπαϊκή Ένωση. Στις 28 Φεβρουαρίου ξεκίνησε μια σοβαρή κρίση στα σύνορα της χώρας με την Τουρκία στην περιοχή του ποταμού Έβρου. Την ημέρα εκείνη η Τουρκία ανακοίνωσε ότι σε αντίποινα για το θάνατο 33 Τούρκων στρατιωτών στην περιοχή του Ιντλίμπ θα προχωρούσε σε μονομερές άνοιγμα των συνόρων της με την Ελλάδα και θα επέτρεπε σε όσους πρόσφυγες το επιθυμούσαν να διασχίσουν τα σύνορα για να μεταβούν σε όποια χώρα της Ευρωπαϊκής Ένωσης επιθυμούσαν. Μέσα σε λίγες ώρες άρχισαν να καταφθάνουν στην περιοχή, με λεωφορεία ναυλωμένα από την

⁷⁰ ΕΟΔΥ. Εκθέσεις Covid-19 . 2020, ό.π.

⁷¹ Foundation for European progressive studies, Covid response papers, Aggeliki Dimitriade, The future of European migration and asylum policy post Covid – 19, σελ. 2.

τουρκική κυβέρνηση, πρόσφυγες και μετανάστες. Η προσέλευση συνεχίστηκε και τις επόμενες μέρες. Υπολογίζεται ότι στην περιοχή συγκεντρώθηκαν τουλάχιστον 5000 άτομα που ζητούσαν να περάσουν στο ελληνικό έδαφος⁷².

Η απόφαση για μονομερές άνοιγμα των συνόρων παραβίαζε τη συμφωνία που είχε υπογραφεί τον Μάρτιο του 2016 ανάμεσα στην Τουρκία και την Ευρωπαϊκή Ένωση. Στόχος της συμφωνίας ήταν η επιστροφή όσο το δυνατόν προσφύγων και μεταναστών στα τουρκικά εδάφη. Ως εκ τούτου, η υποχρέωση της Τουρκίας ήταν να εμποδίσει νέους πρόσφυγες να περάσουν στα ευρωπαϊκά εδάφη ενώ θα δεχόταν περαιτέρω οικονομική ενίσχυση από την Ευρωπαϊκή Ένωση⁷³.

Οι ελληνικές αρχές μπορεί αρχικά να αιφνιδιάστηκαν, δεν υπήρξαν όμως απροετοίμαστες. Ήδη από τον Δεκέμβριο του 2019 είχε τεθεί σε εφαρμογή σχέδιο για την ενίσχυση της ασφάλειας των συνόρων μέσα από τη συνεργασία του Στρατού Ξηράς με την Αστυνομία. Το σχέδιο εντασσόταν σε ένα ευρύτερο πλαίσιο που είχε σχεδιαστεί με στόχο την αντιμετώπιση του μεταναστευτικού-προσφυγικού ζητήματος. Οι πρώτες μαζικές προσπάθειες εισόδου αποτράπηκαν ενώ έκλεισε αμέσως το τελωνείο στις Καστανιές. Παράλληλα, αποφασίστηκε η αναστολή για 30 ημέρες της διαδικασίας υποβολής αίτησης για χορήγηση ασύλου. Την 1^η Μαρτίου συνεκλήθη το ΚΥΣΕΑ με την παρουσία του Πρωθυπουργού και αποφασίστηκε η αναβάθμιση των μέτρων φύλαξης των συνόρων, η υποβολή αιτήματος συνδρομής στην Frontex και η επίκληση του άρθρου 78 της συνθήκης της Ευρωπαϊκής Ένωσης που επέτρεπε στη χώρα να ζητήσει βοήθεια από τα υπόλοιπα κράτη -μέλη. Στις 3

⁷² Κολοβός, Α. Κρίση στον Έβρο: Η Ολιστική Προσέγγιση και οι Προκλήσεις για Ολοκληρωμένη Δράση. ΕΛΙΑΜΕΠ: κείμενο πολιτικής 31/2020. Ιούνιος 2020, σελ. 8-9. Διαθέσιμο στο: https://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2020/06/31_2020_-POLICY-PAPER-%CE%91%CE%BB%CE%AD%CE%BE%CE%B1%CE%BD%CE%B4%CF%81%CE%BF%CF%82-%CE%9A%CE%BF%CE%BB%CE%BF%CE%B2%CF%8C%CF%82.pdf (Ημερομηνία πρόσβασης 30 Οκτωβρίου 2020). Επίσης στο Στράους, Μ. Το προσφυγικό και η πανδημία του κορωνοϊού, DW, 27/03/2020. Διαθέσιμο στο: <https://www.dw.com/el/%CF%84%CE%BF-%CF%80%CF%81%CE%BF%CF%83%CF%86%CF%85%CE%B3%CE%B9%CE%BA%CF%8C-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%B7-%CF%80%CE%B1%CE%BD%CE%B4%CE%B7%CE%BC%CE%AF%CE%B1-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CE%BA%CE%BF%CF%81%CF%89%CE%BD%CE%BF%CF%8A%CE%BF%CF%8D/a-52929155> (Ημερομηνία πρόσβασης 14 Νοεμβρίου 2020) και Schmitz, F., Greece exploits coronavirus in refugee dispute with Turkey. DW, 01/04/2020. Διαθέσιμο στο: <https://www.dw.com/en/greece-exploits-coronavirus-in-refugee-dispute-with-turkey/a-52985947> (Ημερομηνία πρόσβασης 15 Νοεμβρίου 2020)

⁷³ Amnesty International. Explained: The situation at Greece's borders. Διαθέσιμο στο: <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2020/03/greece-turkey-refugees-explainer/> (Ημερομηνία πρόσβασης 15 Νοεμβρίου 2020)

Μαρτίου επισκέφτηκαν τον Έβρο οι πρόεδροι των θεσμικών οργάνων της ΕΕ που αναγνώρισαν το δικαίωμα της χώρας να προστατεύσει τα εξωτερικά σύνορα της Ένωσης. Οι πρόσφυγες και οι μετανάστες προσπάθησαν αρκετές φορές να διασχίσουν μαζικά τα σύνορα χωρίς επιτυχία⁷⁴.

Η κατάσταση αυτή διατηρήθηκε για έναν περίπου μήνα. Στο διάστημα αυτό τα σύνορα της Ευρώπης, και άρα και της Ελλάδας, έκλεισαν για να περιοριστεί η μετάδοση του κορωνοϊού. Η Τουρκία υποχρεώθηκε να κλείσει τα σύνορα με την Βουλγαρία και την Ελλάδα για τον ίδιο λόγο. Στις 28 Μαρτίου αποχώρησαν μαζικά από την περιοχή του Έβρου οι συγκεντρωμένοι πρόσφυγες και μετανάστες. Δεν υπάρχει καμία αμφιβολία ότι η Τουρκία προσπάθησε να εργαλειοποιήσει το προσφυγικό για να απαιτήσει ανταλλάγματα από την Ευρωπαϊκή Ένωση. Ο κορωνοϊός την υποχρέωσε να αλλάξει τα σχέδιά της. Χωρίς την απειλή της πανδημίας είναι βέβαιο ότι η κρίση στα σύνορα θα είχε μεγαλύτερη διάρκεια⁷⁵.

Αναμφίβολα η πανδημία του κορωνοϊού επηρέασε την Εθνική Στρατηγική της χώρας μας. Δεν είναι η πρώτη φορά που η αντιμετώπιση μιας πανδημίας συνδέεται με την συνοριακή πολιτική της πληγείσας χώρας. Το ξέσπασμα της πανδημίας απαιτεί τη λήψη άμεσων μέτρων για τον περιορισμό της διασπορά της νόσου. Ωστόσο, στα πρώτα στάδια της πανδημίας οι αρχές πρέπει να λάβουν αποφάσεις στηριγμένοι σε ανεπαρκή δεδομένα καθώς η ιατρική κοινότητα δεν έχει, συνήθως, προλάβει να κατανοήσει επαρκώς τον μηχανισμό λειτουργίας της νόσου. Εδώ και αιώνες ένα από τα πρώτα μέτρα που λαμβάνονται για την αντιμετώπιση της κρίσης είναι ο έλεγχος των συνόρων⁷⁶.

Εκτός όμως από την αυστηριοποίηση των μέτρων φύλαξης των συνόρων, η Ελλάδα από τη πρώτη στιγμή διεθνοποίησε το ζήτημα θέτοντας την Τουρκία ενώπιον της διεθνούς κοινής γνώμης. Η εργαλειοποίηση των προσφύγων /μεταναστών και μάλιστα στη εν μέσω μιας πανδημίας, στράφηκε ενάντιον της γείτονας χώρας. Οι επισκέψεις στην περιοχή του Έβρου της πρόεδρου της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, Ούρσουλα φον ντερ Λάιεν, του Πρόεδρου του Ευρωπαϊκού

⁷⁴ Κολοβός, Α., ό.π., σελ. 10-11.

⁷⁵ Στο ίδιο.

⁷⁶ Kenwick, M., & Simmons, B. Pandemic Response as Border Politics. *International Organization*, (2020), 1-23. doi:10.1017/S0020818320000363 Διαθέσιμο στο: <https://www.cambridge.org/core/journals/international-organization/article/pandemic-response-as-border-politics/0A9FC8629BF379D0CFFADD0661547DA3> (Ημερομηνία πρόσβασης 23 Οκτωβρίου 2020).

Συμβουλίου, Σαρλ Μισέλ, και του Προέδρου του Ευρωκοινοβουλίου, Νταβίντ Σασόλι, ανέδειξαν το ζήτημα σε ευρωπαϊκό στηρίζοντας πλήρως την Ελλάδα και τις προσπάθειες αναχαίτισης της παράνομης εισόδου. Χαρακτηριστική των προθέσεων των Ευρωπαίων η δήλωση της Ούρσουλα φον ντερ Λάιεν, η οποία ανέφερε ότι «οι ελληνικές ανησυχίες είναι δικές μας ανησυχίες, τα ελληνικά σύνορα είναι ευρωπαϊκά σύνορα. Δηλώνουμε την ευρωπαϊκή αλληλεγγύη προς την Ελλάδα. Εμπιστευόμαστε την κυβέρνησή σας και για τον επιπλέον λόγο ότι αν και έχετε ένα πολύ σημαντικό έργο επιδοκιμάζουμε το ότι λειτουργείτε σύμφωνα με το ευρωπαϊκό δίκαιο».

Ήταν βέβαιο ότι η προσπάθεια της Τουρκίας να ασκήσει πίεση εργαλειοποιώντας τους πρόσφυγες/μετανάστες, αυτή τη φορά προσέκρουσε στη σθεναρή αντίδραση της Ελλάδος και των Ευρωπαίων. Η πανδημία που βρισκόταν σε εξέλιξη την περίοδο εκείνη, διαδραμάτισε καταλυτικό ρόλο στην απαγόρευση εισόδου στην Ευρώπη, των χιλιάδων ανθρώπων που είχαν συγκεντρωθεί στην ανατολική όχθη του ποταμού Έβρου.

Ο Covid-19 είναι ένας κρίσιμος παράγοντας για τη μείωση του αριθμού των αφίξεων των μεταναστών καθώς έχει αντίκτυπο και στα ταξίδια στο εξωτερικό και δευτερευόντως, στην κυκλοφορία των μεταναστών εντός των κρατών της ΕΕ, λόγω των διαφορετικών πολιτικών στο κλείσιμο των συνόρων εντός της Περιοχής του Σένγκεν. Παράλληλα, κράτη μέλη της ΕΕ στέλνουν διαφορούμενα μηνύματα όσον αφορά τη διαχείριση του μεταναστευτικού εν μέσω της πανδημίας, με ορισμένα κράτη να διατηρούν μια πιο ήπια ανοιχτή πολιτική κι άλλα να εφαρμόζουν αυστηρό κλείσιμο των συνόρων τους και περιορισμούς στην απόδοση ασύλου.

Η πανδημία έχει δημιουργήσει αποκλίνουσες αντιδράσεις από τα κράτη μέλη. Οι επιστροφές έχουν σταματήσει και μέχρι πρόσφατα είχε σταματήσει και η επανεγκατάσταση. Μόνο η Πορτογαλία παρέχει δικαίωμα υπηκοότητας και για όλους τους μετανάστες και άσυλο όσων η αίτηση εξετάζεται. Ο στόχος ήταν να υπάρχει εγγυημένη πρόσβαση σε κοινωνική ασφάλιση και υγειονομική περίθαλψη κατά την πανδημία. Η ιταλική οικονομία εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την εργασία των μεταναστών κι ως εκ τούτου, η ιταλική κυβέρνηση εξετάζει τώρα διόδους για τη νομιμοποίηση του καθεστώτος των εργαζομένων στον γεωργικό τομέα και την οικιακή φροντίδα, αποκλείοντας όσους έχουν εργαστεί αδήλωτοι. Ωστόσο, αξίζει να λάβουμε υπόψη μας ότι για μια χώρα που έχει δείξει άτεγκτο πρόσωπο προς τους μετανάστες τα τελευταία χρόνια, η ρύθμιση αυτή αποτελεί θετική εξέλιξη. Επίσης, έχει απελευθερώσει παράνομους μετανάστες υπό κράτηση, αναγνωρίζοντας

ότι οι κακές συνθήκες κράτησης και διαβίωσης, η κακή υγιεινή και η αδυναμία κοινωνικής απόστασης, είναι επικίνδυνοι παράγοντες για υπερμετάδοση του covid 19. Παρόμοιες πρωτοβουλίες, σε μικρότερο βαθμό έχουν ληφθεί σε αρετές ευρωπαϊκές χώρες⁷⁷.

3.2 Η πανδημία του Covid-19 στις ΗΠΑ: Εθνικές εκλογές και διεθνείς ισορροπίες

Οι ΗΠΑ ήταν απροετοίμαστες για τις επιπτώσεις της πανδημίας του Covid. Στις αρχές του έτους ο Πρόεδρος Donald Trump, εμφανιζόταν βέβαιος για μια άνετη νίκη στις εκλογές του Νοεμβρίου. Προς αυτήν την κατεύθυνση συνηγορούσαν αφενός η ενδυνάμωση της αμερικάνικης οικονομίας κατά την περίοδο της προεδρίας Τράμπ αλλά και οι διαφωνίες που υπήρχαν ανάμεσα στους υποψήφιους των δημοκρατικών. Η εξωτερική πολιτική της διακυβέρνησης Τράμπ χαρακτηρίστηκε από μια στάση άρνησης απέναντι σε κάθε εξωτερική επιρροή. Ο Πρόεδρος ήθελε τις Ηνωμένες Πολιτείες να κινούνται ανεξάρτητα από τους διεθνείς κανόνες χωρίς να έχουν την υποχρέωση να λογοδοτήσουν σε κανέναν και για τίποτα. Αντίθετα, οι υπόλοιπες χώρες του κόσμου έπρεπε να προσαρμοστούν στην αμερικανική πολιτική⁷⁸.

Κατά την περίοδο της προεδρίας Τράμπ οι ΗΠΑ προχώρησαν στη λήψη και εφαρμογή μονομερών αποφάσεων για θέματα εμπορίου και μεταναστευτικής πολιτικής. Η Κίνα, ένας από τους κυριότερους ανταγωνιστές των ΗΠΑ, υποχρεώθηκε σε σημαντικές υποχωρήσεις στο εμπόριο. Οι ΗΠΑ είχαν αντίστοιχες απαιτήσεις από τους συμμάχους τους στην Ευρώπη και την Ασία. Οποιαδήποτε διαφωνία ή αντίρρηση αντιμετώπιστηκε με αδιαφορία. Οι σύμμαχοι όφειλαν να συμφωνήσουν στους όρους που έθεταν οι ΗΠΑ αλλιώς οι μεταξύ τους συμφωνίες θεωρούνταν ξεπερασμένες. Το αφήγημα αυτό προβλήθηκε ευρέως από την κυβέρνηση Τραμπ ακόμη και αν αρκετές του πτυχές ήταν ανεφάρμοστες. Ωστόσο, ο Τραμπ δεν

⁷⁷ Foundation for European progressive studies, Covid response papers, Aggeliki Dimitriade, The future of European migration and asylum policy post Covid – 19, σελ. 3 – 6.

⁷⁸ Falkes, A. The Covid-19 crisis and the United States. Returning to the role of benign hegemon or perpetuating an aberration? Στο Gardini, G. L., (επιμ.). *The world before and after Covid-19. Intellectual reflections on politics, diplomacy and international relations*. Salamanca-Stockholm: European Institute of International Studies Press, 2020, σελ. 80-83. Ανακτήθηκε από: https://www.ieeiweb.eu/wp-content/uploads/2020/06/Full_book_FINAL_EN2.0-UNIDO.pdf (Ημερομηνία πρόσβασης 1 Οκτωβρίου 2020)

επιθυμούσε έναν ηγετικό ρόλο για τη χώρα του σε διεθνές επίπεδο: ένας τέτοιος ρόλος ήταν και ασύμφορος και αχρείαστος⁷⁹. Δυο μήνες περίπου όμως μετά την πρώτη εμφάνιση του Covid-19 στις Η.Π.Α., η Σαμάνθα Πάουερ, πρώην εκπρόσωπος της χώρας στον Ο.Η.Ε., δήλωνε με θάρρος στο editorial των New York Times ότι «Οι Η.Π.Α. ηγούνται και καθοδηγούν ανεξάρτητα από το τι κάνουν. Ό, τι κι αν κάνουν, ισχυρίζεται η Πάουερ, οι άλλοι ακολουθούν». Οι επιπτώσεις ήταν σαφείς: εάν οι Ηνωμένες Πολιτείες δεν το καθοδηγούν σωστά, τότε και μεγάλα τμήματα του πλανήτη θα καταστραφούν - με όρους δημόσιας υγείας και οικονομικής ευμάρειας⁸⁰.

Η ψευδαίσθηση ότι οι ΗΠΑ θα μπορούσαν να συνεχίσουν την μοναχική τους πορεία διαλύθηκε με το ξέσπασμα της πανδημίας. Η πρώτη αντίδραση της κυβέρνησης Τράμπ ήταν μάλλον προβλέψιμη. Στα τέλη του Φεβρουαρίου ο ίδιος ο πρόεδρος ανακοίνωσε με βεβαιότητα ότι ο νέος ιός βρισκόταν υπό πλήρη έλεγχο στις ΗΠΑ. Σε αυτή τη φάση ελήφθη ένα μόνο μέτρο, η απαγόρευση στους Κινέζους πολίτες να ταξιδεύουν προς τις ΗΠΑ. Επιτράπηκε, ωστόσο, στους αμερικανούς πολίτες που βρίσκονταν στην Κίνα να επιστρέψουν στην πατρίδα τους. Η στάση του Τραμπ στο ζήτημα της διαχείρισης της κρίση μπορεί να χαρακτηριστεί ως ασταθής. Ο πρόεδρος δεν δίστασε να προτείνει πιθανές θεραπείες, συγχάρηκε πολλές φορές τον εαυτό του για την διαχείριση της κρίσης και απέρριψε κάθε ευθύνη για τυχόν αρνητικές εξελίξεις⁸¹.

Ο ιός δεν σεβάστηκε τις αξιώσεις Τραμπ και προκάλεσε μεγάλο αριθμό θυμάτων σε πολλές πολιτείες. Ένα πανεθνικό απαγορευτικό (Lock Down) έγινε αναπόφευκτο. Στα τέλη Μαΐου είχαν διαγνωστεί περισσότερα από ενάμιση εκατομμύριο κρούσματα και οι νεκροί ξεπέρασαν τους 100.000. Η οικονομία των ΗΠΑ αντιμετώπισε την σοβαρότερη κρίση της από τη δεκαετία του 1930. Πριν την έναρξη της πανδημίας το ποσοστό της ανεργίας ήταν μόλις 3.5 %. Στα τέλη Απριλίου έφτασε το 17%. Σαν να μην έφταναν όλα αυτά ο Τράμπ ενθάρρυνε τις διαδηλώσεις κατά των περιοριστικών μέτρων στις πολιτείες που είχαν δημοκρατικούς κυβερνήτες.

⁷⁹ Swanson, A. "Trump's Trade War With China Is Officially Underway". *The New York Times*. 5/07/2018. Διαθέσιμο στο <https://www.nytimes.com/2018/07/05/business/china-us-trade-war-trump-tariffs.html> (Ημερομηνία πρόσβασης 20 Οκτωβρίου 2020).

⁸⁰ Simon Reich – Peter Dombrovski, The consequence of Covid – 19: How the United States moved from security provider to security consumer, *International Affairs* 96, Vol. 5, 2020, διαθέσιμο στο: <https://academic.oup.com/ia/article/96/5/1253/5901375> (Ημερομηνία πρόσβασης 01/21/2020), σελ. 1253

⁸¹ Aubrey, A.. "Trump Declares Coronavirus A Public Health Emergency And Restricts Travel From China. 31/01/2020. Διαθέσιμο στο <https://www.npr.org/sections/health-shots/2020/01/31/801686524/trump-declares-coronavirus-a-public-health-emergency-and-restricts-travel-from-c?t=1606499736063> (Ημερομηνία πρόσβασης 20 Οκτωβρίου 2020).

Η ομοσπονδιακή κυβέρνηση κινητοποίησε τους διαθέσιμους πόρους και πρότεινε αυστηρά μέτρα αλλά βρέθηκε αντιμέτωπη με την δυσπιστία του Τραμπ⁸².

Επιπλέον, η ρεπουμπλικανική διακυβέρνηση δεν ενδιαφέρθηκε για τα διεθνή ζητήματα και δεν έκανε καμία προσπάθεια για διεθνή συνεργασία. Για εκλογικούς λόγους κι επιθυμώντας προφανώς να αποσπάσει την προσοχή της κοινής γνώμης από λάθη της δική του διακυβέρνησης, ο Τραμπ αλλά και άλλοι Ρεπουμπλικάνοι αξιωματούχοι, επικαλέστηκαν επανειλημμένα το θέμα της ευθύνης της Κίνας στην αντιμετώπιση και την πρόληψη της εξάπλωσης του ιού. Άλλωστε, η πανδημία ήρθε σε μια εποχή που οι σχέσεις των δυο χωρών ήταν ήδη τεταμένες, παρά τον φαινομενικό συμβιβασμό στις αρχές του έτους. Ως εκ τούτου, δεν ήταν εφικτό να υπάρξει το απαιτούμενο επίπεδο εμπιστοσύνης με στόχο την αποτελεσματική συνεργασία η οποία υφίστατο στην αντιμετώπιση της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης του 2008. Αντιθέτως, η κακοδιαχείριση των πρώτων φάσεων της πανδημίας εκ μέρους της Κίνας ενέτεινε τις αντιθέσεις μεταξύ Ουάσινγκτον και Μπάι Τζινγκ, προσθέτοντας μια γεωπολιτική διάσταση στην πανδημία⁸³.

Ο Τραμπ αρχικά επέμενε να αναφέρεται στον Covid – 19 ως ο «Κινεζικός Ιός» για να χρησιμοποιήσει αργότερα τον όρο «Kung Flu», μια έκφραση με καθαρά ρατσιστικό πρόσημο, προκαλώντας έντονη δυσφορία στους κυβερνητικούς αξιωματούχους της Κίνας, οι οποίοι απάντησαν κατηγορώντας τον αμερικανικό στρατό για την εξάπλωση του ιού⁸⁴.

Δεν ήταν βέβαια η πρώτη φορά που ο Donald Trump κατηγορούσε ευθέως μάλιστα την Κίνα. Το 2016 προκειμένου να κερδίσει τις προεδρικές εκλογές και να αναλάβει την προεδρία των ΗΠΑ, στοχοποίησε την Κίνα λέγοντας ότι χρησιμοποιεί αθέμιτες εμπορικές πρακτικές (υποτιμημένο νόμισμα και επιδοτήσεις προς στους εγχώριους παραγωγούς) έτσι ώστε να κατακλύσουν τις αγορές των ΗΠΑ με προϊόντα χαμηλού κόστους, και ότι τέτοιες πρακτικές απειλούν τις αμερικανικές θέσεις εργασίας, μισθούς, και το βιοτικό επίπεδο των αμερικανών πολιτών.

Ως Πρόεδρος των Η.Π.Α ανακοίνωσε δασμούς εναντίον του Πεκίνου (μία φορά το 2018 και δύο μέσα στο 2019), θέτοντας στο στόχαστρο κινεζικά προϊόντα υπηρετώντας την παραπάνω στρατηγική. Ήταν η απαρχή μιας διένεξης, η οποία ολοένα και συχνότερα χαρακτηρίζεται από τους ειδικούς ως «εμπορικός πόλεμος

⁸² Falkes, A., ό.π.

⁸³ (2020) Strategic Policy, Strategic Survey, 120:1, 25-78, DOI: 10.1080/04597230.2020.1835086, σελ. 25.

⁸⁴ Simon Reich & Peter Dombrowski, ό.π., σελ. 1256.

μεταξύ των δύο ισχυρότερων οικονομιών του κόσμου». Οι δύο χώρες οδηγούνται σε ένα εμπορικό «μπραντ ντε φερ», με την επιβολή επιπρόσθετων τελωνειακών δασμών ύψους εκατοντάδων δισεκατομμυρίων δολαρίων. Οι ΗΠΑ επιβάλλουν δασμούς σε κινεζικά προϊόντα αξίας 370 δισ. δολ. και η Κίνα ως αντίποινα σε αμερικανικά, άνω των 110 δισ. δολ.

Και ενώ τελικά την 15η Ιανουαρίου 2020, οι δύο πλευρές κατορθώνουν υπό την πίεση των οικονομικών επιπτώσεων και μετά από περίπου ενάμιση χρόνο εμπορικών κυρώσεων να υπογράψουν την πρώτη φάση μιας νέας εμπορικής συμφωνίας, που προβλέπει την άρση των δασμών, η εξάπλωση της πανδημίας από τη Κίνα στον υπόλοιπο κόσμο θα αλλάξει άρδην τη ρητορική των δύο κρατών.

Η προσπάθεια του Τράμπ να κατηγορήσει την Κίνα για την εξάπλωση του ιού απέδωσε καθώς πέτυχε να πλήξει, ως έναν βαθμό, το κύρος της Κίνας. Ωστόσο, αυτή του η εκστρατεία είχε και μια συνέπεια που ο ρεπουμπλικάνος πρόεδρος δεν περίμενε: έπληξε και το κύρος της χώρας του. Η εμμονή του Τράμπ να κατηγορεί την Κίνα αντί να προσπαθεί να βοηθήσει στην επίλυση της κρίσης αποκάλυψε την απροθυμία των ΗΠΑ να λάβουν ηγετικό ρόλο στην αντιμετώπιση της πανδημίας⁸⁵.

Την ίδια στιγμή η Κίνα, αφού κατάφερε να περιορίσει με σκληρά μετρά την εξάπλωση του Covid-19, αναλάμβανε δράση για να αναστρέψει την εις βάρος της κακή εικόνα. Ο πρόεδρος της χώρας, Σι Τζινπίνγκ, φρόντισε να παρουσιάσει την χώρα του ως πρότυπο αλληλεγγύης. Στις πρώτες φάσεις της πανδημίας παρατηρήθηκαν σημαντικότερες ελλείψεις σε υγειονομικό υλικό και ιδίως σε χειρουργικές μάσκες μιας χρήσης. Η «διπλωματία της μάσκας» περιελάμβανε μια ευρύτατη επιχείρηση παροχής βοήθειας και συνεργασίας. Ωστόσο, η προσπάθεια αυτή δεν αντιμετωπίστηκε από όλους με θετικό τρόπο. Ο Josep Borrell, υψηλόβαθμο στέλεχος της Ευρωπαϊκής Ένωσης, περιέγραψε την προσφορά αλληλεγγύης ως το εργαλείο που χρησιμοποιεί η Κίνα για να θέσει υπό τον έλεγχό της την διαχείριση

⁸⁵ von Hein, M. Coronavirus pandemic further strains US-China relations. DW, 01/06/2020. Διαθέσιμο στο <https://www.dw.com/en/coronavirus-pandemic-further-strains-us-china-relations/a-53650763> (Ημερομηνία πρόσβασης 17 Νοεμβρίου 2020). Επίσης στο Alvarez, J. Public diplomacy, soft power and the narratives of Covid-19 in the initial phase of the pandemic. Στο Gardini, G. L., (επιμ.). *The world before and after Covid-19. Intellectual reflections on politics, diplomacy and international relations*. Salamanca-Stockholm: European Institute of International Studies Press, 2020, σελ. 12-13. Ανακτήθηκε από: https://www.ieeiweb.eu/wp-content/uploads/2020/06/Full_book_FINAL_EN2.0-UNIDO.pdf (Ημερομηνία πρόσβασης 1 Οκτωβρίου 2020) και στο Ρουμελιώτης, Π. Οι γεωπολιτικές επιπτώσεις της πανδημίας του Covid 19. Διαθέσιμο στο <http://www.idis.gr/?p=5880> (Ημερομηνία πρόσβασης 5 Σεπτεμβρίου 2020).

της πανδημίας. Ωστόσο, η Ευρωπαϊκή ένωση έχει προβάλλει την κρίση ως μια ευκαιρία για να βελτιωθούν οι διεθνείς σχέσεις⁸⁶.

Στην διαμάχη ΗΠΑ και Κίνας αναμείχθηκε και ο Π.Ο.Υ. Ο Ντόναλντ Τράμπ κατηγόρησε επανειλημμένα την ηγεσία του οργανισμού για αναποτελεσματικότητα και για μεροληψία υπέρ της Κίνας. Ο Τραμπ δεν περιορίστηκε μόνο στα λόγια αλλά προχώρησε και σε έργα σταματώντας την οικονομική συνδρομή των ΗΠΑ προς τον ΠΟΥ. Η αντίδραση του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας στα πρώτα στάδια της πανδημίας δεν ήταν ιδιαίτερος αποτελεσματική. Μια διερεύνηση για τα αίτια των καθυστερήσεων θα ήταν αιτιολογημένη. Η απόφαση όμως, του Τραμπ να διακόψει τη χρηματοδότηση εν μέσω πανδημίας ήταν τουλάχιστον υπερβολική.⁸⁷

Η ανωτέρω απόφαση του αμερικανού Προέδρου, αντισταθμίστηκε από μια μεγάλη δωρεά που έκανε προς τον οργανισμό, το ίδρυμα Melinda και Bill Gates. Επιπλέον, το κίνημα Global Citizen σε συνεργασία με την Lady Gaga διοργάνωσαν για λογαριασμό του Π.Ο.Υ., παγκόσμια διαδικτυακή συναυλία στην οποία μετείχαν περισσότεροι από 100 δημοφιλείς καλλιτέχνες. Η Συναυλία *“Live Aid Coronavirus: One World: Together at home”* συγκέντρωσε 150 εκατομμύρια δολάρια για το ταμείο αλληλεγγύης Covid 19 του Οργανισμού. Οι κινήσεις αυτές δεν πρέπει να θεωρηθούν τυχαίες. Αντίθετα, αποκαλύπτουν τους τρόπους με τους οποίους λειτουργεί η εξαιρετικά σύνθετη αμερικάνικη διπλωματία⁸⁸.

Σε απάντηση στην πανδημία, ο Χι διεύρυνε την προσωπική του διπλωματία, ξεκινώντας δεκάδες τηλεφωνικές κλήσεις σε ομολόγους του σε όλο τον κόσμο. Το μήνυμά του ήταν απλό: σε αυτήν την περίοδο της κρίσης, η Κίνα προχώρησε στην ανάληψη ηγετικού ρόλου. Στην Παγκόσμια Συνέλευση Υγείας τον Μάιο, ο Χι προχώρησε σε μια ομιλία γεμάτη αυτοπεποίθηση η οποία δήλωσε ότι η Κίνα ήταν υπέρ της διαφάνειας σχετικά με την προέλευση του ιού ενώ όταν η έρευνα προχωρήσει, πρέπει να θεωρηθεί ως παγκόσμιο δημόσιο αγαθό διαθέσιμο σε όλους. Μερικούς μήνες μετά την ομιλία του, η Κίνα δεν αποδείχθηκε ικανή να εξισορροπήσει την εθνικιστική «φιλοπόλεμη» διπλωματία (προσανατολισμένη κατά

⁸⁶ von Hein, M. ό.π. Επίσης στο Wong, B. China’s mask diplomacy. The diplomat, 25/03/2020. Διαθέσιμο στο: <https://thedi diplomat.com/2020/03/chinas-mask-diplomacy/> (ημερομηνία πρόσβασης 20 Σεπτεμβρίου 2020).

⁸⁷ Kavanagh, M., US elections and a foreign policy for pandemics. *Lancet*, (2020). 5,10, E517-518. Διαθέσιμο στο [https://www.thelancet.com/journals/lanpub/article/PIIS2468-2667\(20\)30211-5/fulltext?rss=yes](https://www.thelancet.com/journals/lanpub/article/PIIS2468-2667(20)30211-5/fulltext?rss=yes) (Ημερομηνία πρόσβασης 14 Νοεμβρίου 2020)

⁸⁸ Alvarez, J. , ό.π., σελ. 12-13.

κύριο λόγο σε ένα εγχώριο κοινό) με την προσπάθειά του να διεκδικήσει την παγκόσμια πολύπλευρη ηγεσία. Αιτήματα για κινεζική ηγεσία από τους διεθνείς οργανισμούς με σκοπό την ανακούφιση της οικονομικής δυσχέρειας σε μεγάλο βαθμό αγνοήθηκαν. Η Κίνα ενέτεινε τις περιφερειακές εντάσεις με την Ταϊβάν και το Χονγκ Κονγκ. Επέλεξε μάλιστα την ημέρα της ορκωμοσίας του Προέδρου της Ταϊβάν μετά την επανεκλογή του για να δηλώσει την πρόθεσή του να διεκδικήσει περισσότερο άμεσο έλεγχο στο Χονγκ Κονγκ, μεταφέροντας βασικές νομοθετικές εξουσίες για ζητήματα εθνικής ασφάλειας από τη δικαιοδοσία του στο Εθνικό Λαϊκό Συνέδριο.

Η επιθετικότητα της Κίνας εξυπηρέτησε την πολιτική της Ουάσινγκτον όπου ο πρόεδρος Τραμπ σκιαγράφησε το Πεκίνο ως τον κύριο ρυθμιστή της παγκόσμιας αστάθειας. Τόσο η ρητορική της Κίνας όσο και των ΗΠΑ, ανέλαβαν έναν ολοένα αυξανόμενο ιδεολογικό σκοπό, αυξάνοντας την προοπτική ενός νέου ψυχρού πολέμου. Οι εντάσεις αυτές, λειτούργησαν στο εσωτερικό των Ηνωμένων Πολιτειών υπέρ όσων πίεζαν στην κυβέρνηση Τραμπ για μια επιθετική πολιτική κατά του τεχνολογικού τομέα της Κίνας⁸⁹.

Μερικές από τις συνέπειες της κακής ετοιμότητας της κυβέρνησης Τραμπ στην διαχείριση της πανδημίας είναι ήδη εμφανείς και με άμεσες επιπτώσεις στο μέλλον. Εκτός από την προφανή ήττα του στις εκλογές του Νοεμβρίου, η πολιτική που ακολούθησε είχε επιπτώσεις και στο μέλλον της αμερικανικής εθνικής ασφάλειας και της παγκόσμιας ηγεσίας. Η (συχνά αυτοανακηρυγμένη) αμερικανική παγκόσμια ηγεσία, έχει βασιστεί ιστορικά σε μια γνωστή συνταγή: άφθονες εγχώριες δωρεές, φυσικοί πόροι, παραγωγική ικανότητα, προηγμένο τεχνολογικό και επιστημονικό κεφάλαιο και τελικά, ανθρώπινους πόρους, σε συνδυασμό να διατεθεί το σύνολο των πόρων αυτών για την επιδίωξη των αμερικανικών εθνικών συμφερόντων με τρόπο που να θεωρείται τουλάχιστον συνεπής με τα παγκόσμια συλλογικά αγαθά. Η διακυβέρνηση του Τραμπ αρνήθηκε μια συντονισμένη αντίδραση υπό την ηγεσία της, η οποία θα μπορούσε να έχει αμβλύνει τις χειρότερες επιπτώσεις εγχώρια και διεθνώς. Τον Μάιο του 2020, η Ευρωπαϊκή Ένωση συγκάλεσε ένα διαδικτυακό συνέδριο με σκοπό την άμεση έναρξη μελετών για εύρεση εμβολίου με τις Η.Π.Α. να αρνούνται να συμμετάσχουν. Οι αξιωματούχοι που ρωτήθηκαν επανειλημμένα για τον λόγο άρνησης, περιορίστηκαν να διαβάσουν μια τυποποιημένη απάντησή⁹⁰.

⁸⁹ (2020) Strategic Policy, Strategic Survey, 120:1, 25-78, DOI: 10.1080/04597230.2020.1835086, σελ.

⁹⁰ Simon Reich & Peter Dombrovski, ό.π., σελ. 1275.

Στο μεταξύ, η Ευρώπη είχε γίνει το νέο επίκεντρο της πανδημίας μετά την υποχώρηση των κρουσμάτων στην Κίνα. Οι ΗΠΑ ανακοίνωσαν, εντελώς απροειδοποίητα, απαγόρευση ταξιδιών από την Ευρώπη και αδιαφόρησαν για την διαμόρφωση ενός κοινού σχεδίου δράσης⁹¹. Επιπλέον, διέρρευσε η πληροφορία ότι η κυβέρνηση των ΗΠΑ προσπάθησε να εξαγοράσει μια νεοφυή γερμανική επιχείρηση (start-up) η οποία δραστηριοποιείται στον τομέα της βιοτεχνολογίας και ασχολείται με την ανάπτυξη εμβολίου για τον νέο κορωνοϊό. Στόχος της κυβέρνησης ήταν να εξασφαλίσει την αποκλειστική διάθεση του εμβολίου στις Ηνωμένες Πολιτείες. Οι αντιδράσεις στην Γερμανία υπήρξαν έντονες⁹².

Στον τομέα της εμπορικής δραστηριότητας η αμερικανική ηγεσία παρέμεινε σταθερή σε μια προστατευτική και μονομερή στάση ενώ θα μπορούσε να προσφέρει πολύτιμη βοήθεια στην ομαλή διακίνηση των φαρμακευτικών σκευασμάτων και των μέσων αυτοπροστασίας που ήταν αναγκαία για τον περιορισμό της πανδημίας. Αντίθετα, κάθε απόφαση φαίνεται να βασιζόταν στον πολιτικό υπολογισμό και σε μια εσφαλμένη αντίληψη αυτάρκειας. Η συμβολή των ΗΠΑ στην εξασφάλιση των αναγκαίων αγαθών για όσες χώρες τα είχαν ανάγκη θα βελτίωνε, πιθανότατα, τη θέση της στο παγκόσμιο γίγνεσθαι. Κάτι τέτοιο δεν ενδιέφερε, ωστόσο την ρεπουμπλικανική διακυβέρνηση⁹³.

Οι Ηνωμένες Πολιτείες παραμένουν η ισχυρότερη παγκόσμια δύναμη όσον αφορά τους πόρους και τις δυνατότητες, αλλά υπό την ηγεσία του προέδρου Donald Trump έχει επιδείξει έναν ιδιότυπο απομονωτισμό και επικεντρώνεται περισσότερο στα στενά εθνικά συμφέροντα. Στους πρώτους μήνες εξάπλωσης της ασθένειας οι ΗΠΑ εφάρμοσαν μια στάση γενικά αναμονής ενώ προσπάθησαν να αντιμετωπίσουν μόνες τους, την πανδημία. Η προεκλογική εκστρατεία για τις αμερικανικές εκλογές και η ασθένεια που εξαπλώνονταν ταχέως στις ΗΠΑ συνέβαλλαν στο γεγονός ο αμερικανός Πρόεδρος να στραφεί και να κατηγορήσει ευθέως την Κίνα για την εξάπλωση του ιού. Δεν ήταν άλλωστε η πρώτη φορά τα τελευταία χρόνια που ο πρόεδρος Donald Trump και τα μέλη της κυβέρνησης απέδωσαν κάθε δεινό σε

⁹¹ Amaro, S., Trump bans travel from Europe to US — here's what you need need to know. 12/03/2020. Διαθέσιμο στο: <https://www.cnn.com/2020/03/12/trump-bans-travel-from-europe-here-what-you-need-to-know.html> (ημερομηνία πρόσβασης 16 Σεπτεμβρίου 2020).

⁹² Hernandez-Morales, A. Germany confirms that Trump tried to buy firm working on coronavirus vaccine, 15/03/2020. Διαθέσιμο στο <https://www.politico.eu/article/germany-confirms-that-donald-trump-tried-to-buy-firm-working-on-coronavirus-vaccine/> (Ημερομηνια πρόσβασης 16 Σεπτεμβρίου 2020)

⁹³ Falkes, A. ό.π., σελ. 82-83

εσωτερικούς αντιπάλους ή εξωτερικούς εχθρούς και απεκδύθηκαν κάθε ευθύνης. Η κρίση του Covid-19 τόνισε ακόμη πιο πολύ τα μειονεκτήματα της αμερικανικής στρατηγικής.

Το αποτέλεσμα των πρόσφατων αμερικάνικων εκλογών ανέδειξε νικητή τον δημοκρατικό υποψήφιο, Τζο Μπάιντεν. Ωστόσο, ο Τραμπ αφενός δυσκολεύτηκε στην αναγνώριση του αποτελέσματος των εκλογών, αν και οι επιλογές του μειώνονταν σαφώς περνώντας οι μέρες και τον οδήγησαν στην αναπόφευκτη αναγνώριση της ήττας του, και αφετέρου θα βρίσκεται στην εξουσία μέχρι την ορκωμοσία του νέου προέδρου, στα τέλη του Ιανουαρίου. Σε κάθε περίπτωση, δεν είναι εύκολο για την νέα κυβέρνηση να αποδεσμευτεί άμεσα και απόλυτα από τις επιλογές της κυβέρνησης Τράμπ, ειδικά στον τομέα του εμπορίου. Οι δημοκρατικοί έχουν την δική τους ατζέντα και θα κληθούν να διαχειριστούν τις επιπτώσεις της πανδημίας. Οι ΗΠΑ είναι τραυματισμένες όχι μόνο από τον κορωνοϊό αλλά και από το κλίμα διχασμού που έχει δημιουργηθεί στην χώρα γύρω από το θέμα του ρατσισμού. Είναι πολύ πιθανόν η διακυβέρνηση Μπάιντεν να επικεντρωθεί, αρχικά, στην αντιμετώπιση των εσωτερικών προβλημάτων. Σε κάθε περίπτωση η διακυβέρνηση Τράμπ, σε συνδυασμό με τις επιπτώσεις της πανδημίας, θα επηρεάζει την εσωτερική και εξωτερική πολιτική των ΗΠΑ και θα καθορίζει τις διεθνείς της σχέσεις για αρκετό καιρό⁹⁴.

Ειδικότερα όσον αφορά τα στατιστικά της αμερικανικής κοινωνίας, είναι πραγματικά αξιοσημείωτο ότι το 1% των πλουσιότερων των Αμερικανών ζει κατά μέσον όρο μια δεκαετία περισσότερο από το 1% των φτωχότερων στρωμάτων. Ο πλούτος βελτιώνει την υγεία, όπως κατέδειξε μια έρευνα που δημοσιεύτηκε στο Journal of the American Medical Association. Ως εκ τούτου, ο κορωνοϊός έχει μεγεθύνει το ήδη υπαρκτό χάσμα. Αφροαμερικανοί και Ισπανόφωνοι, οι οποίοι κατά κύριο λόγο υπολείπονται σε περιουσίες έναντι των λευκών Αμερικανών, πεθαίνουν με συχνότητα 5 φορές περισσότερο, όπως καταδεικνύει έρευνα του Ιστιτούτου Μετρήσεων και Εκτιμήσεων Υγείας του Πανεπιστημίου της Ουάσινγκτον (Health Metrics and Evaluation Institute, University of Washington).

Την ίδια στιγμή, η οικονομική κατάσταση των χαμηλόμισθων έχει κλονιστεί σημαντικά. Όσοι κατάφεραν να αποφύγουν την απόλυση, αυξάνουν τον κίνδυνο να κολλήσουν τον ιό, εξαιτίας της υπερέκθεσής τους στις θέσεις εργασίας τους, αφού

⁹⁴ Plett Usher, B. US election 2020: How will Biden change foreign policy? 07/11/2020. Διαθέσιμο στο <https://www.bbc.com/news/election-us-2020-54472696> (ημερομηνία πρόσβασης 15 Νοεμβρίου 2020)

έχουν δηλωθεί ως «απαραίτητοι εργαζόμενοι». Μεγάλο ποσοστό έχει υποστεί σημαντικές μισθολογικές περικοπές ενώ θέσεις εργασίας σε τομείς τουρισμού έχουν χαθεί χωρίς μεγάλη πιθανότητα να υπάρξει άμεση ανάκαμψη. Αντίθετα, η δεδομένη κατάσταση έχει εξυπηρετήσει μόνο όσους είναι σε θέση να συνεχίσουν να προσφέρουν τις υπηρεσίες τους μέσω τηλεργασίας, όπως παρατηρεί ο αναλυτής του Ινστιτούτου Τεχνολογίας της Μασαχουσέτης, David Autor. Για όλους τους υπόλοιπους όμως, συμπληρώνει, θα αλλάξει καθοριστικά η ζωή τους⁹⁵.

Η κρίση βρίσκεται σε εξέλιξη καθώς το δεύτερο κύμα του κορωνοϊού προκαλεί αύξηση των νοσηλευομένων και των νεκρών σε πολλές χώρες. Κανείς δεν μπορεί να προβλέψει με βεβαιότητα την κατάσταση στην οποία θα έχει περιέλθει το διεθνές σύστημα σαν σύνολο αλλά και τις επιπτώσεις μεμονωμένα σε κάθε χώρα. Οι ανακοινώσεις των τελευταίων εβδομάδων για την παρασκευή αποτελεσματικών εμβολίων δημιουργούν μια δόση αισιοδοξίας. Ωστόσο η οριστική έξοδος από την κρίση απέχει, στην καλύτερη των περιπτώσεων, αρκετούς μήνες. Το σίγουρο είναι ότι θα υπάρξουν αρνητικές επιπτώσεις σε κοινωνικό και οικονομικό επίπεδο⁹⁶.

Αν θεωρήσουμε ότι μετά το πέρας της κρίσης είναι αναγκαία μιας μορφής διεθνούς συνεργασίας για τη διαχείριση των επιπτώσεων τότε κάποια χώρα θα κληθεί να αναλάβει έναν πιο ηγετικό ρόλο. Αν οι ΗΠΑ απέχουν τότε δεν μένουν και πολλοί υποψήφιοι για τη θέση. Είναι αναγκαία τελικά μιας κάποιας μορφής διεθνούς διακυβέρνησης; Αυτό είναι ένα ερώτημα που δεν αφορά την παρούσα εργασία. Στο συγκεκριμένο κεφάλαιο επιχειρείται η ανάλυση της στρατηγικής των ΗΠΑ στο θέμα της πανδημίας και καλώς ή κακώς αυτό περιλαμβάνει και το πώς θα γίνει η διαχείριση τους κόσμου μετά τον Covid-19⁹⁷.

Η έως τώρα στάση των ΗΠΑ, σε συνδυασμό με την κατάσταση στην οποία βρίσκονται οι άλλες ισχυρές δυνάμεις, αφήνει ένα κενό στο διεθνές σύστημα. Καμία άλλη ισχυρή δύναμη ή παγκόσμιος οργανισμός (ΟΗΕ, ΝΑΤΟ, ΟΑΣΕ κλπ) δεν φαίνεται να επιθυμεί ή να είναι σε θέση να καλύψει αυτό το κενό. Χωρίς καμία αμφιβολία η κατάσταση αυτή δεν διαμορφώθηκε τώρα αλλά προϋπήρχε της

⁹⁵ John Harwood, The worsening pandemic raises the stakes for Biden's economic program <https://edition.cnn.com/2020/11/29/politics/biden-economic-policies-covid/index.html> (Προσβάση στις 29 Νοεμβρίου 2020).

⁹⁶ Cohen, J, Travis, J., Another COVID-19 vaccine success? Candidate may prevent further coronavirus transmission, too 23/11/2020. Διαθέσιμο στο <https://www.sciencemag.org/news/2020/11/another-covid-19-vaccine-success-candidate-may-prevent-further-coronavirus-transmission> (Ημερομηνία πρόσβασης 15 Νοεμβρίου 2020)

⁹⁷ Falkes, A. ό.π., σελ. 82-83.

πανδημίας. Η υγειονομική κρίση τόνισε περισσότερο την ατροφία που υπάρχει στο διεθνές σύστημα. Η στρατηγική διαχείρισης της κρίσης δείχνει ότι οι ΗΠΑ είναι ευχαριστημένες με την κατάσταση ή τουλάχιστον δεν ενδιαφέρονται να αναλάβουν ηγετικό ρόλο. Ουσιαστικά η αμερικανική διακυβέρνηση έχει τρεις μόνο επιλογές, που θα καθορίσουν μακροπρόθεσμα το πλαίσιο των σχέσεων της με τον υπόλοιπο κόσμο: μπορούν να συνεχίσουν την πολιτική της διακυβέρνησης Τραμπ, μπορούν να διεκδικήσουν έναν ηγετικό ρόλο ή να επιδιώξουν μια περιορισμένη συνεργασία με την Κίνα⁹⁸.

Άχτιδα αισιοδοξίας αφήνει ο νεοεκλεγής Πρόεδρος Μπάιντεν, καθώς έχει υποσχεθεί «άμεση αποκατάσταση της σχέσης μας με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας». Επιπλέον, σχεδιάζει να αναβιώσει πρωτοβουλίες των ΗΠΑ που αφορούν τη δημόσια υγεία και στηρίζονται στη διεθνή συνεργασία, οι οποίες είτε έχουν αδρανοποιηθεί είτε έχουν ατροφήσει επί διακυβέρνησης Τραμπ, όπως είναι η Διεύθυνση Εθνικής Ασφαλείας για την Παγκόσμια Υγειονομική Ασφάλεια και Βιοάμυνα του Λευκού Οίκου και το πρόγραμμα "PREDICT" του Οργανισμού των ΗΠΑ για την Διεθνή Ανάπτυξη, το οποίο συμβάλει στην παρακολούθηση της εξάπλωσης επιδημιών. Αναμένεται να φανεί η νέα στρατηγική, στην πράξη.

3.3 Η πανδημία του Covid-19 στην Μεγάλη Βρετανία: Οι ατέρμονες συζητήσεις για το Brexit

Ο κορωνοϊός έφτασε στη Μεγάλη Βρετανία στα τέλη Ιανουαρίου 2020. Στα τέλη Νοεμβρίου τα κρούσματα είχαν ξεπεράσει το 1,5 εκατομμύριο και οι νεκροί τους 65.000. Η Μεγάλη Βρετανία ανήκει στις χώρες που διέθεταν επίσημο σχέδιο για τη διαχείριση μια πανδημίας αν και το σχέδιο αυτό ήταν κάπως ξεπερασμένο⁹⁹. Το Υπουργείο Υγείας και Κοινωνικής Φροντίδας ξεκίνησε, στις αρχές Φεβρουαρίου, μια εκστρατεία ενημέρωσης με στόχο να επιβραδύνει την εξάπλωση. Τον ίδιο μήνα διαμορφώθηκαν συγκεκριμένοι κανόνες για την προστασία της δημόσιας υγείας. Επίσης, ανακοινώθηκε η στρατηγική της χώρας για την αντιμετώπιση της επιδημίας (ο κορωνοϊός δεν είχε ακόμη ανακηρυχτεί πανδημία), η οποία χαρακτηρίζεται από ελευθεριακό πατερναλισμό. Η εν λόγω στρατηγική περιλαμβάνει τα εξής στάδια,

⁹⁸ Στο ίδιο.

⁹⁹ Giufrida, A. Italy's pandemic plan 'old and inadequate', Covid report finds. 13/08/2020. Διαθέσιμο στο <https://www.theguardian.com/world/2020/aug/13/italy-pandemic-plan-was-old-and-inadequate-covid-report-finds> (ημερομηνία πρόσβασης 14 Οκτωβρίου 2020).

δηλαδή τον περιορισμό της μετάδοσης της νόσου για όσο το δυνατόν μεγαλύτερο διάστημα με στόχο την καθυστέρηση της έξαρσης της νόσου, την έρευνα με στόχο την κατανόηση του ιού και τον περιορισμό των επιπτώσεών του. Υπήρξε μάλιστα ιδιαίτερη μέριμνα για την βελτίωση διαγνωστικών μεθόδων, ανάπτυξη θεραπευτικών σχημάτων και την παρασκευή εμβολίων. Τέλος, η παροχή της καλύτερης δυνατής φροντίδας στους ασθενείς, η ενίσχυση των νοσοκομείων ώστε να ελαχιστοποιηθούν οι επιπτώσεις της πανδημίας στην κοινότητα, στις δημόσιες υπηρεσίες και στην οικονομία¹⁰⁰.

Αρχική πρόθεση της κυβέρνησης ήταν να μείνουν όλες οι δραστηριότητες ανοιχτές και να μην επιβληθούν περιοριστικά μέτρα σαν εκείνα που είχαν ήδη αρχίσει να εφαρμόζονται σε άλλες χώρες. Στις αρχές Μαρτίου ο Πρωθυπουργός, Μπόρις Τζόνσον, ανακοίνωσε την στρατηγική που είχε επιλεγεί απέναντι στον Covid-19. Αυτή ήταν η «ανοσία αγέλης». Πρόκειται για έναν επιδημιολογικό όρο που περιγράφει το φυσικό τρόπο ανοσοποίησης ενός πληθυσμού σε συγκεκριμένο ιό με ισόβια αντισώματα, διαφοροποιούμενος από τον τεχνητό τρόπο του εμβολιασμού. Στην συγκεκριμένη περίπτωση, οι βρετανικές αρχές είχαν αποφασίσει να προστατεύσουν τις ευπαθείς ομάδες χωρίς, ωστόσο, να λάβουν μέτρα για τον πλήρη περιορισμό της νόσου. Ο ιός θα συνέχιζε να μεταδίδεται στην κοινότητα με αργούς ρυθμούς. Η στρατηγική αυτή στόχευε στην επίτευξη ανοσίας για το 60% του πληθυσμού και θα επέτρεπε στο εθνικό σύστημα υγείας να λειτουργήσει χωρίς να πιεστεί. Ο πρωθυπουργός επισήμανε ότι ορισμένοι θα έπρεπε να βιώσουν την απώλεια αγαπημένων τους προσώπων. Η εξέλιξη αυτή ήταν, σύμφωνα με τον Τζόνσον, δυσάρεστη, αλλά ήταν επίσης αναπόφευκτη και υπηρετούσε το κοινό καλό¹⁰¹.

Οι Βρετανοί ειδικοί εκτιμούσαν ότι η χώρα τους βρισκόταν περίπου ένα μήνα πριν βρεθεί σε παρόμοια κρίση με αυτήν της Ιταλίας. Θεώρησαν ότι το διάστημα αυτό τους έδινε τον αναγκαίο χρόνο για να εφαρμόσουν τη στρατηγική τους. Τα μέτρα πρόληψης που ανακοινώθηκαν ήταν ήπια. Αυτό που τονίστηκε ήταν

¹⁰⁰ Department of Health and Social Care, Emergency and Health Protection Directorate, Coronavirus: action plan: A guide to what you can expect across the UK. Διαθέσιμο στο https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/869827/Coronavirus_action_plan_-_a_guide_to_what_you_can_expect_across_the_UK.pdf (ημερομηνία πρόσβασης 14 Οκτωβρίου 2020).

¹⁰¹ Booth, W. U.K. resists coronavirus lockdowns, goes its own way on response. Διαθέσιμο στο https://www.washingtonpost.com/world/europe/uk-coronavirus-herd-immunity/2020/03/16/1c9d640e-66c7-11ea-b199-3a9799c54512_story.html (ημερομηνία πρόσβασης 16 Οκτωβρίου 2020).

ότι κάθε άτομο που εμφάνιζε βήχα και υψηλό πυρετό θα έπρεπε να μένει απομονωμένο στην οικία του για διάστημα μιας εβδομάδας. Δεν τέθηκαν περιορισμοί στις συναθροίσεις και στις μετακινήσεις. Σε αντίθεση με τις διεθνείς τάσεις, οι βρετανικές αρχές δεν προέβησαν άμεσα σε περιορισμό των μετακινήσεων και των συναθροίσεων, ούτε εφάρμοσαν μεθόδους θερμομέτρησης στα αεροδρόμια. Τα μέτρα δεν ήταν δεσμευτικά, οι υπεύθυνοι παρακολουθούσαν τις εξελίξεις και αν χρειαζόταν θα αναπροσάρμοζαν την πολιτική τους. Στο πλαίσιο αυτό, η κυβέρνηση ζήτησε τις συμβουλές μιας ομάδας που ειδικεύεται σε θέματα συμπεριφοράς. Η ομάδα τόνισε ότι μηνύματα που έχουν στόχο να προκαλέσουν τον φόβο δεν είναι αποτελεσματικά. Γι' αυτό και επέλεξαν να διατηρήσουν ουδετερότητα στις ενημερωτικές εκστρατείες. Κάτι για το οποίο επικρίθηκαν, διότι δεν έδωσαν βήμα στους επιδημιολόγους να αναλάβουν την ενημέρωση του πληθυσμού¹⁰².

Η επιλογή της Μεγάλης Βρετανίας αντιμετωπίστηκε με σκεπτικισμό τόσο σε εθνικό όσο και σε διεθνές επίπεδο. Η Σκωτία έσπευσε να απαγορεύσει τις συναθροίσεις άνω των 500 ατόμων, ενώ οι μεγάλες αθλητικές διοργανώσεις ακυρώθηκαν. Η εξωτερική κριτική, ωστόσο, αποδείχθηκε δριμύτερη. Πολλοί επισήμαναν την αδιαφορία της Μεγάλης Βρετανίας για τις γνώσεις που αποκτήθηκαν από τις εμπειρίες πληγέντων χωρών (Κίνα, Ιταλία, Ισπανία). Η αμφισβήτηση της διεθνούς επιστημονικής κοινότητας θεωρήθηκε δείγμα επιπολαιότητας και ανευθυνότητας. Οι Βρετανοί απάντησαν επισημαίνοντας τη σχετικότητα των επιστημονικών απαντήσεων στο ζήτημα της πανδημίας και τονίζοντας πως κάθε κυβέρνηση επιλέγει με επιστημονικά, πολιτικά, οικονομικά ή άλλα κριτήρια το πώς θα καταπολεμήσει τον ιό¹⁰³.

Η στρατηγική της Αγγλίας δεν έδωσε τα επιθυμητά αποτελέσματα. Λίγες μέρες αργότερα η κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου επέβαλε περιορισμούς στις μετακινήσεις. Απαγορεύτηκε επίσης η πρόσωπο με πρόσωπο επικοινωνία με άτομα εκτός σπιτιού. Έκλεισαν σχεδόν όλα τα σχολεία, οι επιχειρήσεις, οι χώροι εστίασης, οι χώροι λατρείας κλπ.. Άτομα που παρουσίαζαν συμπτώματα έπρεπε να παραμείνουν σε οικειοθελή απομόνωση μαζί με τα υπόλοιπα μέλη του νοικοκυριού. Επιπλέον, δόθηκαν οδηγίες αυτοπροστασίας σε όσους ανήκαν σε ευπαθείς ομάδες. Και οι τέσσερις εθνικές υπηρεσίες υγείας, Αγγλίας, Σκωτίας, Ιρλανδίας, Ουαλίας,

¹⁰² Στο ίδιο.

¹⁰³ Mueller, B. As Europe Shuts Down, Britain Takes a Different, and Contentious, Approach. New York Times. Διαθέσιμο στο <https://www.nytimes.com/2020/03/13/world/europe/coronavirus-britain-boris-johnson.html> (Ημερομηνία πρόσβασης 11 Οκτωβρίου 2020).

εργάστηκαν εντατικά για να αυξήσουν τις δυνατότητες περίθαλψης των νοσοκομείων¹⁰⁴. Τα μέτρα απέδωσαν και μέχρι τα μέσα Απριλίου παρατηρήθηκε επιπέδωση της καμπύλης της πανδημίας. Στα τέλη Απριλίου, ο πρωθυπουργός Μπόρις Τζόνσον ανακοίνωσε ότι το Ηνωμένο Βασίλειο είχε ξεπεράσει το αποκορύφωμά του ιού. Τα ημερήσια κρούσματα και οι θάνατοι άρχισαν να μειώνονται και παρέμειναν σε χαμηλό επίπεδο μέχρι και τον Αύγουστο. Από τον Αύγουστο και εξής τα κρούσματα άρχισαν να αυξάνονται. Η κυβέρνηση ανταποκρίθηκε με ένα «κλιμακωτό» καθολικό απαγορευτικό (Lock Down), στην Αγγλία. Οι αποκεντρωμένες κυβερνήσεις εισήγαγαν παρόμοιους περιορισμούς. Στα τέλη Οκτωβρίου ανακοινώθηκε γενικό απαγορευτικό, διάρκειας τεσσάρων εβδομάδων¹⁰⁵.

Ο κορωνοϊός έχει επηρεάσει με ποικίλους τρόπους τις διεθνείς σχέσεις των χωρών. Στο Ηνωμένο Βασίλειο μπορεί να προκαλέσει δραματικές εξελίξεις, τόσο έντονες όσο ήταν και το αποτέλεσμα του δημοψηφίσματος για το Brexit. Άλλωστε με τον έναν ή τον άλλον τρόπο η πανδημία έχει επιδράσει στην διαδικασία εξόδου της Βρετανίας από την ΕΕ.

Το πρώτο κύμα της πανδημίας, και τα περιοριστικά μέτρα, προκάλεσαν καθυστερήσεις στις σχετικές συζητήσεις. Σαν να μην έφτανε αυτό οι δυο διαπραγματευτές, ο Μισέλ Μπαρνιέ της ΕΕ και ο Βρετανός ομόλογος του Ντέιβιντ Φροστ, αρρώστησαν τον Μάρτιο και χρειάστηκαν χρόνο μέχρι να αναρρώσουν. Ύστερα από αναβολή έξι εβδομάδων ξεκίνησε στα τέλη Απριλίου ο δεύτερος γύρος των διαπραγματεύσεων. Στόχος ήταν να έχει σημειωθεί ουσιαστική πρόοδος μέχρι τον Ιούνιο. Στις συζητήσεις του Απριλίου τέθηκαν επί τάπητος θέματα όπως το εμπόριο, η παροχή υπηρεσιών, η ενέργεια, οι μεταφορές και η αλιεία. Όπως ήταν αναμενόμενο δεν κατέστη δυνατή μια συμφωνία σε όλα τα ζητήματα. Το γεγονός ότι η συνάντηση έγινε με τηλεδιάσκεψη δυσκόλεψε ακόμη περισσότερο την κατάσταση¹⁰⁶.

Σύμφωνα με τον Ντμίτρι Γκρουζουμπίνσκι, πρώην διαπραγματευτή για την αυστραλιανή κυβέρνηση, οι δυσκολίες που αντιμετωπίζει η βρετανική κυβέρνηση μπορούν να χωριστούν σε τρεις κατηγορίες, πρακτικές, τεχνικές και πολιτικές. Το

¹⁰⁴ BBC. Coronavirus: Strict new curbs on life in UK announced by PM.24/03/2020. Διαθέσιμο στο: <https://www.bbc.com/news/uk-52012432> (Ημερομηνία πρόσβασης 3 Νοεμβρίου 2020)

¹⁰⁵ BFPG. COVID-19 Timeline. Διαθέσιμο στο <https://bfpfg.co.uk/2020/04/covid-19-timeline/> (Ημερομηνία πρόσβασης 12 Νοεμβρίου 2020)

¹⁰⁶ Στο ίδιο.

κυριότερο θέμα είναι οι πολυάριθμες διαπραγματευτικές ομάδες, τόσο του Ηνωμένου Βασιλείου όσο και της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ακόμη και στις μικρότερες ομάδες, συμμετέχουν περίπου δώδεκα άτομα εκατέρωθεν, με αποτέλεσμα να καθίσταται δύσκολη η διαχείριση μιας τέτοιας τηλεδιάσκεψης. Επιπλέον, ακόμη και σε κρίσιμες διαπραγματεύσεις, η πραγματική πρόοδος πραγματοποιείται στα ανεπίσημα διαλείμματα για καφέ και στους διαδρόμους, εξαιτίας της αμοιβαίας εμπιστοσύνης που χτίζεται σταδιακά μεταξύ των διαπραγματευτών, κάτι που προφανώς δεν μπορεί να επιτευχθεί μέσω μιας τηλεδιάσκεψης. Για επιμέρους ζητήματα, θα απαιτηθούν πληροφορίες και από αξιωματούχους εκτός της αίθουσας διαπραγματεύσεων, κάτι που δυσκολεύει η τρέχουσα κατάσταση εξαιτίας του Covid – 19. Οι περισσότεροι εμπορικοί διαπραγματευτές, δεν ανήκουν στο δυναμικό της Silicon Valley, με άλλα λόγια θα δυσκολευτούν αρκετά να βρουν και να αναπτύξουν νέους τρόπους εργασίας που εξαρτώνται αποκλειστικά από την τεχνολογία.

Η σημαντικότερη φυσικά εξακολουθεί να είναι η πολιτική διάσταση. Συνήθως κάθε διαπραγμάτευση ξεκινά με μια παραδοχή ότι και οι δυο (ή περισσότεροι) εμπλεκόμενοι διαπραγματευτές, επιθυμούν την επίτευξη συμφωνίας αλλά ταυτόχρονα, έχουν κάποιες εκ διαμέτρου αντίθετες απόψεις σχετικά με το πώς θα καταλήξουν εκεί. Οι διαπραγματευτές καλούνται να εργαστούν εντός ορίων, συνεπώς το μέγιστο που μπορούν να κάνουν είναι να μειώσουν τα άλυτα ζητήματα τόσο, ώστε οι πολιτικοί ηγέτες να κληθούν να πάρουν την τελική απόφαση. Με τον Covid – 19 να απορροφά τόση πολλή ενέργεια και φαιά ουσία, είναι αμφισβητούμενο το πώς θα είναι οι πολιτικοί σε θέση να πάρουν τις σωστές αποφάσεις.

Για τον Ντμίτρι Γκρουζουμπίνσκι η λύση θα ήταν η επιμήκυνση της περιόδου των διαπραγματεύσεων, τόσο για να επιλυθούν τα τεχνικά ζητήματα που αναφέρθηκαν αλλά και να δοθεί μια ευκαιρία στην οικονομία να ανακάμψει από τις οικονομικές συνέπειες του Covid – 19, ώστε να μην υποστεί σοκ η βρετανική αγορά¹⁰⁷. Οι ευθύνες για τις καθυστερήσεις αποδίδονται με μεγάλη ευκολία εκατέρωθεν, αν και στα τέλη Ιουνίου η καγκελάρια Μέρκελ επισήμανε ότι οι πιθανότητες για μια αμοιβαία συμφωνία είχαν αρχίσει να μειώνονται ενώ αυξάνονταν εκείνες για ένα Brexit χωρίς συμφωνία.

¹⁰⁷ Travers Smith LLP, How is Covid-19 affecting the Brexit negotiations, <https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=91ed56c5-1f22-4674-8ead-6ae10d60f863> (ημερομηνία πρόσβασης 2/12/20)

Ωστόσο, στα τέλη Ιουνίου η καγκελάρια Μέρκελ επισήμανε ότι οι πιθανότητες για μια αμοιβαία συμφωνία είχαν αρχίσει να μειώνονται ενώ αυξάνονταν οι πιθανότητες για ένα Brexit, χωρίς συμφωνία. Το Ηνωμένο Βασίλειο είχε περιθώριο βάσει της συμφωνίας Αποχώρησης, να αιτηθεί παράταση της μεταβατικής περιόδου και των διαπραγματεύσεων. Η προθεσμία έληξε χωρίς να υπάρξει σχετικό αίτημα¹⁰⁸.

Ο Ιούλιος σηματοδότησε την επανέναρξη των διαζώσεων συζητήσεων αλλά το αποτέλεσμα ήταν το ίδιο με τους προηγούμενους γύρους συνομιλιών. Δεν σημειώθηκε καμία πρόοδος και οι διαπραγματεύσεις έληξαν πρόωρα μέσα σε κλίμα πικρίας. Τα χρονικά περιθώρια συνέχισαν να στενεύουν. Οι Βρετανοί βιομήχανοι είχαν ήδη προειδοποιήσει τον Boris Johnson ότι ένα Brexit χωρίς συμφωνία θα μπορούσε να έχει καταστρεπτικές συνέπειες. Στο τελευταίο δεκαήμερο του Ιουλίου πραγματοποιήθηκε ένας ακόμη άγονος γύρος συνομιλιών. Οι διαπραγματεύσεις του Αυγούστου φαίνεται ότι τελείωσαν με μικρή πρόοδο. Ο διαπραγματευτής της ΕΕ τόνισε ότι παρέμενε πλέον ελάχιστος χρόνος για μια συμφωνία ενώ ο αντίστοιχος διαπραγματευτής του Μεγάλου Βασιλείου, ισχυρίστηκε ότι ο υπολειπόμενος χρόνος επαρκεί¹⁰⁹.

Κύρια επιδίωξη της Βρετανικής πλευράς είναι μια συμφωνία ελεύθερου εμπορίου σαν αυτή που έχει συνάψει η ΕΕ με τον Καναδά. Πρόκειται για ένα αίτημα που επαναλαμβάνει ο Φροστ με κάθε ευκαιρία. Ωστόσο, η ΕΕ έχει καταστήσει σαφές ότι λόγω του οικονομικού μεγέθους και της γεωγραφικής εγγύτητας με την Ευρώπη, δεν μπορεί να δοθεί στο Ηνωμένο Βασίλειο ίδιου περιεχομένου συμφωνία, αλλά μια άλλη με ιδιαίτερους όρους πρόσβασης στην ενιαία αγορά. Αυτού του είδους τα επιχειρήματα ανταλλάσσουν από την έναρξη των διαπραγματεύσεων οι δύο πλευρές χωρίς να επιτυγχάνουν κάποια προσέγγιση. Όταν πριν από τις καλοκαιρινές διακοπές ο Μισέλ Μπαρνιέ ενημέρωσε σχετικά τους πρέσβεις των χωρών της ΕΕ, αναφέρθηκε και στους λόγους που τελικά θα οδηγούσαν τη βρετανική κυβέρνηση σε μια πιο συμβιβαστική στάση¹¹⁰.

¹⁰⁸ Brunnsden, J. Brexit timeline: How the talks have unfolded and what happens next Διαθέσιμο στο <https://www.ft.com/content/723de327-09cb-4f0b-8b79-6ac8a4051aac> (Ημερομηνία πρόσβασης 26 Νοεμβρίου 2020)

¹⁰⁹ Στο ίδιο.

¹¹⁰ Βέζελ, Μ. Όλα του (οριστικού) Brexit δύσκολα. DW, 18/08/2020. Διαθέσιμο στο <https://p.dw.com/p/3h8wi> (Ημερομηνία πρόσβασης 18 Νοεμβρίου 2020).

Ο Μπόρις Τζόνσον δέχεται πιέσεις στο εσωτερικό της χώρας του, διότι οι επιδόσεις του, στη διαχείριση της πανδημίας δεν υπήρξαν καλές. Παράλληλα, παρατηρείται μια ενίσχυση του εθνικισμού των Σκωτσέζων καθώς ποσοστό 54% επιθυμεί ανεξαρτητοποίηση από την Αγγλία. Σαν να μην έφταναν όλα αυτά αναμένεται ύφεση της βρετανικής οικονομίας, λόγω της πανδημίας. Αν η μεταβατική περίοδος ολοκληρωθεί χωρίς συμφωνία αναμένεται η διεξαγωγή ενός δεύτερου δημοψηφίσματος για την ανεξαρτησία της Σκωτίας.¹¹¹

Σε περίπτωση μη επίτευξης εμπορικής συμφωνίας το εκτιμώμενο κόστος από 1ης Ιανουαρίου του 2021, μόνο για τυχόν νέους δασμούς και διοικητικά μέτρα για εισαγωγές και εξαγωγές, ανέρχεται στα 13 δις στερλίνες. Το ποσό αυτό είναι μεγαλύτερο από την συνεισφοράς των Βρετανών στον κοινοτικό προϋπολογισμό. Βρετανοί εκπρόσωποι του οικονομικού κατεστημένου ζητούν μάταια διαφάνεια γύρω από το τελωνειακό καθεστώς και τους εμπορικούς κανόνες. Υπάρχει βέβαια η προσδοκία ότι το Λονδίνου θα υποχωρήσει έστω και την τελευταία στιγμή και θα επιδιώξει συμβιβασμό. Ωστόσο, στο στρατόπεδο του Brexit υπάρχουν και συντηρητικοί όπως ο Ταν Ντάνκαν Σμιθ και ο Ντέιβιντ Ντέιβις, που δεν επιθυμούν μια συμβιβαστική λύση στις διαπραγματεύσεις με την ΕΕ. Επιπλέον, είναι ενάντια σε μια εμπορική συμφωνία με το επιχείρημα ότι μπορεί να κρύβει δυσβάσταχτες οικονομικές υποχρεώσεις για τη Μ. Βρετανία¹¹².

Ένα άλλο κρίσιμο θέμα αποτελεί και το "Level playing field", ο δίκαιος ανταγωνισμός ανάμεσα στις δύο πλευρές. Η ΕΕ ζητά παραχωρήσεις από την βρετανική πλευρά, χωρίς να έχει υπάρξει μια θετική ανταπόκριση. Το βασικό σημείο διαφωνίας είναι οι επιχορηγήσεις. Το Λονδίνο δεν θέλει να δεσμευτεί, για το πώς θα ρυθμίσει μελλοντικά το θέμα. Η κυβέρνηση τείνει σε ένα όσο το δυνατόν πιο χαλαρό ρυθμιστικό πλαίσιο και ελευθερία για μεμονωμένες αποφάσεις. Αυτό θα μπορούσε να σημαίνει ότι μελλοντικά μια βρετανική επιχείρηση θα μπορούσε να πάρει μαζικές επιχορηγήσεις από το βρετανικό κράτος, ενώ την ίδια ώρα μιαν άλλη ανταγωνιστική της στην ΕΕ θα υποβάλλονταν σε ένα αυστηρά καθορισμένο καθεστώς. Όμως οι Ευρωπαίοι θέλουν δίκαιους όρους για όλους τους εμπορικούς παίκτες. Θεωρητικά θα ήταν δυνατές πολύπλοκες συμβιβαστικές λύσεις, αλλά επικρατεί η απόλυτη ακινησία. Οι κρατικές επιχορηγήσεις έχουν γίνει σύμβολο του Brexit, γιατί προσφέρουν στο

¹¹¹ Στο ίδιο.

¹¹² Στο ίδιο.

Ηνωμένο Βασίλειο άπειρες δυνατότητες, σε νομικό αλλά και σε πρακτικό επίπεδο ώστε να μην εξαρτάται από την αυστηρό έλεγχο της ΕΕ¹¹³.

Στις αρχές του Σεπτεμβρίου οι επικεφαλές της διαπραγμάτευσης συναντήθηκαν ανεπίσημα στο Λονδίνο για να συζητήσουν την απουσία προόδου. Τελικά, συμφώνησαν μόνο στο ότι οι πιθανότητες για επίτευξη συμφωνίας λιγοστεύουν όσο περνάει ο καιρός. Στις 7 Σεπτεμβρίου ο Μπόρις Τζόνσον δήλωσε ότι αν η συμφωνία δεν είναι έτοιμη μέχρι τις 15 Οκτωβρίου τότε θα προχωρούσε σε Brexit χωρίς συμφωνία. Επιπλέον, ισχυρίστηκε ότι σε αυτή την περίπτωση θα μπορεί να παρακάμψει βασικά σημεία της συμφωνίας αποχώρησης. Πηγές τις ΕΕ τόνισαν ότι οι συμφωνίες πρέπει να τηρηθούν με βάση το διεθνές δίκαιο. Σε αντίθετη περίπτωση το Ηνωμένο Βασίλειο θα είναι ζημιωμένο γιατί θα απολέσει την αξιοπιστία του. Η Ούρσουλα φον ντερ Λαιέν, Πρόεδρος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, προειδοποίησε τον Τζόνσον να μην παραβιάσει το διεθνές δίκαιο και να λάβει υπόψη του ότι η τήρηση των όρων της συμφωνίας είναι απαραίτητη προϋπόθεση για κάθε μελλοντική συνεργασία μεταξύ των δυο πλευρών¹¹⁴.

Στις 9 Σεπτεμβρίου δημοσιεύτηκε νομοσχέδιο για την εσωτερική αγορά το οποίο καθορίζει τους τρόπους με τους οποίους το Ηνωμένο Βασίλειο θα διαχειρίζεται το εσωτερικό εμπόριο όταν η χώρα αποχωρήσει οριστικά από την ΕΕ. Η ΕΕ απαίτησε την απόσυρση του νόμου μέχρι το τέλος του μήνα γιατί παραβίαζε του όρους της συμφωνίας αποχώρησης της Βρετανίας από την ΕΕ. Η βρετανική πλευρά αρνήθηκε να συμμορφωθεί. Παρά το τεταμένο κλίμα οι ανεπίσημες συνομιλίες ξεκίνησαν και ολοκληρώθηκαν χωρίς να υπάρξει κάποια επίσημη ενημέρωση για το περιεχόμενό τους. Η μόνη πληροφορία που διέρρευσε, από την βρετανική πλευρά, ήταν ότι είχε υπήρξε πολύ μικρή πρόοδος¹¹⁵.

Το νομοσχέδιο της Εσωτερικής Αγοράς (Internal Market Bill) που κατατέθηκε στη Βουλή των Κοινοτήτων περιέχει μια σειρά από διατάξεις που παραβιάζουν συγκεκριμένα σημεία της Συμφωνίας Αποχώρησης, που αναφέρονται στην περιοχή της Βόρειας Ιρλανδίας. Συγκεκριμένα, η Συμφωνία αποχώρησης προβλέπει ότι θα απαιτείται άδεια εξαγωγής για την μεταφορά προϊόντων από την Βόρεια Ιρλανδία στην Μεγάλη Βρετανία. Επιπλέον, η ΕΕ διατηρεί το δικαίωμα να επιτηρεί τις επιδοτήσεις που παρέχονται σε επιχειρήσεις της Βόρειας Ιρλανδία. Η κυβέρνηση του

¹¹³ Στο ίδιο.

¹¹⁴ Brunsden, J., ό.π.

¹¹⁵ Στο ίδιο.

Ηνωμένου Βασιλείου θέλει να ακυρώσει και τις δύο διατάξεις και να δώσει στους υπουργούς της, την εξουσία να αποφασίζουν για το ζήτημα των κρατικών ενισχύσεων, παρακάμπτοντας τα τμήματα της Συμφωνίας Αποχώρησης με έναν προτεινόμενο εσωτερικό νόμο, το νομοσχέδιο για την εσωτερική αγορά. Πιο συγκεκριμένα, ο Τζόνσον θέλει να δώσει στους υπουργούς του την εξουσία να τροποποιούν ή να μην εφαρμόζουν κανόνες σχετικά με τη διακίνηση των εμπορευμάτων που θα τεθούν σε ισχύ από την 1η Ιανουαρίου, εάν το Ηνωμένο Βασίλειο και η ΕΕ δεν είναι σε θέση να συνάψουν εμπορική συμφωνία. Εντούτοις, με βάση τη Συμφωνία Αποχώρησης, τα ζητήματα αυτά θα πρέπει να καθορίζονται από κοινή επιτροπή Βρετανών και Ευρωπαίων¹¹⁶.

Το επιχείρημα της κυβέρνησης Τζόνσον για να δικαιολογήσει αυτήν την κίνηση, τρεις μήνες πριν από την αποχώρηση από την ΕΕ, είναι ότι αυτές οι διατάξεις διασφαλίζουν την απρόσκοπτη λειτουργία της εσωτερικής αγοράς του Ηνωμένου Βασιλείου, λόγω του ισχυρισμού ότι οι Βρυξέλλες απείλησαν να σταματήσουν τη μεταφορά αγαθών μεταξύ των δύο περιοχών. Σύμφωνα με αναλυτές όμως το νομοσχέδιο που προωθεί ο Τζόνσον δεν αφαιρεί την εξουσία της ΕΕ να αποφασίζει τι θα εισάγεται και τι όχι. Από την άλλη, όμως, οι «ανησυχίες» της Βρετανίας δεν είναι τόσο παράλογες, αφού ο ίδιος ο επικεφαλής διαπραγματευτής της Ευρωπαϊκής Ένωσης στις συνομιλίες για το Brexit, Μισέλ Μπαρνιέ, είχε παραδεχτεί ότι υπάρχουν «αβεβαιότητες» σχετικά με το βρετανικό καθεστώς υγείας των ζώων μετά τη λήξη της μεταβατικής περιόδου και πιο συγκεκριμένα υπάρχει η ανησυχία ότι το Ηνωμένο Βασίλειο θα επιτρέψει την εισαγωγή αμφιλεγόμενης ποιότητας ζωικών προϊόντων στην αγορά του. Η συζήτηση γύρω από αυτό το θέμα αναδεικνύει ουσιαστικά ότι οι δύο πλευρές έχουν εγκλωβιστεί σε μια κατάσταση, στην οποία δεν συζητούν το ζήτημα επί της ουσίας, αλλά προσπαθούν να αποδείξουν ότι η άλλη πλευρά δεν ενεργεί καλή τη πίστει. Ειδικοί αναφέρουν ότι η Βρετανία ναρκοθετεί τη Συμφωνία Αποχώρησης που έχει ήδη υπογράψει για να αυξήσει την πιθανότητα ενός «no deal» είτε για να αυξήσει τη διαπραγματευτική της ισχύ είτε για να μειώσει την εξουσία της ΕΕ επί του πρωτοκόλλου της Βόρειας Ιρλανδίας. Από την άλλη οι Βρυξέλλες παίζουν το χαρτί της παραβίασης του διεθνούς δικαίου, κατηγορώντας το Λονδίνο ότι

¹¹⁶ Γεωργαλλής, Γ. Η μεγάλη επιστροφή του Brexit. 20/09/20. Διαθέσιμο στο: <https://simerini.sigmalive.com/article/2020/9/20/e-megale-epistrophe-tou-brexite/> (Ημερομηνία πρόσβασης 9/10/2020).

υπονομεύει τόσο τις εν εξελίξει συνομιλίες για τη μελλοντική εμπορική σχέση όσο και το διεθνές κύρος της χώρας¹¹⁷.

Η ευρωπαϊκή επιτροπή απέστειλε τελικά την 1^η Οκτωβρίου επιστολή στην βρετανική κυβέρνηση με την οποία την ενημέρωνε επισήμως ότι είχε παραβιάσει τους όρους της συμφωνίας αποχώρησης. Παρά τις εντάσεις πραγματοποιήθηκε και ο ένατος γύρος διαπραγματεύσεων χωρίς να υπάρξει φανερή πρόοδος. Στα μέσα του Οκτωβρίου είχε δημιουργηθεί η εντύπωση ότι οι συνομιλίες βρίσκονταν ένα βήμα πριν την κατάρρευση καθώς δεν είχε επιτευχθεί συμφωνία στα βασικά ζητήματα. Η ΕΕ καλούσε το Ηνωμένο Βασίλειο να προχωρήσει σε κινήσεις αναγκαίες για την επίτευξη συμφωνίας. Οι εκπρόσωποι της Βρετανίας ζητούσαν από την ΕΕ να υιοθετήσει έναν διαφορετικό τρόπο προσέγγισης των διαπραγματεύσεων αλλιώς οι συζητήσεις θα σταματούσαν. Επιπλέον, υποστήριζαν ότι ήταν έτοιμοι να διαπραγματευτούν με όρους του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου. Την ίδια μέρα ο Φροστ απέσυρε την πρόσκληση που είχε αποστείλει στον Μπαρνιέρ για έναν δέκατο γύρο διαπραγματεύσεων αν και διατηρήθηκαν διάλογοι επικοινωνίας. Στις 18 Οκτωβρίου 17 επαγγελματικές ενώσεις πίεσαν τις δυο πλευρές να καταλήξουν επιτέλους σε συμφωνία. Τελικά οι συζητήσεις ξεκίνησαν εκ νέου στις 22 Οκτωβρίου χωρίς να υπάρξει συμφωνία για τα βασικά ζητήματα. Η κατάσταση παρέμεινε η ίδια και μετά τις συζητήσεις του Νοεμβρίου¹¹⁸.

Η πανδημία του Covid – 19 πετυχαίνει το Ηνωμένο Βασίλειο εν μέσω σκληρών διαπραγματεύσεων για την αποχώρηση από την Ευρωπαϊκή Ένωση. Οι Βρετανοί γενικά διακρίνονται για τις διαφορές που έχουν με τους λοιπούς ευρωπαίους, διαφορές που αφορούν πολιτιστικά πρότυπα, ακόμη και τη διαφορετική αντίληψη για το πώς πρέπει να αντιμετωπίζουμε τη ζωή. Συχνά αυτό παίρνει τη μορφή ενός ιδιότυπου «ρεαλισμού» που να αγγίζει τον κυνισμό, ιδίως σε σχέση με το πώς αντιμετωπίζουν παραδοσιακά οι φορείς εξουσίας τα κοινωνικά προβλήματα. Έτσι λοιπόν και στην εξάπλωση της πανδημίας στα πρώτα στάδια εκδήλωσής της, οι Βρετανοί δεν θα πάρουν ιδιαίτερα μέτρα προφύλαξης της καθώς πιστεύουν ότι η μετάδοση του ιού γίνεται μέσα στην κοινότητα και δεν έχουν νόημα μέτρα καραντίνας. Παραμένουν σταθεροί σε μια στρατηγική που υπογραμμίζει τις διαφορές που έχουν με την ηπειρωτική Ευρώπη. Γνωστός άλλωστε και ο τίτλος βρετανικής

¹¹⁷ Στο ίδιο.

¹¹⁸ Brunsden, J., ό.π.

εφημερίδας της δεκαετίας του 1940 που ανέφερε ότι, «ομίχλη στην Μάγχη, αποκόπηκε η ήπειρος».

Οι σχέσεις της Μεγάλης Βρετανίας με την Ευρωπαϊκή Ένωση θα κατευθυνθούν είτε προς μια εμπορική συμφωνία, σαν αυτή που έχει η Ε.Ε. με τον Καναδά, ή καθόλου συμφωνία, με την επαναφορά των κανόνων του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου. Ακόμη κι αν συμφωνηθεί όμως η πρώτη εκδοχή, είναι απίθανο να εφαρμοστεί άμεσα ενώ η δεύτερη εκδοχή θα σήμαινε την ύπαρξη συνόρων μεταξύ της Βόρειας Ιρλανδίας και της Δημοκρατίας της Ιρλανδίας, διακυβεύοντας την ειρήνη στην περιοχή, αφού το Ηνωμένο Βασίλειο θα παραβίαζε την Συμφωνία της Μεγάλης Παρασκευής. Καμία συμφωνία λοιπόν δεν θα μπορούσε να διακυβεύσει την ασφάλεια και την άμυνα. Από τη μεριά της Ευρώπης, η αποχώρηση της Βρετανίας, ενός ιδιαίτερου μέλους που δεν αποτελούσε συνήθως εμπόδιο στη σύναψη κάποιας συμφωνίας, θα μπορούσε να σημαίνει ευκολότερη χάραξη μιας αμυντικής πολιτικής, κάτι στο οποίο η Βρετανία συνήθως αντιστεκόταν, προκειμένου να μην υπονομεύσει το Ν.Α.Τ.Ο.¹¹⁹

Στη εξωτερική στρατηγική το Ηνωμένο Βασίλειο παρέμεινε σταθερό στον στόχο για ολοκλήρωση του Brexit ακόμη και χωρίς συμφωνία. Ωστόσο οι καθυστερήσεις που παρουσιάζονται στις διαπραγματεύσεις με την ΕΕ οφείλονται σε μεγάλο μέρος στην πανδημία.

¹¹⁹ (2020) Europe, Strategic Survey, 120:1, 179-218, DOI:10.1080/04597230.2020.1835093 (ημερομηνία πρόσβασης 2/12/20), σελ. 188.

3.4 Η πανδημία Covid-19 στην Γερμανία και την Ιταλία: Ευρωπαϊκή Ένωση σε Βορρά και Νότο.

Οι γραμμές διαφοροποίησης εντός των συνόρων της Ευρωπαϊκής Ένωσης έχουν γίνει χρόνια τώρα ορατές, Βορράς – Νότος για τις μεταρρυθμίσεις στη διακυβέρνηση της ευρωζώνης, Ανατολή – Δύση, για τον σεβασμό των δημοκρατικών κανόνων της ένωσης, φεντεραλιστές – υποστηρικτές μεγαλύτερης εθνικής αυτονομίας στα πλαίσια της εκλογής ενός νέου Ευρωπαίου Προέδρου της Επιτροπής. Η έξοδος από την Ευρώπη της Μεγάλης Βρετανίας, την τρίτης μεγαλύτερης οικονομίας και μια εκ των δυο μεγαλύτερων στρατιωτικών δυνάμεων. Οι προκλήσεις όμως εκτείνονται και εκτός συνόρων, η διατλαντική συμμαχία δέχτηκε περαιτέρω πίεση με την Κίνα να διεκδικεί περισσότερα μέσω της διπλωματίας, αποκαλύπτοντας την αδυναμία της Ευρώπης να την προσεγγίσει.

Η πανδημία του Covid – 19 παρουσίασε μια άνευ προηγουμένου δοκιμασία για την Ευρωπαϊκή Ένωση ενώ η ανταπόκρισή της σε αυτή θα μπορούσε να προκαθορίσει το μέλλον της ίδιας της ύπαρξης της ένωσης ως σύνολο¹²⁰. Στο συγκεκριμένο κεφάλαιο, θα μελετήσουμε την πολιτική που ακολούθησε η Γερμανία και η Ιταλία, ως δυο αντιπροσωπευτικές χώρες – μέλη της ευρωπαϊκής ένωσης, κάνοντας τις απαραίτητες συνδέσεις και προεκτάσεις με τα υπόλοιπα κράτη – μέλη ώστε να εξαχθεί ένα γενικότερο συμπέρασμα για την αντιμετώπιση και τις προκλήσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης εμπρός στον Covid – 19.

Η Γερμανία είναι μια από τις λίγες χώρες που είχε διαμορφωμένο σχέδιο για την αντιμετώπιση μιας πιθανής πανδημίας. Το Ινστιτούτο Ρόμπερτ Κόχ είναι υπεύθυνο στη Γερμανία, σε ομοσπονδιακό επίπεδο, για την μελέτη και την πρόληψη των μεταδοτικών νοσημάτων¹²¹. Από την έναρξη της πανδημίας του Covid-19 και ως τις αρχές του Μαρτίου το Ινστιτούτο περιορίστηκε στην έκδοση γενικών οδηγιών με προληπτικό χαρακτήρα. Οι οδηγίες αυτές ήταν οι ίδιες που δίνονταν κάθε χρόνο κατά την περίοδο έξαρσης της γρίπης. Δεν λήφθηκε κανένα μέτρο ούτε για τους

¹²⁰ (2020) Europe, Strategic Survey, 120:1, 179-218, DOI:10.1080/04597230.2020.1835093, σελ.183.

¹²¹ Fock, R., Bergmann, H., και συν., Influenza pandemic: preparedness planning in Germany. *Eurosurveillance*, 2002, 7(1), σελ. 1-5. Ανακτήθηκε από https://www.researchgate.net/publication/10860660_Influenza_pandemic_preparedness_planning_in_Germany (Ημερομηνία πρόσβασης 11 Οκτωβρίου 2020).

ταξιδιώτες που είχαν ως τόπο προέλευσης την Κίνα, παρότι ως τότε είχαν αρχίσει να γίνονται ευρέως αντιληπτές οι συνέπειες του ιού στην ανθρώπινη υγεία. Κατά την άφιξή τους στη χώρα γινόταν απλά μια σύσταση για αυτοπεριορισμό αν και ένα από τα πρώτα επιβεβαιωμένα κρούσματα Covid – 19 εκτός Κίνας είχε εντοπιστεί στη Γερμανία τον Ιανουάριο. Τόσο η ομοσπονδιακή κυβέρνηση όσο και οι τοπικές κυβερνήσεις δεν θεώρησαν σκόπιμο να προχωρήσουν στην επιβολή περιορισμών ή σε εκτεταμένους διαγνωστικούς ελέγχους. Ο Covid – 19 αντιμετωπίστηκε ως ένας υγειονομικός κίνδυνος που δεν απειλούσε τη Γερμανία αλλά αφορούσε μόνο την μακρινή κινεζική επαρχία στην οποία εμφανίστηκαν τα πρώτα κρούσματα και, ίσως, έναν μικρό αριθμό ατόμων που είχαν βρεθεί το τελευταίο διάστημα στην Γουχάν της Κίνας. Οι Γερμανοί επέδειξαν μικρό ενδιαφέρον για τη νέα ασθένεια ενώ απορρίφθηκε ως απίθανο το ενδεχόμενο να αποτελέσει κάποια στιγμή στο μέλλον κίνδυνο για τη δημόσια υγεία της ευρωπαϊκής χώρας. Συζητήσεις μεταξύ ειδικών επιστημών για την ανάγκη λήψης προληπτικών μέτρων έμειναν στο περιθώριο¹²².

Στις αρχές Μαρτίου το κλίμα άρχισε να μεταστρέφεται. Σημειώθηκε ραγδαία αύξηση κρουσμάτων στην Ευρώπη ενώ στη Βόρεια Ιταλία ο ημερήσιος αριθμός των νεκρών αυξανόταν διαρκώς. Το Ινστιτούτο Ρόμπερτ Κοχ άλλαξε στρατηγική και πρότεινε τη λήψη αυστηρών μέτρων για να περιοριστεί η ραγδαία μετάδοση του ιού καθώς υπήρξε ανησυχία για την υγεία του πληθυσμού αλλά και για τις αντοχές του συστήματος υγείας. Οι ειδικοί του ινστιτούτου κυριάρχησαν στις σχετικές συζητήσεις. Την περίοδο αυτή υπήρχαν σημαντικές διαφορές μεταξύ των γερμανικών κρατιδίων ως προς το αριθμό κρουσμάτων. Η κοινή γνώμη, ωστόσο, εμπιστεύτηκε τη γνώμη του ινστιτούτου που έχει φήμη ουδέτερου και πολιτικά ανεξάρτητου επιστημονικού οργανισμού. Δεν έλειψαν, βέβαια, και οι αντίθετες φωνές που τόνιζαν τις σοβαρές οικονομικές και ψυχολογικές επιπτώσεις που μπορούσε να έχει μια μακροχρόνια αναστολή της λειτουργίας των σχολείων και των καταστημάτων. Ωστόσο, σε πολιτικό επίπεδο κανείς δεν αμφισβήτησε τις προτάσεις του Ινστιτούτου που τόνιζε την ανάγκη επιπέδωσης της καμπύλης των κρουσμάτων¹²³.

¹²² Büthe, T., Messerschmidt, L. & Cheng, C. Policy responses to the coronavirus in Germany. Στο Gardini, G. L., (επιμ.). *The world before and after Covid-19. Intellectual reflections on politics, diplomacy and international relations*. Salamanca-Stockholm: European Institute of International Studies Press, 2020, σελ. 98. Ανακτήθηκε από: https://www.ieeiweb.eu/wp-content/uploads/2020/06/Full_book_FINAL_EN2.0-UNIDO.pdf (Ημερομηνία πρόσβασης 1 Οκτωβρίου 2020)

¹²³ Στο ίδιο, σελ. 98-99.

Η τρίτη φάση του πρώτου κύματος της πανδημίας στη Γερμανία ξεκίνησε στα τέλη Απριλίου όταν ο αριθμός των κρουσμάτων άρχισε να υποχωρεί. Τότε στο επίκεντρο του δημόσιου λόγου τέθηκαν οι μεσοπρόθεσμες επιπτώσεις των περιορισμών στην οικονομική δραστηριότητα και άρχισε η αμφισβήτηση της στρατηγικής της ομοσπονδιακής κυβέρνησης. Η κοινή γνώμη άρχισε να αντιδρά στα περιοριστικά μέτρα αν και η κυβέρνηση είχε εφαρμόσει μαζικά πακέτα στήριξης των νοικοκυριών και των επιχειρήσεων. Οι αυστηροί περιορισμοί δεν είχαν μόνο οικονομικές επιπτώσεις αλλά και ψυχολογικές ενώ τέθηκε επί τάπητος το ζήτημα του περιορισμού των ατομικών και πολιτικών ελευθεριών¹²⁴.

Στα τέλη Απριλίου άρχισε η σταδιακή χαλάρωση των μέτρων, όχι όμως ταυτόχρονα σε όλα τα γερμανικά κρατίδια. Τον Ιούνιο άνοιξαν τα σύνορα της χώρας για ταξιδιώτες από την ευρωπαϊκή ένωση ενώ στις αρχές Ιουλίου επιτράπηκε η ελεύθερη μετακίνηση σε άτομα από κάποιες χώρες που δεν ανήκαν στην ΕΕ. Όλο και περισσότερα άτομα εξέφραζαν τη διαφωνία τους με τα περιοριστικά μέτρα. Ωστόσο, τον Οκτώβριο τα κρούσματα άρχισαν να αναβαίνουν με γοργούς ρυθμούς και τελικά η καγκελάριος Μέρκελ και οι πρωθυπουργοί των 16 γερμανικών κρατιδίων συμφώνησαν ότι ήταν αναπόφευκτη η λήψη μέτρων. Επιβλήθηκε μερικό γενικό απαγορευτικό (Lock Down) για τον μήνα Νοέμβριο. Τα σχολεία παρέμειναν ανοιχτά¹²⁵. Στα τέλη Νοεμβρίου ο αριθμός των κρουσμάτων είχε σταθεροποιηθεί αλλά δεν εμφάνιζε πτωτικές τάσεις. Αποφασίστηκε αυστηροποίηση του απαγορευτικού (Lock Down) και επέκταση του μέχρι και τις 20 Δεκεμβρίου¹²⁶.

Η Ιταλία από την άλλη, ήταν η πρώτη χώρα της Ευρώπης στην οποία επιβεβαιώθηκαν κρούσματα του νέου ιού, στις 31 Ιανουαρίου του 2020. Δύο Κινέζοι τουρίστες βρέθηκαν θετικοί. Η ιταλική κυβέρνηση κήρυξε κατάσταση έκτακτης ανάγκης και ανέστειλε όλες τις πτήσεις από και προς την Κίνα. Μια εβδομάδα αργότερα επιβεβαιώθηκε το τρίτο κρούσμα: επρόκειτο για Ιταλό πολίτη που είχε επιστρέψει στην Ιταλία από την Γουχάν. Οι πρώτες συρροές κρουσμάτων εντοπίστηκαν τον Φεβρουάριο στις περιφέρειες της Λομβαρδίας και του Βένετο.

¹²⁴ Στο ίδιο. Σελ. 99.

¹²⁵ BBC Online, Covid: Merkel warns of 'long, hard winter' as lockdowns return. Διαθέσιμο στο <https://www.bbc.com/news/world-europe-54728893> (Ημερομηνία πρόσβασης 12 Νοεμβρίου 2020).

¹²⁶ Connolly, K., Germany to impose tighter Covid rules after highest daily death rate, *The Guardian*, 25/11/2020. Διαθέσιμο στο <https://www.theguardian.com/world/2020/nov/25/germany-to-decide-next-round-of-covid-restrictions> (Ημερομηνία ανάκτησης 26 Νοεμβρίου 2020).

Πολύ γρήγορα ο ιός μεταδόθηκε στις γειτονικές περιοχές και σταδιακά σε ολόκληρη την Ιταλία. Η ιταλική κυβέρνηση, στην αρχή, υιοθέτησε μια συντηρητική στρατηγική για την αντιμετώπιση της πανδημίας και προτίμησε να επιβάλει περιοριστικά μέτρα σε τοπικό επίπεδο. Ωστόσο, μέσα σε λίγες εβδομάδες η πανδημία ήταν εκτός ελέγχου. Στις 9 Μαρτίου η ιταλική κυβέρνηση εφάρμοσε αυστηρούς περιορισμούς σε όλη τη χώρα. Η συγκεκριμένη στρατηγική πατερναλισμού, υπήρξε πρωτοφανής για τα σύγχρονα ευρωπαϊκά δεδομένα. Μέσα σε λίγες μέρες αντίστοιχα μέτρα άρχισαν να εφαρμόζονται στις περισσότερες χώρες της Ευρώπης.

Το ενδιαφέρον με την περίπτωση της Ιταλίας είναι ότι η χώρα διέθετε στρατηγικό πρόγραμμα για την αντιμετώπιση μιας πιθανής πανδημίας. Ωστόσο, το σχέδιο αυτό αποδείχθηκε μάλλον παρωχημένο. Φαίνεται ότι η χώρα αμέλησε να το ανανεώσει το 2017, όταν ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας και το Ευρωπαϊκό κέντρο για την πρόληψη των ασθενειών δημοσίευσαν νέες οδηγίες. Η Ιταλία δεν ήταν η μόνη ευρωπαϊκή χώρα με παλιό σχέδιο. Είχε ωστόσο, την ατυχία να χτυπηθεί πρώτη από την πανδημία και έτσι δεν είχε καθόλου χρόνο να προετοιμαστεί¹²⁷.

Το ιταλικό καθολικό απαγορευτικό (Lock Down) ήταν ένα από τα πιο αυστηρά. Τα μέτρα όμως λήφθηκαν με καθυστέρηση και ο αριθμός των κρουσμάτων πολλαπλασιάστηκε με ραγδαίο τρόπο μέσα λίγες μόνο μέρες. Στα μέσα Μαρτίου οι θάνατοι ξεπέρασαν εκείνους της Κίνας. Η πανδημία κορυφώθηκε στις αρχές Απριλίου. Σε ένα διάστημα τεσσάρων μηνών (τέλη Φεβρουαρίου έως τέλη Ιουνίου) επιβεβαιώθηκαν 240.000 θετικά κρούσματα της νόσου ενώ σημειώθηκαν και σχεδόν 35.000 θάνατοι. Το ένα τρίτο των κρουσμάτων και περισσότεροι από τους μισούς θανάτους εντοπίστηκαν σε μια και μόνο περιφέρεια, στην Λομβαρδία. Οι πλειοψηφία κρουσμάτων και θυμάτων παρατηρήθηκαν στην Βόρειο Ιταλία ενώ το νότιο τμήμα της χώρας έμεινε, σχεδόν, αλώβητο. Στην Βόρεια Ιταλία κατοικεί το 55% του πληθυσμού της χώρας. Σε αυτήν την περιοχή αντιστοιχεί το 88% των κρουσμάτων και το 92% των θυμάτων. Η περίπτωση της Ιταλίας έδειξε ότι υπάρχει και μια γεωγραφική διάσταση στο ξέσπασμα της πανδημίας. Το ίδιο μοτίβο παρατηρήθηκε και σε άλλες χώρες (π.χ. Ηνωμένο Βασίλειο, Ισπανία κ.α.)¹²⁸.

¹²⁷ Giufrida, A. Italy's pandemic plan 'old and inadequate', Covid report finds. 13/08/2020. Διαθέσιμο στο <https://www.theguardian.com/world/2020/aug/13/italy-pandemic-plan-was-old-and-inadequate-covid-report-finds> (ημερομηνία πρόσβασης 14 Οκτωβρίου 2020).

¹²⁸ Vampa, D. Yet another crisis. Italy and Covid-19. 01/07/2020. Διαθέσιμο στο: <https://www.psa.ac.uk/psa/news/yet-another-crisis-italy-and-covid-19> (Ημερομηνία πρόσβασης 5 Οκτωβρίου 2020)

Κατά το παρελθόν, έχουν υπάρξει πολιτικές εντάσεις ανάμεσα στις βόρειες και στις νότιες περιοχές εντός της ίδιας χώρας. Η περιοχή του Βορρά είναι πιο εύρωστη οικονομικά ενώ ο Νότος είναι πιο φτωχός και έχει συχνά κατηγορηθεί για αναποτελεσματικότητα και απουσία δυναμισμού στη διαχείριση των οικονομικών. Οι εντάσεις αυτές επανήλθαν λόγω των ανισοτήτων στην εξάπλωση της νόσου. Μόνο που αυτή τη φορά ήταν ο φτωχός Νότος που κατηγορήσε τον πλούσιο Βορά για αναποτελεσματικότητα στην αντιμετώπιση της κρίσης. Οι πολιτικές συζητήσεις επικεντρώθηκαν και στον τρόπο διαχειρίσεις των υγειονομικών υπηρεσιών. Το σύστημα υγείας στην Ιταλία βρίσκεται υπό τον έλεγχο των περιφερειών. Η Λομβαρδία ήταν γνωστή για εξαιρετικό της σύστημα, το οποίο στηρίζεται στην ισχυρή παρουσία του ιδιωτικού τομέα. Το μοντέλο αυτό αποδείχθηκε αναποτελεσματικό στη διαχείριση της πανδημίας. Πολλοί αναλυτές σύγκριναν την Λομβαρδία με το γειτονικό Βένετο. Οι δυο περιφέρειες διοικούνται από το ίδιο κόμμα αλλά το Βένετο έχει διαφορετικό σύστημα υγείας. Στα τέλη Ιουνίου, η Λομβαρδία είχε 166 επιβεβαιωμένους θανάτους από Covid – 19 ανά 100.000 κατοίκους ενώ το Βένετο είχε 40 νεκρούς ανά 100.000. Η διαφορά αυτή έχει ιδιαίτερη σημασία γιατί τα πρώτα κρούσματα του Covid 19 εντοπίστηκαν στις δυο περιφέρειες σχεδόν ταυτόχρονα¹²⁹.

Η άρση των περιοριστικών μέτρων ξεκίνησε στην Ιταλία στις 18 Μαΐου οπότε άνοιξαν όλες οι επιχειρήσεις και επιτράπηκε η ελεύθερη μετακίνηση των πολιτών εντός των ορίων της περιφέρειας. Μόνο τα σχολεία παρέμειναν κλειστά. Η μετακίνηση σε άλλες περιφέρειες επιτράπηκε στις 3 Ιουνίου γιατί ακόμη και σε αυτή τη φάση τα περισσότερα κρούσματα είχαν εντοπιστεί στον Βόρειο Ιταλία και οι κάτοικοι του νότου φοβούνταν ότι η ελεύθερη μετακίνηση των κατοίκων του Βορρά θα μπορούσε να προκαλέσει ένα δεύτερο κύμα του Covid-19.

Η πανδημία επηρέασε τις διεθνείς σχέσεις και τη στρατηγική της Γερμανίας με ποικίλους τρόπους. Αρχικά, ο Covid 19 ήρθε να προσθέσει μια ακόμη περιπλοκή στις σχέσεις Γερμανίας και Κίνας. Η Γερμανία, παραδοσιακά, διατηρούσε καλές επιχειρηματικές σχέσεις με την Κίνα. Τα τελευταία χρόνια, ωστόσο, οι Γερμανοί επιχειρηματίες είχαν αρχίσει να συζητούν τους κινδύνους που ελλόχευαν στις συνεργασίες τους με εταιρείες κινεζικών συμφερόντων. Ωστόσο, γίνονταν

¹²⁹ Στο ίδιο.

προσπάθειες για την προώθηση των σχέσεων της Γερμανίας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης με την ασιατική υπερδύναμη. Είχαν μάλιστα προγραμματιστεί και συζητήσεις σε κυβερνητικό επίπεδο για το φθινόπωρο του 2020, στο Leipzig. Οι συναντήσεις δεν προμηνούνταν εύκολες καθώς οι σχέσεις Γερμανίας-ΕΕ και Κίνας είχαν αρχίσει να δυσχεραίνονται μετά την καταστολή του φιλοδημοκρατικού κινήματος στο Χονγκ Κονγκ και τις σοβαρότατες παραβιάσεις του Πεκίνου σε θέματα ανθρωπίνων δικαιωμάτων¹³⁰.

Η πανδημία έφερε στο προσκήνιο τις ευθύνες της Κίνας στη διαχείριση της κρίσης. Επιπλέον, έγινε φανερό ότι η Κίνα ασκούσε στρατηγική διπλωματία προκειμένου να ενισχύσει το κύρος της και την επιρροή της στην Γερμανία αλλά και σε άλλες χώρες. Τα γερμανικά μέσα μαζικής ενημέρωσης έχουν καταδικάσει επανειλημμένως τις προσπάθειες της Κίνας να επηρεάσει την κοινή γνώμη της χώρας τους. Η γερμανική κυβέρνηση τηρεί μια πιο συγκρατημένη στάση και αποφεύγει να αντιταχθεί δημοσίως στην παρεμβατική πολιτική της Κίνας. Η πανδημία έχει ήδη επηρεάσει τις γερμανικές επιχειρηματικές δραστηριότητες. Το εμπόριο περνάει κρίση και η ζήτηση έχει μειωθεί. Οι σχέσεις με την Κίνα έχουν αποκτήσει νέα σημασία. Η Κίνα έχει τριπλό ρόλο μέσα στο πλαίσιο των sino-γερμανικών σχέσεων: είναι συνεργάτης, ανταγωνιστής και αντίπαλος. Το γεγονός αυτό δημιουργεί σημαντικές προκλήσεις για τις μεταξύ τους σχέσεις¹³¹.

Η πανδημία προκάλεσε όμως προβλήματα και στις σχέσεις της Γερμανίας με άλλες χώρες της Ευρώπης. Η πρώτη σοβαρή κρίση προκλήθηκε τον Μάρτιο όταν υπήρξε, διεθνώς, έλλειψη προστατευτικού υλικού. Μεγάλες ελλείψεις παρουσιάστηκαν στις χειρουργικές μάσκες μιας χρήσεως. Μεγάλες γερμανικές βιομηχανίες προχώρησαν σε δωρεές υλικού ενώ η BMW ξεκίνησε την παραγωγή масκών. Πολύ γρήγορα τα παγκόσμια αποθέματα σε μάσκες άρχισαν να εξαντλούνται και οι χώρες ανταγωνίζονταν μεταξύ τους για το ποια θα αποκτούσε πρόσβαση στο αναγκαίο υλικό. Η Γερμανία βρέθηκε σε διαμάχη για το θέμα αυτό με την Ελβετία, την Αυστρία και την Ιταλία. Γερμανός απεσταλμένος κατηγορήθηκε ότι πλήρωσε μεγαλύτερη τιμή προκειμένου να αποκτήσει πρόσβαση σε 2 εκατομμύρια μάσκες που είχε παραγγείλει η Σλοβενία. Στις αρχές Απριλίου ο Γερμανός γερουσιαστής Andrea Geisel κατήγγειλε πράκτορες των Ηνωμένων Πολιτειών ότι –

¹³⁰ Pongratz, B. Sino-German relations in the Corona crisis: It's time to make decisions 15/05/2020. Διαθέσιμο στο <https://merics.org/en/analysis/sino-german-relations-corona-crisis-its-time-make-decisions> (Ημερομηνία πρόσβασης 25 Σεπτεμβρίου 2020).

¹³¹ Στο ίδιο.

σε μια πράξη σύγχρονης πειρατείας- υφάρπαξαν ένα φορτίο με μάσκες που προοριζόταν για την αστυνομία του Βερολίνου. Η εταιρεία παραγωγής αρνήθηκε ότι είχε λάβει κάποια σχετική παραγγελία. Η αστυνομία του Βερολίνου ανακοίνωσε ότι τελικά το φορτίο δεν είχε κατασχεθεί από απεσταλμένους των ΗΠΑ αλλά ότι είχε αγοραστεί σε μεγαλύτερη τιμή από κάποιον Γερμανό έμπορο ή την Κίνα¹³².

Παράλληλα, η Ευρωπαϊκή Ένωση, κατόρθωσε να συγκεντρώσει ένα σημαντικό χρηματοοικονομικό πακέτο για τη στήριξη των κρατών της Νότιας Ευρώπης, που πλήττονται περισσότερο από τον Covid-19. Ταυτόχρονα, κορυφαίοι ηγέτες όπως ο Πρόεδρος της Μακρόν η Καγκελάριος Μέρκελ και η Πρόεδρος της επιτροπής Ούρσουλα φον ντερ Λαιεν, μίλησαν για τη δημιουργία μιας γεωπολιτικής Ευρώπης ως μείζοντος δύναμης στις διεθνείς σχέσεις¹³³.

Στις 25 Μαρτίου, εννέα μέλη της ένωσης (Ιταλία, Γαλλία, Βέλγιο, Ελλάδα, Πορτογαλία, Ισπανία, Ιρλανδία, Σλοβενία και Λουξεμβούργο) απεύθυναν επιστολή προς τον πρόεδρο του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου για την έκδοση ευρω-ομολόγου. Τα περιοριστικά μέτρα είχαν προκαλέσει προβλήματα στις οικονομίες των κρατών και οι εννέα χώρες ζητούσαν λήψη μέτρων ενίσχυσης σε πανευρωπαϊκό επίπεδο. Η ευρωπαϊκή κεντρική τράπεζα είχε ήδη ανακοινώσει πακέτο μέτρων για την στήριξη του ευρώ. Η ευρωπαϊκή επιτροπή είχε επιτρέψει στα κράτη μέλη να λάβουν φορολογικά μέτρα χωρίς να περιορίζονται από τους κανονισμούς της ΈΕ περί ενισχύσεων. Επιπλέον, είχαν παρουσιαστεί μέτρα που επέτρεπαν στα κράτη μέλη να αξιοποιήσουν όσους πόρους διέθεταν για να αντιμετωπίσουν τις επιπτώσεις της πανδημίας και τα κράτη καλούνταν να μεριμνήσουν για τη διατήρηση των θέσεων εργασίας. Οι πόροι που απαιτούνταν ήταν τεράστιοι και μόνο μια γενναία απόφαση από την ΕΕ μπορούσε να συμβάλει στην ουσιαστική στήριξη των απειλούμενων οικονομιών. Ζητήθηκε, επομένως, η ενεργοποίηση των δημοσιονομικών μέσων της Ένωσης και η έκδοση ενός ευρω-ομολόγου που θα χρηματοδοτούσε επενδύσεις στον υγειονομικό τομέα και δράσεις για την στήριξη της οικονομίας. Οι χώρες του ευρωπαϊκού βορρά (Γερμανία, Αυστρία, Φινλανδία και Ολλανδία) διαφώνησαν με την έκδοση ευρω-ομολόγου και πρότειναν ως μέτρο ενίσχυσης την λήψη δανείων από

¹³² Chazan, G. "Germany accuses US of face mask piracy". 4/4/202, *Financial Times*. Προσβάσιμο στο <https://www.ft.com/content/bb52e108-a345-4278-8e72-f1c20e010cda> (Ημερομηνία πρόσβασης 13 Νοεμβρίου 2020).

¹³³ (2020) Strategic Policy, Strategic Survey, 120:1, 25-78, DOI: 10.1080/04597230.2020.1835086, σελ. 36.

τον ευρωπαϊκό οργανισμό σταθερότητας. Η πρόταση αυτή απορρίφθηκε από τους εννέα και οι σχέσεις των κρατών-μελών βρέθηκαν σε κρίσιμο σημείο¹³⁴.

Τα εννέα κράτη έδωσαν έμφαση στην ύπαρξη αλληλεγγύης μεταξύ των μελών της ΕΕ. Η αλληλεγγύη είναι, μακροπρόθεσμα, μια μορφή εγγύησης που επιτρέπει στα άτομα αλλά και στα κράτη να ενεργούν χωρίς τον φόβο της αποτυχίας. Στην περίπτωση της ΕΕ η αλληλεγγύη είχε οικονομικό κόστος και θεωρήθηκε άνιση, αφού είχε ως αποτέλεσμα τη μεταφορά πόρων που ανήκαν στα πιο ευκατάστατα μέλη της ένωσης σε εκείνα που βρίσκονταν σε χειρότερη κατάσταση. Επιπλέον, υπάρχει ο κίνδυνος να οδηγηθεί το κράτος σε ανεύθυνες ή ανέντιμες συμπεριφορές αφού γνωρίζει ότι και στην χειρότερη έκβαση θα έχει κάπου να στηριχτεί. Η ευρωπαϊκή αντίληψη περί αλληλεγγύης οδήγησε τελικά τα πλούσια κράτη-μέλη να αντιδράσουν έντονα στις προτάσεις των εννέα¹³⁵.

Η Ιταλία συνυπέγραψε το αίτημα για την έκδοση ευρωομολόγου ελπίζοντας σε μια οικονομική ενίσχυση που θα της επέτρεπε να αντιμετωπίσει της επιπτώσεις του πρώτου καταστρεπτικού κύματος και να προετοιμαστεί για ένα δεύτερο κύμα που διαφαινόταν ήδη στον ορίζοντα. Η άρνηση της Γερμανίας να συναινέσει προκάλεσε σοβαρότατες αντιδράσεις στον ιταλικό τύπο και στην ιταλική κοινή γνώμη. Σε ορισμένες απεικονίσεις η Μέρκελ παρουσιάζόταν ως μια άκαρδη ηγεμόνας που έχει θέσει ως στόχο να υποτάξει την ευρωπαϊκή ήπειρο¹³⁶.

Μπροστά στην ύφεση η καγκελάρια της Γερμανίας Άνγκελα Μέρκελ και ο πρόεδρος της Γαλλίας Εμανουέλ Μακρόν, πρότειναν σε κοινή συνέντευξη τύπου στις 18 Μαΐου 2020, τη συγκρότηση «Ταμείου ανάκαμψης» ύψους 500 δισ ευρώ, με στόχο την αντιμετώπιση των οικονομικών συνεπειών της πανδημίας του κορωνοϊού. Σύμφωνα με το σχέδιο, η Ευρωπαϊκή Ένωση θα αντλήσει 500 δισ ευρώ από τις αγορές, με την ακριβή διαμόρφωση του πλαισίου να καθορίζεται τις επόμενες ημέρες από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Τα χρήματα θα διατεθούν στο πλαίσιο του

¹³⁴ Παλαιολόγος, Γ. Εννέα κράτη-μέλη της Ευρωζώνης υπέρ ευρω-ομολόγου, 25/3/2020. Διαθέσιμο στο: <https://www.kathimerini.gr/economy/international/1070730/ennea-kрати-meli-tis-eyrozonis-yper-eyro-omologoy/> (Ημερομηνία πρόσβασης 13 Νοεμβρίου 2020). Επίσης στο Bastian, J., Massive but divisive –EU responses to COVID-19. Policy brief, 111/2000, ELIAMEP, σελ. 9-10. Διαθέσιμο στο: <https://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2020/04/Eliamep-Policy-Brief-No111-Jens-Bastian-final-6.pdf> (Ημερομηνία πρόσβασης 3 Νοεμβρίου 2020)

¹³⁵ Cicchi, L. και συν., Η Ευρωπαϊκή Αλληλεγγύη στην εποχή του Covid-19. Policy brief, 133/2000, ELIAMEP, σελ. 4. Διαθέσιμο στο: <https://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2020/10/Policy-brief-133-final.pdf> (Ημερομηνία πρόσβασης 20 Οκτωβρίου 2020)

¹³⁶ Steffek, J. Covid-19, Merkel and the changing images of Germany in International Relations, 2020. Διαθέσιμο στο: <https://manchesteruniversitypress.co.uk/articles/covid-19-merkel-and-the-changing-images-of-germany-in-international-relations/> (Ημερομηνία πρόσβασης 21 Οκτωβρίου 2020).

ευρωπαϊκού προϋπολογισμού, ιδιαίτερα σε χώρες που έχουν πληγεί περισσότερο από την πανδημία του κορωνοϊού και μάλιστα ως επιχορηγήσεις και όχι ως δάνεια. Δηλαδή η Ευρωπαϊκή Ένωση θα αντλεί χρήματα από τις αγορές και θα τα δίνει ως βοήθεια στα κράτη – μέλη που πλήττονται από την κρίση, υπό μορφή επιχορηγήσεων.

Στο ερώτημα για ποιο λόγο η Άνγκελα Μέρκελ αναγκάστηκε να αλλάξει άρδην στάση την παρούσα χρονική περίοδο μετά την απόρριψη των κορωνο-ομολόγων, η απάντηση έχει να κάνει με την τεράστια ζημιά που προκάλεσε και προκαλεί η πανδημία στις οικονομίες των χωρών που έχουν υψηλότερο κόστος δανεισμού, ζημιά που απειλεί ολόκληρη τη Γηραιά Ήπειρο και έχει αρχίσει να αποτυπώνεται και στα στατιστικά στοιχεία της Eurostat.

Η πρόταση Μέρκελ-Μακρόν πρόσφερε μια πιθανή διέξοδο από το αδιέξοδο, που δίχασε την Ευρώπη στην έναρξη της πανδημίας, όταν χώρες του Νότου που έχουν πληγεί ιδιαίτερα, πίεσαν για την έκδοση κορωνο-ομολόγων προσκρούοντας ωστόσο στις αντιδράσεις της Ολλανδίας, της Γερμανίας κι άλλων βόρειων χωρών με αποτέλεσμα να φουντώσει ο ευρωσκεπτικισμός ειδικά στην Ιταλία. Ειδικά για την Γερμανία η πρόταση για ένα EU Pandemic Recovery Fund αποτελεί στροφή 180ο στις μέχρι τώρα θέσεις της. Η πρωτοβουλία είναι ένα βήμα για την περαιτέρω ενοποίηση της νομισματικής ένωσης, καθώς το ταμείο αφορά όλα τα κράτη-μέλη της ΕΕ και όχι μόνο τα μέλη της Ευρωζώνης. Επιπλέον, το χρέος που θα δημιουργηθεί θα αποπληρωθεί μέσα σε διάστημα δεκαετιών, προκειμένου να μην επιβαρυνθούν περαιτέρω τα κράτη-μέλη.

Οι συζητήσεις γύρω από ένα πρόγραμμα διάσωσης κράτησαν εβδομάδες. Στο διάστημα αυτό η συνοχή της Ένωσης απειλήθηκε. Η Γερμανία έπαιξε καθοριστικό ρόλο στις συζητήσεις. Τελικά τον Ιούνιο του 2020 ύστερα από μια μαραθώνια σύσκεψη επιτεύχθηκε μια συμφωνία για ένα επταετές σχέδιο ανάκαμψης με προϋπολογισμό 750 δισεκατομμυρίων ευρώ. Στην σύναψη της συμφωνίας πρωτοστάτησε η καγκελάρια της Γερμανίας, Άνγκελα Μέρκελ και ο πρόεδρος της Γαλλίας, Εμανουέλ Μακρόν. Η συμφωνία επιτεύχθηκε γιατί η Γερμανία προχώρησε σε μια σημαντική μεταστροφή της θέσης της και δέχθηκε την ανάγκη για αλληλεγγύη σε οικονομικό επίπεδο. Η Γερμανία είχε αρνηθεί ανάλογα κατά το παρελθόν. Αυτή τη φορά τα πράγματα ήταν διαφορετικά: οι χώρες του Νότου, είχαν πληγεί από την πανδημία και άρα δεν ευθύνονταν για την δύσκολη κατάσταση στην οποία είχαν περιέλθει. Δικαιούνταν επομένως, αλληλεγγύη. Χωρίς αμφιβολία πρόκειται για μια

ιστορική απόφαση: μια στρατηγική επιλογή της Γερμανίας για την αντιμετώπιση της πανδημίας ενδέχεται να καθορίσει το μέλλον της ίδιας της Ευρωπαϊκής Ένωσης¹³⁷. Άλλωστε, καμία κυβέρνηση δεν ήθελε να θεωρηθεί υπεύθυνη για την αποτυχία της επίτευξης συμφωνίας. Μια αποτυχία ενοποίησης μπροστά σε ένα οικονομικό σοκ, θα μπορούσε να προκαλέσει αμφιβολίες σε μελλοντικούς επενδυτές για το αν η ευρωζώνη θα ήταν σε θέση αργότερα να εκδώσει από κοινού ένα ομόλογο. Άλλωστε, καμία νομισματική ένωση δεν έχει επιβιώσει μακροπρόθεσμα, χωρίς να τέτοια ικανότητα. Επομένως, η ενδεχόμενη αποτυχία θα μπορούσε να επιδεινώσει πολύ τις σχέσεις μεταξύ των κρατών – μελών, με την Ιταλία να κάνει την αρχή μιας σειράς εξελίξεων.

Η πανδημία είχε θετικό αντίκτυπο για την κεντρική κυβέρνηση της Ιταλίας που λίγο πριν την εμφάνιση των πρώτων κρουσμάτων είχε φτάσει ένα βήμα πριν την απώλεια της κοινοβουλευτικής πλειοψηφίας. Η δημοφιλία του πρωθυπουργού Τζουζέπε Κόντε ανέρχεται τον Μάρτιο του 2020 στο 71%. Τον Ιούνιο παρέμενε ο πιο δημοφιλής πολιτικός με ελαφρώς μειωμένα ποσοστά (65%). Το ίδιο φαινόμενο παρατηρήθηκε στις περισσότερες δημοκρατικές χώρες. Οι πρωθυπουργοί ή οι πρόεδροι, με ελάχιστες εξαιρέσεις, είδαν τη δημοφιλία τους να αυξάνεται, τουλάχιστον κατά τα πρώτα στάδια της πανδημίας¹³⁸.

Η πολιτική κατάσταση στο εσωτερικό της χώρας σταθεροποιήθηκε σταδιακά εντός του έτους, με έναν συνασπισμό των δεξιών αυτονομιστών, αντί – Ε.Ε. και αντι – καθεστωτικών κομμάτων, που ανοίγουν τον δρόμο για έναν ευρύ συνασπισμό με κόμματα, συμπεριλαμβανομένων και του φιλοευρωπαϊκού Δημοκρατικού Κόμματος της χώρας. Η οικονομική κατάσταση της χώρας όμως ήταν δύσκολη, με την ευρωπαϊκή οικονομική επιτροπή να εκτιμά ότι θα επέλθει ένα 10% συρρίκνωσης της ιταλικής οικονομίας εντός του 2020, αφήνοντας την χώρα πιο αδύναμη οικονομικά απ' ότι όταν πρωτοκυκλοφόρησε το Ευρώ στην χώρα το 1999¹³⁹.

Και στην περίπτωση της Γερμανίας παρατηρείται ότι υπό το πρίσμα των οικονομικών πιέσεων που ασκούνται κυρίως από τις χώρες του Νότου, καθώς οι οικονομίες τους έχουν πληγεί από τα συνεχή και αυστηρά Lock down, αναγκάζεται

¹³⁷ Garton Ash, T. Can Germany now hold the European team together? 31/07/2020. Διαθέσιμο στο: https://ecfr.eu/article/commentary_can_germany_now_hold_the_european_team_together/ (Ημερομηνία πρόσβασης 5 Οκτωβρίου 2020)

¹³⁸ Vampa D.ό.π.

¹³⁹ (2020) Europe, Strategic Survey, 120:1, 179-218, DOI:10.1080/04597230.2020.1835093, (ημερομηνία πρόσβασης 2/12/20) σελ. 187.

να αλλάξει στάση και την Εθνική της Στρατηγική, και να αποδεχθεί τη συγκρότηση «Ταμείου ανάκαμψης». Η Γερμανία χώρα ηγέτιδα στην Ευρωπαϊκή Ένωση με σταθερή πολιτική και στρατηγική ειδικά σε ότι αφορά τα δημοσιονομικά των χωρών της ΕΕ, αναγκάζεται να υιοθέτηση τη στάση των χωρών του Νότου, πρωτοστατώντας μαζί με τον γάλλο Πρόεδρο Μακρόν, αναγνωρίζοντας την επίδραση του Covid-19, στις οικονομίες των χωρών του Νότου.

Η πανδημία είχε θετικό αντίκτυπο για την κεντρική κυβέρνηση της Ιταλίας που λίγο πριν την εμφάνιση των πρώτων κρουσμάτων είχε φτάσει ένα βήμα πριν την απώλεια της κοινοβουλευτικής πλειοψηφίας. Η δημοφιλία του πρωθυπουργού Τζουζέπε Κόντε ανέρχεται τον Μάρτιο του 2020 στο 71%. Τον Ιούνιο παρέμενε ο πιο δημοφιλής πολιτικός με ελαφρώς μειωμένα ποσοστά (65%). Το ίδιο φαινόμενο παρατηρήθηκε στις περισσότερες δημοκρατικές χώρες. Οι πρωθυπουργοί ή οι πρόεδροι, με ελάχιστες εξαιρέσεις, είδαν τη δημοφιλία τους να αυξάνεται, τουλάχιστον κατά τα πρώτα στάδια της πανδημίας¹⁴⁰.

Αντίθετα, η ακροδεξιά Λέγκα του Βορρά και ο ηγέτης της, Ματέο Σαλβίνι, είδαν τα αντίστοιχα ποσοστά τους να μειώνονται. Τον Φεβρουάριο οι δημοσκοπήσεις έδιναν στην Λέγκα ευρύ προβάδισμα έναντι της αντιπολίτευσης. Τον Ιούνιο η διαφορά είχε μειωθεί στις 4 ποσοστιαίες μονάδες. Η μείωση μπορεί να οφείλεται στα προβλήματα που είχε να αντιμετωπίσει η τοπική κυβέρνηση της Λομβαρδίας κατά την διάρκεια της πανδημικής κρίσης. Μια άλλη πιο γενική εξήγηση πρεσβεύει ότι οι δεξιοί λαϊκιστές επικεντρώνουν το ενδιαφέρον τους στα κοινωνικο-πολιτισμικά ζητήματα, όπως είναι η μετανάστευση και τα δικαιώματα των μειονοτήτων, και γι' αυτό είναι λιγότερο αποτελεσματικοί στην παροχή εναλλακτικών και αξιόπιστων λύσεων για τα τρέχοντα υγειονομικά και οικονομικά προβλήματα¹⁴¹.

Οι επιπτώσεις της Covid-19 στην ιταλική οικονομία ήταν εξίσου σοβαρές με την υγειονομική κρίση. Από την αρχή της πανδημίας η Ιταλία βρέθηκε αντιμέτωπη με μια σειρά από προκλήσεις που οφείλονταν στην έλλειψη συντονισμού στην εφοδιαστική αλυσίδα ιατρικών προμηθειών, στην απουσία κοινής ευρωπαϊκής πολιτικής για την υγεία, στην απαγόρευση των διασυνοριακών μετακινήσεων (που

¹⁴⁰ Vampa D.ό.π.

¹⁴¹ Στο ίδιο.

επηρέασε το εμπόριο) και στις παρεμβάσεις της Κίνας και της Ρωσίας σε θέματα που αφορούν τον Covid-19¹⁴².

Στο πλαίσιο της διαχείρισης των οικονομικών επιπτώσεων, η Τράπεζα της Ιταλίας ανακοίνωσε μια σειρά μέτρων, με στόχο να ενισχύσει τις τράπεζες και τους τραπεζικούς εταίρους, να λειτουργούν υπό της εποπτεία της, σε συμφωνία με την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα. Μεταξύ άλλων, τα μέτρα αυτά περιελάμβαναν δυνατότητα προσωρινής λειτουργίας κάτω από επιλεγμένες απαιτήσεις κεφαλαίου και ρευστότητας, επέκταση ορισμένων υποχρεώσεων αναφοράς και επαναπροσδιορισμό άλλων υποχρεώσεων. Με στόχο την προώθηση της χρήσης των πιστωτικών απαιτήσεων ως εξασφάλιση αλλά και να ενθαρρύνει τον δανεισμό σε μικρομεσαίες επιχειρήσεις, επέκτεινε τα πρόσθετα πλαίσια πιστωτικών απαιτήσεων, ώστε να συμπεριλάβει δάνεια που υποστηρίζονταν από τον σχετιζόμενο με τον Covid - 19 δημόσιο τομέα¹⁴³.

Πριν την πανδημία η Ιταλία είχε μόλις αρχίσει να ξαναβρίσκει τη θέση της στην κεντρική πολιτική σκηνής της Ευρώπης, διεκδικώντας μια θέση ανάμεσα στη Γαλλία και στη Γερμανία. Ωστόσο, η επίδραση της πανδημίας προκάλεσε τη μεταστροφή των ιταλικών κομμάτων και της κοινής γνώμης. Το κίνημα των Πέντε Αστέρων, ένα από τα κόμματα του κυβερνητικού συνασπισμού, έπεισε την κυβέρνηση να συνεργαστεί με την Ρωσία και την Κίνα στη διαχείριση της κρίσης. Ο πολιτικός και ο δημόσιος λόγος περιστράφηκαν περισσότερο γύρω από το θέμα της «διπλωματίας της μάσκας» και πολύ λιγότερο με το ευρωπαϊκό πακέτο στήριξης. Κι όμως, η Ιταλία είναι ένας από τους κύριους ωφελούμενους μια πανευρωπαϊκής κίνησης υποστήριξης. Η παρεχόμενη βοήθεια μπορεί να προέρχεται από μεμονωμένα άτομα, ιδρύματα ή κυβερνήσεις. Η Ιταλία έλαβε βοήθεια από μικρά κράτη, όπως η Δανία, η Εσθονία, η Λετονία, η Λιθουανία και η Σλοβενία, που δεν εντάσσονται στους παραδοσιακούς της συμμάχους αλλά και από κράτη που εξέφρασαν εντελώς διαφορετικές απόψεις για το ταμείο ανάκαμψης. Σε αυτά εντάσσονται οι χώρες του Βίσεγκραντ (Τσεχία, Ουγγαρία, Πολωνία και Σλοβακία) αλλά και χώρες που

¹⁴² Coratella, T. Crisis communication: Italy, the coronavirus, and European solidarity, 16/6/2020. Διαθέσιμο στο https://ecfr.eu/article/commentary_crisis_communication_italy_the_coronavirus_and_european_solidarity/ (Ημερομηνία πρόσβασης 17 Οκτωβρίου 2020)

¹⁴³ <https://www.imf.org/en/Topics/imf-and-covid19/Policy-Responses-to-COVID-19#1> (Πρόσβαση στις 19 Νοεμβρίου 2020).

ακολουθούν συντηρητική οικονομική πολιτική, όπως είναι η Αυστρία και η Σουηδία¹⁴⁴.

Τα ιταλικά μέσα μαζικής ενημέρωσης αφιέρωσαν ελάχιστο χρόνο σε αυτές τις εκδηλώσεις αλληλεγγύης και συνέχισαν να τονίζουν τη ρωσική και κινεζική βοήθεια. Η κατάσταση άρχισε σταδιακά να μεταβάλλεται καθώς άρχισαν να αυξάνονται οι εκδηλώσεις συμπαραστάσης προς τον δοκιμαζόμενο ιταλικό πληθυσμό. Τώρα πια η πλειοψηφία των Ιταλών επιθυμεί την ενδυνάμωση των σχέσεων τους με τα υπόλοιπα κράτη μέλη της ΕΕ. Η στάση τους πρέπει να αποτελέσει μάθημα για τους ιθύνοντες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η Ιταλία στράφηκε προς την Κίνα και την Ρωσία γιατί δεν θεώρησε επαρκείς τις κινήσεις αλληλεγγύης των κρατών μελών της ΕΕ. Αυτό που χρειάζεται είναι η προετοιμασία μιας πολιτικής επίδειξης αλληλεγγύης που θα εφαρμοστεί σε έκτακτες καταστάσεις που πιθανώς να ενσκήψουν στο μέλλον¹⁴⁵.

Καθώς ο Covid - 19 εξαπλώθηκε σε όλη την Ευρώπη, τα κράτη μέλη της ΕΕ πήραν γρήγορα αποφάσεις για το κλείσιμο των συνόρων, η Ευρωπαϊκή Ένωση παραιτήθηκε από δημοσιονομικούς κανόνες και ανέστειλε τον κανονισμό για τον ανταγωνισμό και τις κρατικές ενισχύσεις, καθώς επενέβησαν οι κυβερνήσεις με σκοπό να αποφευχθεί ένα κύμα πτώχευσης και να αποτραπεί η εξαγορά επιχειρήσεων σε εξευτελιστικές τιμές. Τα σύνορα των χωρών άνοιξαν σταδιακά μέχρι τα τέλη Ιουνίου 2020. Οι δημοσιονομικοί κανόνες της ΕΕ που διέπουν τα ελλείμματα δαπανών έπρεπε να ανασταλούν προκειμένου τα κράτη – μέλη να είναι σε θέση να στηρίξουν τις οικονομίες τους κατά τη διάρκεια της πανδημίας, αλλά σε περίπτωση που κάποιες χώρες θελήσουν να διατηρηθεί αυτό το καθεστώς οικονομικής πραγματικότητας, θα προκύψουν προβλήματα μελλοντικά, απειλώντας τον ιστό των πολιτικών ανταλλαγών που στηρίζουν την ενιαία αγορά της Ευρωπαϊκής Ένωσης¹⁴⁶.

Η ΕΕ πρέπει να επιλέξει τη στρατηγική που θα ακολουθήσει στο μέλλον. Ο ρόλος της Γερμανίας στην απόφαση αυτή είναι κομβικής σημασίας. Υπάρχει, ωστόσο, ένα πρόβλημα: η Γερμανία είναι πολύ μεγάλη για να είναι απλά ένα από τα κράτη της Ευρώπης αλλά όχι αρκετά μεγάλη για να αναλάβει ηγεμονικό ρόλο. Όσο συνετή και να αποδειχθεί η επιλογή στρατηγικής η Ευρωπαϊκή Ένωση θα χρειαστεί

¹⁴⁴ Στο ίδιο.

¹⁴⁵ Στο ίδιο.

¹⁴⁶ (2020) Europe, Strategic Survey, 120:1, 179-218, DOI:10.1080/04597230.2020.1835093 (Πρόσβαση στις 2/12/20), σελ. 185

να συνεργαστεί με άλλες διεθνείς δυνάμεις. Πρώτα όμως πρέπει να ξεπεραστεί η κρίση του Covid-19¹⁴⁷.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση αναγκάστηκε τελικά να διαμορφώσει πρόγραμμα ανάκαμψης και να εφαρμόσει στην πράξη την έννοια της αλληλεγγύης. Το σχέδιο δεν συνιστά την αμοιβαιοποίηση του χρέους που είχαν ζητήσει με τη μορφή των κορωνο-ομολόγων οι χώρες της νότιας Ευρώπης. Αποτελεί όμως ένα πρώτο βήμα προς τη δημοσιονομική ολοκλήρωση.

¹⁴⁷ Garton Ash, T. Can Germany now hold the European team together? 31/07/2020. Διαθέσιμο στο: https://ecfr.eu/article/commentary_can_germany_now_hold_the_european_team_together/ (Ημερομηνία πρόσβασης 5 Οκτωβρίου 2020)

3.5 Κράτη, Διεθνείς Σχέσεις και Πανδημία

Ο Kenneth Waltz στο βιβλίο του «Θεωρία Διεθνούς Πολιτικής»¹⁴⁸ περιγράφει το διεθνές σύστημα ως άναρχο. Σύμφωνα με τον συγγραφέα, η έλλειψη ρυθμιστικής εξουσίας στο διεθνές σύστημα παίζει καθοριστικό ρόλο στη συμπεριφορά των κρατών και στη σταθερότητα ή την αστάθεια του διεθνούς συστήματος. Καθώς απουσιάζει η υπεκρατική εξουσία, η οποία θα μπορούσε να ρυθμίζει τον ανταγωνισμό, οι σχέσεις των κρατών είναι κατά βάση ανταγωνιστικές και πολλές φορές συγκρουσιακές (ανταγωνιστικό διεθνές σύστημα).

Τα κράτη σε ένα τέτοιο ανταγωνιστικό σύστημα πρέπει από μόνα τους να μεριμνήσουν για την ασφάλεια τους (αρχή της αυτοβοήθειας) και αναγκάζονται να λάβουν μέτρα για να αυξήσουν την ασφάλεια τους. Τα μέτρα αυτά όμως μειώνουν την ασφάλεια των άλλων. Αυτό ανατροφοδοτεί την ανασφάλεια και των ανταγωνισμών. Αυτό είναι το γνωστό δίλημμα ασφαλείας.

Στα χρόνια της πανδημίας σημαντικό για τα κράτη, είναι να διασφαλίσουν τον πληθυσμό τους και το μέλλον τους. Στην κατεύθυνση αυτή βοήθη η εξεύρεση του εμβολίου. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το Ηνωμένο Βασίλειο, το οποίο υπό την πίεση των θυμάτων του Covid - 19, ίσως και για θέμα γοήτρου, προμηθεύτηκε το εμβόλιο και εκτόνησε άμεσα πρόγραμμα εμβολιασμού για το σύνολο του πληθυσμού της. Το Ηνωμένο Βασίλειο λειτούργησε στη λογική ότι κυρίαρχος στόχος του κράτους είναι η κατοχύρωση της ασφάλειας του, δηλαδή η επιβίωση και η διατήρηση της ασφάλειας του και της εθνικής του ανεξαρτησίας/αυτονομίας (βασικό εθνικό συμφέρον). Και η εξάπλωση της πανδημίας του Covid - 19, απειλεί την ασφάλεια των κρατών καθώς απειλεί την επιβίωση του πληθυσμού.

Στο ανταγωνιστικό διεθνές σύστημα τα κράτη έχουν κίνητρο να εξισορροπήσουν τους αντιπάλους τους (στρατηγική εξισορρόπησης) για να αυξήσουν την ασφάλεια τους. Στη λογική αυτή, φαίνεται να κινήθηκε το Ηνωμένο Βασίλειο αποκτώντας πρόσβαση στο εμβόλιο κατά του covid - 19.

Σύμφωνα με τους Kenneth Waltz¹⁴⁹ και John Mearsheimer¹⁵⁰ για να χαρακτηριστεί μια χώρα ως υπερδύναμη (superpower), ή παγκόσμια δύναμη

¹⁴⁸ Kenneth N. Waltz, Θεωρία Διεθνούς Πολιτικής, Εκδόσεις Ποιότητα, Σελ.252

¹⁴⁹ Στο ίδιο, σελ.277.

(globalpower) πρέπει να διαθέτει όλες τις υλικές πτυχές ισχύος (hardpower), ήτοι να διαθέτει ταυτόχρονα οικονομική, στρατιωτική ισχύ με δυνατότητα παγκόσμιας προβολής, διπλωματική ισχύ/συμμαχίες, δημογραφική και τεχνολογική ισχύ. Επίσης πρέπει να είναι σε θέση να μεταφράζει την υλική της ισχύ (power over resources) σε επιρροή (power over others).

Η πανδημία του Covid – 19 έχει επηρεάσει τα μέγιστα την οικονομία, την δημογραφία αλλά και την διπλωματία όλων των χωρών, θέτοντας τις βάσεις για μια νέα εποχή, μετά το πέρας της. Με σκοπό τη διαχείρισή της, τα περισσότερα κράτη ακολούθησαν την τακτική της Κίνας, με καραντίνα, κλείσιμο συνόρων αλλά και διαρκή προσπάθεια άμεσης και έγκαιρης εξασφάλισης των απαραίτητου ιατρικού εξοπλισμού, εξαιτίας των συνεχών και ολοένα αυξανόμενων αναγκών. Δεδομένης της κοινής απειλής, που είναι παγκόσμια και την οποία δεν είναι κανένα κράτος σε θέση να αντιμετωπίσει μόνο του, η ανάδειξη ιστοριών επιτυχίας, έργων εξωτερικής βοήθειας, ακόμη και τεχνολογικών καινοτομιών, καθιστά τα κράτη έτοιμα να δημιουργήσουν μια νέα εθνική εικόνα, που θα αποδειχθεί ένα σημαντικό πλεονέκτημα όταν παρέλθει η πανδημία.

Οι γεωγραφικές επιδράσεις της πανδημίας, όπως και οι οικονομικές είναι πολύ ευρύτερες από ό,τι είχε αρχικά υποτεθεί. Ακόμη και πριν το ξέσπασμα του Covid – 19 , η δεκαετία ξεκινούσε με αβέβαιες προοπτικές, λόγω της προηγούμενης οικονομικής κρίσης του 2008, η οποία προκάλεσε δυσπιστία απέναντι στους θεσμούς και την δημοκρατία, αυξάνοντας την πολιτική δυσαρέσκεια και τον εθνικισμό. Το σοκ όμως των οικονομικών συνεπειών του Covid – 19, είναι βαθύτερο και εντονότερο, με το ρίσκο για μια ακόμη μόνιμη επιβράδυνση της παγκοσμίας να είναι υψηλό. Με την έντονη διαμάχη μεταξύ Η.Π.Α. και Κίνας να δίνει τον τόνο και να δημιουργεί το κλίμα για το επερχόμενο διάστημα, αναφορικά με την διαμόρφωση των διεθνών ισορροπιών, η πανδημία δημιούργησε την ανάγκη να συνεργαστούν οι μικρότερες δυνάμεις με στόχο την διατήρηση της διεθνούς ασφάλειας, προκρίνοντας την ευκαιρία τους να αναπτύξουν τις οικονομίες τους, μιας και το μέλλον για τις Η.Π.Α. την Κίνα και την Ιαπωνία διαγράφεται πιο ευοίωνο¹⁵¹.

¹⁵⁰ JohnJ. Mearsheimer, Η Τραγωδία της πολιτικής των μεγάλων δυνάμεων, Εκδόσεις Ποιότητα, σελ 129

¹⁵¹ Robert Ward, Geo- economic implications of Covid – 19, in:The International Institute for Strategic Studies, Manama Dialogue 2020 Special Publication: The Strategic and Geo – economic Implications of

Ανάλογα του τρόπου διαχείρισης και αντιμετώπισης των νέων δεδομένων της πανδημίας, τα κράτη χωρίζονται σε κράτη – αρωγούς, αυτών που παρέχουν δηλαδή υγειονομικό υλικό ή ιατρικό/νοσηλευτικό προσωπικό σε τρίτες χώρες και στα κράτη – νικητές έναντι της απειλής του ιού. Τα κράτη λοιπόν που αυξάνουν την ισχύ τους εν μέσω πανδημίας, θα έχουν να αποκομίσουν σημαντικά οφέλη μετά το πέρας αυτής¹⁵². Τόσο οι ΗΠΑ όμως όσο και η Κίνα, έχουν τραυματίσει την υστεροφημία τους. Στην περίπτωση των Η.Π.Α., αυτό συνέβη εξαιτίας της αποτυχίας τους να ελέγξουν τον ιό, ενώ στην Κίνα επειδή ανακατεύτηκε σε μεγάλο βαθμό στην εξωτερική αρένα. Η Ευρώπη, κυρίως λόγω της Καγκελαρίου της Γερμανίας, αναδείχθηκε σε πιο σταθερή δύναμη αλλά ο κύριος εκφραστής της, θα είναι εκτός πολιτικής σκηνής την επόμενη χρονιά. Η Γερμανία θα δυσκολευτεί να αναπαράγει τον ρόλο της στην Ευρώπη, τη στιγμή που οι προκλήσεις του Covid – 19 στην γεωστρατηγική θα είναι διαρκείς, προσφέροντας όμως και ευκαιρίες στις χώρες να υπερκεράσουν διαφορές τους προς αναζήτηση ενός κοινού σχεδίου υγείας, οικονομίας και ασφάλειας¹⁵³.

Οι μεσαίες δυνάμεις έχουν κάνει σημαντική πρόοδο κατά την διάρκεια της υφιστάμενης κρίσης αλλά υπάρχει ακόμη ένα μεγάλο πεδίο δυνατοτήτων που μπορούν να δράσουν, όπως για παράδειγμα μια συντονισμένη προσπάθεια για άμεση απόκτηση και διανομή του εμβολίου¹⁵⁴, πέραν του πλούσιου κόσμου, ώστε να μειωθεί όσο το δυνατόν το πλήγμα της πανδημίας.

Όπως έχει ήδη δίνει απολύτως σαφές, μια πανδημία – κι επί του προκειμένου η πανδημία του Covid – 19, απαιτεί μια σειρά δομημένων και συντονισμένων ενεργειών εκ μέρους των διεθνών δυνάμεων, ώστε να αντιμετωπιστεί στους τομείς της υγείας, κοινωνικής πολιτικής, ασφάλειας, οικονομίας, για το επόμενο διάστημα και με δεδομένα τα ζητήματα που αντιμετωπίζουν αυτή την στιγμή οι Ηνωμένες Πολιτείες και η Κίνα, θα αναφερθούμε ξανά στις δυνατότητες που

the Covid – 19 Pandemic, σελ. 20 <https://www.iiss.org/blogs/research-paper/2020/12/strategic-geo-economic-implications-covid-19-pandemic> (ημερομηνία πρόσβασης 4/12/20)

¹⁵² Μερσίλεια Αναστασιάδου & Μηνάς Λυριστής, ό.π.

¹⁵³ David F. Gordon, The Coronavirus Pandemic and Global Politics: Impact on Major trends in security, health and governance and Great – Power Politics, in: The International Institute for Strategic Studies, Manama Dialogue 2020 Special Publication: The Strategic and Geo – economic Implications of the Covid – 19 Pandemic, σελ. 3 <https://www.iiss.org/blogs/research-paper/2020/12/strategic-geo-economic-implications-covid-19-pandemic> (ημερομηνία πρόσβασης 4/12/20)

¹⁵⁴ <https://www.france24.com/en/europe/20201124-covid-19-eu-strikes-deal-with-moderna-for-up-to-160-million-vaccine-doses>

εμφανίζονται για τις μεσαίες δυνάμεις, οι οποίες συντονισμένες ενδέχεται να αποκαταστήσουν την αξιοπιστία ενός πολυμερούς συστήματος¹⁵⁵.

Οι Kehoane & Nye στη θεωρία τους «ισχύς και αλληλεξάρτηση» εξηγούν η έννοια της διεθνούς συνεργασίας ως αποτέλεσμα της καπιταλιστικής συνεργασίας, ενώ εισάγουν και την έννοια του soft power. Η Αλληλεξάρτηση ως έννοια, είναι η αμοιβαία εξάρτηση μεταξύ κρατών ή παραγόντων σε διάφορες χώρες, που χαρακτηρίζεται από αμοιβαίες, όχι απαραίτητα συμμετρικές, συνέπειες (effects), δηλαδή δεσμεύσεις, περιορισμούς ή κόστος ως αποτέλεσμα διεθνών ανταλλαγών διακίνησης χρημάτων, αγαθών, ατόμων, μηνυμάτων πέρα από τα εθνικά όρια. Προϋπόθεση της αλληλεξάρτησης, είναι το κόστος.

Οι Kehoane & Nye¹⁵⁶ διακρίνουν τομείς διεθνών δραστηριοτήτων (issue area) τους οποίους κάθε κράτος μπορεί να τους επηρεάσει. Κάποια κράτη μπορεί να μην έχουν μεγάλη ισχύ διαθέτουν όμως συγκριτικό πλεονέκτημα σε κάποιο τομέα σε σχέση με κάποια άλλα. Αυτά τα κράτη προσπαθούν τότε να διοχετεύσουν/διαχύσουν αυτή την ισχύ σε άλλους τομείς παράγοντας έτσι μια νέα μορφή ισχύος. Έτσι και στην περίπτωση της πανδημίας, βλέπουμε μια διεκυστίνδα για το ποια χώρα θα κατασκευάσει πρώτη το αποτελεσματικότερο εμβόλιο. Σύμφωνα με τη θεωρία των KEOHANE & NYE, αυτή η χώρα θα αποκτήσει για την επόμενη ημέρα, το λεγόμενο συγκριτικό πλεονέκτημα.

Η έννοια της πρωτιάς του εμβολίου κατά του κορονοϊού, φαίνεται να είναι σημαντική ακόμη και για τις «ισχυρές» χώρες. Παρατηρούμε χώρες όπως η Ρωσία να ανακοινώνουν ότι κατασκεύασαν το ρωσικό εμβόλιο κατά του κορονοϊού, ονόματι Sputnik V. Ενέργειες όπως η ανωτέρω, αποσκοπούν στο να διατηρούν υψηλά της Ρωσία στο παγκόσμιο στερέωμα και ιδιαίτερα στα μάτια πρώην Ανατολικών Δημοκρατιών. Η Ρωσία όμως πρωτοστάτησε και στην ιατρική διπλωματία αποστέλλοντας ιατρικό εξοπλισμό και ιατρικό προσωπικό στην Ιταλία που πλήττονταν σφοδρά από την πανδημία. Προώθησε δηλαδή τη λεγόμενη ήπια ισχύ.

Η Τουρκία είναι άλλη μία χώρα που προσπάθησε να εκμεταλλευθεί τη soft power. Πάρα τα τεράστια οικονομικά προβλήματα που ταλανίζουν την τουρκική οικονομία στο 2020, προώθησε ιατρικό εξοπλισμό στις ΗΠΑ. Η εικόνα της

¹⁵⁵ Bruce Jones, Μπορούν οι μεσαίες δυνάμεις να βγάλουν τον κόσμο από την πανδημία; <http://foreignaffairs.gr/articles/72804/bruce-jones/mporovn-oi-mesaies-dynameis-na-bgalovn-ton-kosmo-apo-tin-pandimi?page=show> (Ημερομηνία πρόσβασης 4/12/20)

¹⁵⁶ Rob. Kehoane & Joseph J. Nye, Power and Independence revisited, in: International Organisation, vol. 41, No4 Autumn, 1987, σελ. 730.

υπερδύναμης να δέχεται βοήθεια από Τρίτη χώρα, αποτελεί πλήγμα στην εικόνα των Η.Π.Α.

Η Πανδημία επηρεάζει τις σχέσεις μεταξύ των κρατών. Η διάρκειά της θέστι σε σοβαρή δοκιμασία τις αντοχές των χωρών. Κάποιες χώρες θα προσπαθήσουν να εκμεταλλευθούν τα κενά και να πάρουν καλύτερη θέση στην αφετηρία του αύριο. Καταλυτικό ρόλο στις εξελίξεις θα παίζει και στο ποια χώρα θα βρεί πρώτη το αποτελεσματικότερο εμβόλιο.

Συμπεράσματα

Μια πανδημία είναι ένα γεγονός με σημαντικές βραχυπρόθεσμες, μεσοπρόθεσμες και μακροπρόθεσμες επιπτώσεις σε όλους τους τομείς της ανθρώπινης δραστηριότητας. Το εύρος των επιπτώσεων στο εσωτερικό των κοινωνιών εξαρτάται από πολλούς παράγοντες: την μεταδοτικότητα και την θνητότητα της νόσου, την ύπαρξη θεραπευτικού σχήματος ή εμβολίου, τα μέτρα που έχουν ληφθεί προληπτικά από τα κράτη κ.α.

Σε επίπεδο όμως διεθνών σχέσεων, τα πράγματα περιπλέκονται ακόμη περισσότερο. Κάθε χώρα από αυτές που εξετάσαμε, αλλά όχι μόνο, αντιμετώπισε διαφορετικές προκλήσεις εξαιτίας του Covid – 19. Η εν εξελίξει διαμάχη μεταξύ Η.Π.Α. και Κίνας, σε συνδυασμό με την ιδιαίτερη πολιτική που ασκούσε ο Πρόεδρος Τραμπ κατά το μεγαλύτερο διάστημα διαχείρισης της πανδημίας, έφεραν τις δυο χώρες εκ νέου μπροστά σε μια διπλωματική αντιπαράθεση, με αλληλοκατηγορίες για την προέλευση και πρόκληση της πανδημίας.

Από την άλλη, στον ευρωπαϊκό χώρο, η αντιμετώπιση αλλά και οι συνθήκες που κλήθηκαν να διαχειριστούν οι χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ήταν σε πολλά σημεία διαφοροποιημένες. Η Ελλάδα αντιμετώπισε την μεγαλύτερη κρίση στο μεταναστευτικό αλλά και στις σχέσεις της με την Τουρκία, η Ιταλία πλήρωσε τον μεγαλύτερο φόρο σε θύματα και ασθενείς, γεγονός που την οδήγησε και σε εσωτερική διαμάχη των βόρειων με τις νότιες επαρχίες της χώρας. Αντίθετα, η Γερμανία, ήταν από τις λίγες ευρωπαϊκές χώρες που κατόρθωσε να ανταπεξέλθει στην πρόκληση της πανδημίας αλλά διακύβευσε την ενότητα της ένωσης με την άρνησή της να προχωρήσει άμεσα σε οικονομική ενίσχυση των πιο αδύναμων. Τέλος, η Μεγάλη Βρετανία αντιμετώπισε νέα κωλύματα στις ήδη δύσκολες διαπραγματεύσεις εξόδου του από την Ευρωπαϊκή Ένωση,

Ανεξάρτητα από τις ιδιαίτερες συνθήκες όμως του κάθε κράτους, οι συνέπειες της πανδημίας θα είναι ορατές για μεγάλο χρονικό διάστημα. Άλλωστε, δεν έχει τυχαία χαρακτηριστεί ως *generation defining event*, ανάλογο με τους παγκόσμιους πολέμους του προηγούμενου αιώνα¹⁵⁷. Η καθυστέρηση στη λήψη δραστικών αποφάσεων εκ μέρους των ευρωπαϊκών χωρών, οφειλόμενη τόσο σε υποτίμηση του ιού όσο και στην προσπάθεια να αποφευχθούν οι οικονομικές

¹⁵⁷ Robert Ward, ό.π.

συνέπειες των γενικευμένων μέτρων περιορισμού, οδήγησαν τελικά τόσο σε εκτεταμένη οικονομική κρίση, τα αποτελέσματα της οποίας θα φανούν ακόμη ευκρινέστερα όταν ο πλανήτης ανακάμψει από την πανδημία ενώ η πολιτική τους στο ζήτημα της διαχείρισης των μεταναστευτικών και προσφυγικών ροών, όπως είδαμε στην περίπτωση της Ελλάδος, άλλαξε άρδην.

Οι ΗΠΑ αξιοποίησαν την ευκαιρία που τους δόθηκε για να δυσφημήσουν ακόμη μια φορά, τον κυριότερο εμπορικό τους αντίπαλο, την Κίνα. Εμμένουν στη στρατηγική του απομωνοτισμού και μένει να αποδειχθεί, αν ο νεοεκλεγείς Πρόεδρος Μπαιντεν θα τηρήσει τις υποσχέσεις του, για διεθνή συνεργασία αρχομένης από τον Π.Ο.Υ.

Σε κρίσιμο σημεία έφτασαν και οι σχέσεις της Γερμανίας με την Κίνα, την οποία και κατηγόρησε για κακοδιαχείριση της πανδημίας εν τη γέννησή της. Η Γερμανία όμως ήρθε αντιμέτωπη και με τις λοιπές χώρες της ευρωπαϊκής ένωσης εξαιτίας της έλλειψης υγειονομικού υλικού, ειδικότερα κατά την πρώτη φάση της πανδημίας, την άνοιξη του 2020, κατά την οποία τα συστήματα υγείας των χωρών δεν ήταν σε θέση να αντιμετωπίσουν το μέγεθος του αριθμού των νοσηλευομένων, σε καθεστώς μιας εξαιρετικά μεταδοτικής ασθένειας. Η άρνησή της, όπως και των λοιπών χωρών του Βορρά, για την έκδοση ενός ευρώ – ομολόγου, που θα ενίσχυε τις προσπάθειες των κρατών – μελών της ευρωζώνης να ανακάμψουν και να αντιμετωπίσουν τις οικονομικές προκλήσεις της πανδημίας, δεν βοήθησε στην ομαλοποίηση των σχέσεών της με τις υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες.

Το ζήτημα της ελευθερίας είναι επίσης ένα κεντρικό θέμα που αναδεικνύεται μέσα από τις Εθνικές Στρατηγικές που εφαρμόζουν τα Κράτη. Ζήτημα που ανέδειξε η Ύπατη Αρμοστή του Ο.Η.Ε. για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, Μισέλ Μπασελέτ αλλά και ο πρώην Πρόεδρος της Ελληνικής Δημοκρατίας, Προκόπης Παυλόπουλος, και εμφανίζεται σε χώρες του τρίτου κόσμου ή σε χώρες όπως η Ρωσία, Τουρκία κλπ.

Τέλος το ζήτημα της πανδημίας ανέδειξε για πολλοστή φορά την προβληματική συνεργασία που υπάρχει μεταξύ των κρατών. Οποιαδήποτε προσπάθεια ελέγχου της πανδημίας απαιτεί δράση εντός των κρατών όσο και Διεθνής συνεργασία και ειδικά με τους Διεθνείς Οργανισμούς όπως για παράδειγμα ο ΠΟΥ. Πολιτικές όπως αυτή που ακολούθησε ο απερχόμενος Πρόεδρος των ΗΠΑ Donald Trump, ο οποίος κατηγορεί τον Π.Ο.Υ ρίχνοντάς του ευθύνες για την

εξάπλωση της πανδημίας στις ΗΠΑ και τον απειλεί με αναστολή της χρηματοδότησής του, αποτελούν τροχοπέδη στην τιθάσευση της πανδημίας.

Βιβλιογραφία

1. Ελληνόγλωσση

Μερσίλεια Αναστασιάδου & Μηνάς Λυριστής, Η διπλωματία της επιδημίας και οι τάσεις επαναπροσδιορισμού των κρατικών αφηγημάτων, <http://www.foreignaffairs.gr/articles/72964/mersileia-anastasiadou-kai-minas-lyristis/i-diplomatia-tis-pandimias%E2%80%A6?page=show> (ημερομηνία πρόσβασης 4/12/20)

ΑΠΕ-ΜΠΕ. Στ. Πέτσας: Παρατείνονται μέχρι και τις 7 Δεκεμβρίου τα περιοριστικά μέτρα. 26/11/2020. Διαθέσιμο στο: <https://www.amna.gr/macedonia/article/509108/St-Petsas-Parateinontai-mechri-kai-tis-7-Dekembriou-ta-perioristika-metra> (Ημερομηνία πρόσβασης 26 Νοεμβρίου 2020)

Βέζελ, Μ. Όλα του (οριστικού) Brexit δύσκολα. DW, 18/08/2020. Διαθέσιμο στο <https://p.dw.com/p/3h8wi> (Ημερομηνία πρόσβασης 18 Νοεμβρίου 2020).

Cicchi, L. και συν., Η Ευρωπαϊκή Αλληλεγγύη στην εποχή του Covid-19. Policy brief, 133/2000, ELIAMEP. Διαθέσιμο στο: <https://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2020/10/Policy-brief-133-final.pdf> (Ημερομηνία πρόσβασης 20 Οκτωβρίου 2020)

Cnn. Κορωνοϊός: Κλείνουν όλα τα σχολεία και τα πανεπιστήμια της χώρας. 10/03/2020. Διαθέσιμο στο: <https://www.cnn.gr/ellada/story/210695/koronoios-kleinoy-n-ola-ta-sxoleia-kai-ta-panepistimia-tis-xoras>(Ημερομηνία πρόσβασης 20 Οκτωβρίου 2020)

Γεωργαλλής, Γ. Η μεγάλη επιστροφή του Brexit. 20/09/20. Διαθέσιμο στο: <https://simerini.sigmalive.com/article/2020/9/20/e-megale-epistrophe-tou-brexite/> (Ημερομηνία πρόσβασης 9/10/2020).

ECDC. Ετήσια επιδημιολογική έκθεση, 2011. Διαθέσιμη στο https://www.ecdc.europa.eu/sites/default/files/media/el/publications/Publications/1111_SUR_Annual_Epidemiological_Report_on_Communicable_Diseases_in_Europe.pdf (Ημερομηνία πρόσβασης 11 Νοεμβρίου 2020).

ΕΕΕΙ. Εγχειρίδιο κατευθυντήριων οδηγιών για τη λειτουργία των ΤΕΠ κατά τη διάρκεια της πανδημίας Covid-19. Διαθέσιμο στο

<https://www.otae.gr/egcheiridio-katefthyntirion-odigion-gia-tin-leitourgia-ton-terp/> (Ημερομηνία πρόσβασης 13 Οκτωβρίου 2020)

Ελληνική Πνευμονολογική Εταιρεία. Γρίπη. 2011

ΕΟΔΥ. Εκθέσεις Covid-19 . 2020. Διαθέσιμες στο <https://eody.gov.gr/epidimiologika-statistika-dedomena/ektheseis-covid-19/> (Ημερομηνία πρόσβασης 25 Νοεμβρίου 2020).

Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Πανδημία (H1N1) 2009, Διαθέσιμο στο <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52009DC0481&from=EL> (Ημερομηνία πρόσβασης 20 Οκτωβρίου 2020).

Ευρωπαϊκό Συμβούλιο. COVID-19: η αντίδραση της ΕΕ στις οικονομικές επιπτώσεις της πανδημίας. Διαθέσιμο στο <https://www.consilium.europa.eu/el/policies/coronavirus/covid-19-economy/> (Ημερομηνία πρόσβασης 20 Οκτωβρίου 2020)

ΚΕΕΛΠΝΟ, Εθνικό σχέδιο δράσης για την αντιμετώπιση πανδημίας γρίπης, 2009. Διαθέσιμο στο http://www.dypede.gr/media/MAIN_CONT/Efhmerida/GriphA%28H1N1%29/%CE%95%CE%98%CE%9D%CE%99%CE%9A%CE%9F%CE%A3%CE%A7%CE%95%CE%94%CE%99%CE%9F%CE%94%CE%A1%CE%91%CE%A3%CE%97%CE%A3.pdf (Ημερομηνία πρόσβασης 19 Οκτωβρίου 2020).

Κολοβός, Α. Κρίση στον Έβρο: Η Ολιστική Προσέγγιση και οι Προκλήσεις για Ολοκληρωμένη Δράση. ΕΛΙΑΜΕΠ: κείμενο πολιτικής 31/2020. Ιούνιος 2020. Διαθέσιμο στο: https://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2020/06/31_2020_POLICY-PAPER-%CE%91%CE%BB%CE%AD%CE%BE%CE%B1%CE%BD%CE%B4%CF%81%CE%BF%CF%82-%CE%9A%CE%BF%CE%BB%CE%BF%CE%B2%CF%8C%CF%82.pdf (Ημερομηνία πρόσβασης 30 Οκτωβρίου 2020)

Μπουρνόβα, Ε. Η ισπανική γρίπη στην Αθήνα. 2020. Διαθέσιμο στο <https://www.athenssocialatlas.gr/%CE%AC%CF%81%CE%B8%CF%81%CE%BF/%CE%B7-%CE%B9%CF%83%CF%80%CE%B1%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CE%B3%CF%81%CE%AF%CF%80%CE%B7->

%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BD-

%CE%B1%CE%B8%CE%AE%CE%BD%CE%B1/ (Ημερομηνία πρόσβασης 20 Σεπτεμβρίου 2020).

ΟΕΕ, Επιπτώσεις της υγειονομικής κρίσης στην ελληνική οικονομία. Μαΐος 2020.

Διαθέσιμο στο <https://oe-e.gr/wp-content/uploads/2020/05/oee-26-5.pdf> (Ημερομηνία πρόσβασης Σεπτεμβρίου 2020).

Παλαιολόγος, Γ. Εννέα κράτη-μέλη της Ευρωζώνης υπέρ ευρω-ομολόγου, 25/3/2020.

Διαθέσιμο στο: <https://www.kathimerini.gr/economy/international/1070730/ennea-krati-melitis-eyrozonis-yper-eyro-omologoy/> (Ημερομηνία πρόσβασης 13 Νοεμβρίου 2020).

Παλαιολόγος, Γ. Συντονισμένη άρση των περιορισμών, 11/06/2020. Διαθέσιμο στο

<https://www.kathimerini.gr/world/1082239/syntonismeni-arsi-ton-periorismon/> (Ημερομηνία πρόσβασης 15 Νοεμβρίου 2020)

Τσίμας, Π., Βενιζέλος Ε. Η εξωτερική πολιτική και η πολιτική ασφάλειας και άμυνας, κρίσιμη παράμετρος για την Ελλάδα Μετά. Από το Συνέδριο του Κύκλου Ιδεών, «Η Ελλάδα Μετά IV: Μετά (;) την πανδημία», 23/09/2020. Διαθέσιμο στο <https://vimeo.com/461294009> (Ημερομηνία πρόσβασης 23 Οκτωβρίου 2020).

Οδηγός του πολίτη, Κορονοϊός. Η ΚΥΑ με όλα τα μέτρα για το lockdown

Νοεμβρίου, Νοέμβριος 2020. Διαθέσιμο στο <http://www.odigostoupoliti.eu/koronoios-kya-me-ola-ta-metra-gia-to-lockdown-noemvriou/> (Ημερομηνία πρόσβασης 25 Νοεμβρίου 2020)

Ρουμελιώτης, Π. Οι γεωπολιτικές επιπτώσεις της πανδημίας του Covid 19. Διαθέσιμο

στο <http://www.idis.gr/?p=5880> (Ημερομηνία πρόσβασης 5 Σεπτεμβρίου 2020).

Στράους, Μ. Το προσφυγικό και η πανδημία του κορωνοϊού, DW, 27/03/2020. Διαθέσιμο στο: <https://www.dw.com/el/%CF%84%CE%BF-%CF%80%CF%81%CE%BF%CF%83%CF%86%CF%85%CE%B3%CE%B9%CE%BA%CF%8C-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%B7-%CF%80%CE%B1%CE%BD%CE%B4%CE%B7%CE%BC%CE%AF%CE%B1-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CE%BA%CE%BF%CF%81%CF%89%CE%BD%CE%BF%CF%8A%CE%BF%CF%8D/a-52929155> (Ημερομηνία πρόσβασης 14 Νοεμβρίου 2020)

<https://www.capital.gr/diethni/3464726/oie-epikrinei-tin-apantisi-stin-pandimia-pou-dothike-stin-kina-ti-rosia-kai-tis-ipa> (Ημερομηνία πρόσβασης 29 Νοεμβρίου 2020)

<https://www.cnn.gr/oikonomia/story/240118/se-troxia-pliroyis-anakampsis-i-kineziki-oikonomia> (Ημερομηνία πρόσβασης 28 Οκτωβρίου 2020).

2. Ξενόγλωσση

Ajelli, M., Jurman, G. και συν. Modeling influenza pandemic in Italy: An individual-based approach. Ανακτήθηκε από https://www.researchgate.net/publication/228904784_Modeling_influenza_pandemic_in_Italy_An_individual-based_approach (Ημερομηνία πρόσβασης 14 Νοεμβρίου 2020).

Alvarez, J., Public diplomacy, soft power and the narratives of Covid-19 in the initial phase of the pandemic. Στο Gardini, G. L., (επιμ.). *The world before and after Covid-19. Intellectual reflections on politics, diplomacy and international relations*. Salamanca-Stockholm: European Institute of International Studies Press, 2020, σελ. 11-14. Ανακτήθηκε από: https://www.ieeiweb.eu/wp-content/uploads/2020/06/Full_book_FINAL_EN2.0-UNIDO.pdf (Ημερομηνία πρόσβασης 1 Οκτωβρίου 2020)

Amaro, S., Trump bans travel from Europe to US — here's what you need need to know. 12/03/2020. Διαθέσιμο στο: <https://www.cnbc.com/2020/03/12/trump-bans-travel-from-europe-here-what-you-need-to-know.html> (ημερομηνία πρόσβασης 16 Σεπτεμβρίου 2020).

Amaya Ana B, Multi – level health governance and health diplomacy, Regional dimensions

- Amnesty International. Explained: The situation at Greece's borders. Διαθέσιμο στο: <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2020/03/greece-turkey-refugees-explainer/> (Ημερομηνία πρόσβασης 15 Νοεμβρίου 2020)
- Aubrey, A.. "Trump Declares Coronavirus A Public Health Emergency And Restricts Travel From China. 31/01/2020. Διαθέσιμο στο <https://www.npr.org/sections/health-shots/2020/01/31/801686524/trump-declares-coronavirus-a-public-health-emergency-and-restricts-travel-from-c?t=1606499736063> (Ημερομηνία πρόσβασης 20 Οκτωβρίου 2020).
- Bastian, J., Massive but divisive –EU responses to COVID-19. Policy brief, 111/2000, ELIAMEP. Διαθέσιμο στο: <https://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2020/04/Eliamep-Policy-Brief-No111-Jens-Bastian-final-6.pdf> (Ημερομηνία πρόσβασης 3 Νοεμβρίου 2020)
- BBC. Coronavirus: Strict new curbs on life in UK announced by PM.24/03/2020. Διαθέσιμο στο: <https://www.bbc.com/news/uk-52012432> (Ημερομηνία πρόσβασης 3 Νοεμβρίου 2020)
- BBC Online, Covid: Merkel warns of 'long, hard winter' as lockdowns return. Διαθέσιμο στο <https://www.bbc.com/news/world-europe-54728893> (Ημερομηνία πρόσβασης 12 Νοεμβρίου 2020).
- BFPG. COVID-19 Timeline. Διαθέσιμο στο <https://bfpfg.co.uk/2020/04/covid-19-timeline/> (Ημερομηνία πρόσβασης 12 Νοεμβρίου 2020)
- K. Bjørkdahl and B. Carlsen (eds.), *Pandemics, Publics, and Politics*, https://doi.org/10.1007/978-981-13-2802-2_5
- Bjørkdahl, K., & Carlsen, B., *Pandemics, Publics, and Politics: Staging Responses to Public Health Crises.*, Singapore: Palgrave Pivot, 2019.
- Brunsdon, J. Brexit timeline: How the talks have unfolded and what happens next Διαθέσιμο στο <https://www.ft.com/content/723de327-09cb-4f0b-8b79-6ac8a4051aac> (Ημερομηνία πρόσβασης 26 Νοεμβρίου 2020)
- Büthe, T., Messerschmidt, L. & Cheng, C. Policy responses to the coronavirus in Germany. Στο Gardini, G. L., (επιμ.). *The world before and after Covid-19. Intellectual reflections on politics, diplomacy and international relations.* Salamanca-Stockholm: European Institute of International Studies Press, 2020, σελ. 97-102. Ανακτήθηκε από: <https://www.ieeiweb.eu/wp->

- content/uploads/2020/06/Full_book_FINAL_EN2.0-UNIDO.pdf (Ημερομηνία πρόσβασης 1 Οκτωβρίου 2020)
- Byrne, Joseph P. *Encyclopedia of Pestilence, Pandemics, and Plagues*. Τόμος Ι. Westport, Conn: Greenwood Press, 2008.
- CDC, Ten Years of Gains: A Look Back at Progress Since the 2009 H1N1 Pandemic, 11/06/2009. Διαθέσιμο στο <https://www.cdc.gov/flu/spotlights/2018-2019/decade-since-h1n1-pandemic.html> (Ημερομηνία πρόσβασης 15 Νοεμβρίου 2020)
- Chazan, G. "Germany accuses US of face mask piracy". 4/4/202, *Financial Times*. Προσβάσιμο στο <https://www.ft.com/content/bb52e108-a345-4278-8e72-f1c20e010cda> Ημερομηνία πρόσβασης 13 Νοεμβρίου 2020.
- Cicchi Lorenzo, Philipp Genschel, et.oth., Η ευρωπαϊκή αλληλεγγύη στην εποχή του Covid – 19, policy brief #133/2020, ΕΛΙΑΜΕΠ,
- Ciofi degli Atti M.L., Merler S., Rizzo C., Ajelli M., Massari M., et al. (2008), Mitigation Measures for Pandemic Influenza in Italy: An Individual Based Model Considering Different Scenarios. *PLoS ONE* 3(3): e1790. doi:10.1371/journal.pone.0001790 Ανακτήθηκε από <https://journals.plos.org/plosone/article/file?id=10.1371/journal.pone.0001790&type=printable> (Ημερομηνία πρόσβασης 02 Νοεμβρίου 2020)
- Cohen, J, Travis, J., Another COVID-19 vaccine success? Candidate may prevent further coronavirus transmission, too. 23/11/2020. Διαθέσιμο στο <https://www.sciencemag.org/news/2020/11/another-covid-19-vaccine-success-candidate-may-prevent-further-coronavirus-transmission> (Ημερομηνία πρόσβασης 15 Νοεμβρίου 2020)
- Connolly, K., Germany to impose tighter Covid rules after highest daily death rate, *The Guardian*, 25/11/2020. Διαθέσιμο στο <https://www.theguardian.com/world/2020/nov/25/germany-to-decide-next-round-of-covid-restrictions> (Ημερομηνία ανάκτησης 26 Νοεμβρίου 2020).
- da Costa, V., Saivish, M., Santos, D. E. R. , de Lima Silva, R. F., Moreli, M. L., Comparative epidemiology between the 2009 H1N1 influenza and COVID – 19 pandemics, *Journal of Infection and Public Health*, 2020, σελ. 1-8. Διαθέσιμο: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1876034120306808#> (Ημερομηνία πρόσβασης 02 Νοεμβρίου 2020).

- Crosby, A., *America's Forgotten Pandemic: The Influenza of 1918* (2nd ed.). Cambridge: Cambridge University Press, Cambridge 2003. doi:10.1017/CBO9780511586576
- Davies Sara E., Clare Wenham, Why the Covid-19 response needs international Relations, *International Affairs*, Vol. 96, Issue 5, September 2020
- Department of Health and Social Care, Emergency and Health Protection Directorate, Coronavirus: action plan: A guide to what you can expect across the UK. Διαθέσιμο στο https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/869827/Coronavirus_action_plan_-_a_guide_to_what_you_can_expect_across_the_UK.pdf (ημερομηνία πρόσβασης 14 Οκτωβρίου 2020).
- Dimitriade Aggeliki, Foundation for European progressive studies, Covid response papers, The future of European migration and asylum policy post Covid – 19
- Drezner, D., The Song Remains the Same: International Relations After COVID-19. *International Organization*, (2020), σελ. 1-18. doi:10.1017/S0020818320000351 Διαθέσιμο στο <https://www.cambridge.org/core/journals/international-organization/article/song-remains-the-same-international-relations-after-covid19/C0FAED193AEBF0B09C5ECA551D174525> (Ημερομηνία πρόσβασης 20 Οκτωβρίου 2020)
- Falkes, A. The Covid-19 crisis and the United States
- Returning to the role of benign hegemon or perpetuating an aberration? Στο Gardini, G. L., (επιμ.). *The world before and after Covid-19. Intellectual reflections on politics, diplomacy and international relations*. Salamanca-Stockholm: European Institute of International Studies Press, 2020, σελ. 80-83. Ανακτήθηκε από: https://www.ieeiweb.eu/wp-content/uploads/2020/06/Full_book_FINAL_EN2.0-UNIDO.pdf (Ημερομηνία πρόσβασης 1 Οκτωβρίου 2020)
- Fock, R., Bergmann, H., και συν., Influenza pandemic: preparedness planning in Germany. *Eurosurveillance*, 2002, 7(1), σελ. 1-5. Ανακτήθηκε από https://www.researchgate.net/publication/10860660_Influenza_pandemic_pre

- paredness planning in Germany (Ημερομηνία πρόσβασης 11 Οκτωβρίου 2020).
- Gardini, G. L., (επιμ.). *The world before and after Covid-19. Intellectual reflections on politics, diplomacy and international relations*. Salamanca-Stockholm: European Institute of International Studies Press, 2020. Ανακτήθηκε από: https://www.ieeiweb.eu/wp-content/uploads/2020/06/Full_book_FINAL_EN2.0-UNIDO.pdf (Ημερομηνία πρόσβασης 1 Οκτωβρίου 2020)
- Garton Ash, T. Can Germany now hold the European team together? 31/07/2020. Διαθέσιμο στο: https://ecfr.eu/article/commentary_can_germany_now_hold_the_european_team_together/ (Ημερομηνία πρόσβασης 5 Οκτωβρίου 2020)
- Giufrida, A. Italy's pandemic plan 'old and inadequate', Covid report finds. 13/08/2020. Διαθέσιμο στο <https://www.theguardian.com/world/2020/aug/13/italy-pandemic-plan-was-old-and-inadequate-covid-report-finds> (ημερομηνία πρόσβασης 14 Οκτωβρίου 2020).
- Gordon David F., *The Coronavirus Pandemic and Global Politics: Impact on Major trends in security, health and governance and Great – Power Politics*, in: *The International Institute for Strategic Studies, Manama Dialogue 2020 Special Publication: The Strategic and Geo – economic Implications of the Covid – 19 Pandemic*, <https://www.iiss.org/blogs/research-paper/2020/12/strategic-geo-economic-implications-covid-19-pandemic> (ημερομηνία πρόσβασης 4/12/20)
- Coratella, T. Crisis communication: Italy, the coronavirus, and European solidarity, 16/6/2020. Διαθέσιμο στο https://ecfr.eu/article/commentary_crisis_communication_italy_the_coronavirus_and_european_solidari/ (Ημερομηνία πρόσβασης 17 Οκτωβρίου 2020)
- Han, E. Και συν. Lessons learnt from easing COVID-19 restrictions: an analysis of countries and regions in Asia Pacific and Europe. *Lancet*, 2020, 396, σελ. 1525–34. Διαθέσιμο στο <https://www.thelancet.com/action/showPdf?pii=S0140-6736%2820%2932007-9> (Ημερομηνία πρόσβασης 17 Οκτωβρίου 2020).

John Harwood, The worsening pandemic raises the stakes for Biden's economic program

<https://edition.cnn.com/2020/11/29/politics/biden-economic-policies-covid/index.html> (Πρόσβαση στις 29 Νοεμβρίου 2020).

Hays, J. N. *Epidemics and Pandemics: Their Impacts on Human History*. Santa Barbara, Calif: ABC-CLIO, 2005.

Hernandez-Morales, A. Germany confirms that Trump tried to buy firm working on coronavirus vaccine, 15/03/2020. Διαθέσιμο στο <https://www.politico.eu/article/germany-confirms-that-donald-trump-tried-to-buy-firm-working-on-coronavirus-vaccine/> (Ημερομηνία πρόσβασης 16 Σεπτεμβρίου 2020)

von Hein, M. Coronavirus pandemic further strains US-China relations. DW, 01/06/2020. Διαθέσιμο στο <https://www.dw.com/en/coronavirus-pandemic-further-strains-us-china-relations/a-53650763> (Ημερομηνία πρόσβασης 17 Νοεμβρίου 2020).

IMF, Policy responses to Covid-19. Διαθέσιμο στο: <https://www.imf.org/en/Topics/imf-and-covid19/Policy-Responses-to-COVID-19> (Ημερομηνία πρόσβασης 14 Οκτωβρίου 2020).

Jackson, C., History lessons: the Asian flu pandemic. *The British journal of general practice : the journal of the Royal College of General Practitioners*, (2009) 59(565), σελ. 622–623. <https://doi.org/10.3399/bjgp09X453882>

Jones Bruce, Μπορούν οι μεσαιείς δυνάμεις να βγάλουν τον κόσμο από την πανδημία; <http://foreignaffairs.gr/articles/72804/bruce-jones/mporoyn-oi-mesaies-dynameis-na-bgaloy-n-ton-kosmo-apo-tin-pandimi?page=show> (Ημερομηνία πρόσβασης 4/12/20)

Kavanagh, M., US elections and a foreign policy for pandemics. *Lancet*, (2020). 5,10, E517-518. Διαθέσιμο στο [https://www.thelancet.com/journals/lanpub/article/PIIS2468-2667\(20\)30211-5/fulltext?rss=yes](https://www.thelancet.com/journals/lanpub/article/PIIS2468-2667(20)30211-5/fulltext?rss=yes) (Ημερομηνία πρόσβασης 14 Νοεμβρίου 2020)

Kenwick, M., & Simmons, B. Pandemic Response as Border Politics. *International Organization*, (2020), 1-23. doi:10.1017/S0020818320000363 Διαθέσιμο στο: <https://www.cambridge.org/core/journals/international-organization/article/pandemic-response-as-border->

πρόσβασης 23 Οκτωβρίου 2020).

Kehoane Rob.& Joseph J. Nye, Power and Independence revisited, in: International Organisation, vol. 41, No4 Autumn, 1987

Kupperberg, P., *The Influenza Pandemic of 1918-1919*. New York, NY: Chelsea House Publishers, 2008.

Little, B. How the 1957 Flu Pandemic Was Stopped Early in Its Path, 6/05/2020. How the 1957 Flu Pandemic Was Stopped Early in Its Path Διαθέσιμο στο <https://www.history.com/news/1957-flu-pandemic-vaccine-hilleman> (Ημερομηνία πρόσβασης 20 Σεπτεμβρίου 2020).

Mearsheimer JohnJ., Η Τραγωδία της πολιτικής των μεγάλων δυνάμεων, Εκδόσεις Ποιότητα

McMillen, Christian W. *Pandemics: A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press, 2016.

Mueller, B. As Europe Shuts Down, Britain Takes a Different, and Contentious, Approach. New York Times. Διαθέσιμο στο <https://www.nytimes.com/2020/03/13/world/europe/coronavirus-britain-boris-johnson.html> (Ημερομηνία πρόσβασης 11 Οκτωβρίου 2020).

Papadakis, K., & Zafeiris, K., Immigration in the Covid-19 Era: The role of Greece and Turkey, the necessity for a common European immigration and foreign policy. *HAPSc Policy Briefs Series*, 1(1), 2020, σελ. 149-154. doi:<https://doi.org/10.12681/hapscpbs.24960>

Plett Usher, B. US election 2020: How will Biden change foreign policy? 07/11/2020. Διαθέσιμο στο <https://www.bbc.com/news/election-us-2020-54472696> (ημερομηνία πρόσβασης 15 Νοεμβρίου 2020)

Phillips, H., & Killingray, D., *The Spanish Influenza Pandemic of 1918-19: New Perspectives*. London: Routledge, 2003.

Pongratz, B. Sino-German relations in the Corona crisis: It's time to make decisions 15/05/2020. Διαθέσιμο στο <https://merics.org/en/analysis/sino-german-relations-corona-crisis-its-time-make-decisions> (Ημερομηνία πρόσβασης 25 Σεπτεμβρίου 2020).

Reich Simon – Peter Dombrovski, The consequence of Covid – 19: How the United States moved from security provider to security consumer, International

- Affairs 96, Vol. 5, 2020, διαθέσιμο στο: <https://academic.oup.com/ia/article/96/5/1253/5901375> (Ημερομηνία πρόσβασης 01/212/2020)
- Roberts Adam, *Pandemics and Politics*, , Survival: Global Politics and Strategy October-November 2020, The international institution for strategic studies
- Rogers, K., 1957 flu pandemic. *Encyclopædia Britannica*, 26/03/2020. Διαθέσιμο στο <https://www.britannica.com/event/1957-flu-pandemic> (Ημερομηνία πρόσβασης 29 Σεπτεμβρίου 2020).
- Ruparel Raul, There is no hiding Brexit impact in coronavirus recession, βρίσκεται στο: <https://www.politico.eu/article/brexit-coronavirus-uk-recession-economy-there-is-no-hiding/> (ημερομηνία πρόσβασης 2 Δεκεμβρίου 2020)
- Schmitz, F., Greece exploits coronavirus in refugee dispute with Turkey. DW, 01/04/2020. Διαθέσιμο στο: <https://www.dw.com/en/greece-exploits-coronavirus-in-refugee-dispute-with-turkey/a-52985947> (Ημερομηνία πρόσβασης 15 Νοεμβρίου 2020)
- Schramm, H., Chlan, K. A., & Kouretsos, P., *COVID-19 Analysis and Policy Implications*, Center for Strategic and Budgetary Assessments (CSBA), 2020. Διαθέσιμο στο: <https://csbaonline.org/research/publications/covid-19-analysis-and-policy-implications> (Ημερομηνία πρόσβασης 15 Νοεμβρίου 2020)
- Smith Travers LLP, How is Covid-19 affecting the Brexit negotiations, <https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=91ed56c5-1f22-4674-8ead-6ae10d60f863> (ημερομηνία πρόσβασης 2/12/20)
- Steffek , J. Covid-19, Merkel and the changing images of Germany in International Relations, 2020. Διαθέσιμο στο: <https://manchesteruniversitypress.co.uk/articles/covid-19-merkel-and-the-changing-images-of-germany-in-international-relations/> (Ημερομηνία πρόσβασης 21 Οκτωβρίου 2020).
- Stoltenberg, J. The Geopolitical Implications of COVID-19. Ομιλία στο German Institute for Global and Area Studies (GIGA), 30/06/2020. Διαθέσιμο στο https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_176983.htm (Ημερομηνία πρόσβασης 4 Νοεμβρίου 2020)
- Swanson, A. "Trump's Trade War With China Is Officially Underway". *The New York Times*. 5/07/2018. Διαθέσιμο στο

- <https://www.nytimes.com/2018/07/05/business/china-us-trade-war-trump-tariffs.html> (Ημερομηνία πρόσβασης 20 Οκτωβρίου 2020).
- Taylor, S., *The Psychology of Pandemics: Preparing for the Next Global Outbreak of Infectious Disease*, Newcastle upon Tyne, UK: Cambridge Scholars Publishing, 2019.
- Vampa, D. Yet another crisis. Italy and Covid-19. 01/07/2020. Διαθέσιμο στο: <https://www.psa.ac.uk/psa/news/yet-another-crisis-italy-and-covid-19> (Ημερομηνία πρόσβασης 5 Οκτωβρίου 2020)
- Valenza Domenico, The Irresistible Rise of Health Diplomacy: Why Narratives Matter in the Time of COVID-19, στο: <https://cris.unu.edu/health-diplomacy-narratives>, (Ημερομηνία πρόσβασης 2 Δεκεμβρίου 2020)
- Ward Robert, Geo- economic implications of Covid – 19, in: The International Institute for Strategic Studies, Manama Dialogue 2020 Special Publication: The Strategic and Geo – economic Implications of the Covid – 19 Pandemic, <https://www.iiss.org/blogs/research-paper/2020/12/strategic-geo-economic-implications-covid-19-pandemic> (ημερομηνία πρόσβασης 4/12/20)
- WHO. Pandemic Phase description and main actions by phase. Διαθέσιμο στο https://www.who.int/influenza/resources/documents/pandemic_phase_descriptions_and_actions.pdf (Ημερομηνία πρόσβασης 5 Νοεμβρίου 2020)
- Wong, B. China’s mask diplomacy. The diplomat, 25/03/2020. Διαθέσιμο στο: <https://thediplomat.com/2020/03/chinas-mask-diplomacy/> (ημερομηνία πρόσβασης 20 Σεπτεμβρίου 2020).
- Yayboke, E. Five Ways COVID-19 Is Changing Global Migration. CSIS, 25/03/2020. Διαθέσιμο στο <https://www.csis.org/analysis/five-ways-covid-19-changing-global-migration> (Ημερομηνία πρόσβασης 4 Νοεμβρίου 2020)
- Waltz Kenneth N., *Θεωρία Διεθνούς Πολιτικής*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα, 2011 <https://www.imf.org/en/Topics/imf-and-covid19/Policy-Responses-to-COVID-19#I> (Πρόσβαση στις 19 Νοεμβρίου 2020).